

חמישים שנות משפטים: שינויים בהרגלי הכתיבה

מאת

אריאל בנדור* והדר דנציג-רוזנברג**

המאמר בוחן לראשונה במתודולוגיה אמפירית ומנסה להנהיר את השינויים שחלו במאפייני הפרסומים והכתובים בכתב-העת **משפטים**, שהוא הוותיק מבין כתבי-העת המשפטיים האקדמיים המתפרסמים בעברית, במהלך חמישים שנות הופעתו – מהחוברת הראשונה, שפורסמה בספטמבר 1968, ועד חוברת 3 של כרך מז', שיצאה לאור בנובמבר 2018. אגב כך המאמר מציע אינדיקציות למגמות ולהתפתחויות שחלו במהלך תקופה זאת במחקר המשפטי בעברית בכללותו. בין היתר מתוארות ומנותחות התפתחויות בסוגות המאמרים שפורסמו בכתב-העת, במתודולוגיות של המאמרים, באורכם, בתחומי המשפט שנדונו בהם, במידת התמקדותם במשפט הישראלי, במאפייני הכתובות והכתבים (לרבות עיסוקם ושיוכם לאוניברסיטה העברית), ובהיקף כתיבת מאמרים על-ידי מספר כותבים. כן מובאות ומנותחות קורלציות בין מאפייני המאמרים שפורסמו בכתב-העת למאפייני הכותבים. הממצאים בפרמטרים השונים שנבדקו מצביעים ברובם על מגמות, וכמעט כולם על דינמיות, במחקר המשפטי בעברית, כפי שפורסם בחמישים שנות **משפטים**. ההסברים שהמאמר מציע למגמות ולשינויים השונים קשורים להתפתחויות במשפט הישראלי (ולעיתים במשפט המשווה) הפוזיטיבי, כלומר להתפתחויות בחקיקה ובפסיקה; להתפתחויות חוץ-משפטיות בישראל או בעולם, כגון התפתחויות טכנולוגיות או פוליטיות; להתפתחויות אקדמיות ומחקריות, כגון התפתחותם של תחומי מחקר, מתודולוגיות, תיאוריות, גישות, ותובנות חדשות על-אודות המשפט; להתפתחויות ארגוניות ותרבותיות פנים-אקדמיות, כגון התפתחויות הקשורות לאמות-המידה לקידום בדרגות אקדמיות, למודל המימון של המוסדות הציבוריים להשכלה גבוהה, ולסטנדרטים ליוקרה אקדמית; ואף לשינויים של אופנה בכתיבה המשפטית האקדמית.

פתיחה. א. שאלות המחקר, המתודולוגיה שלו ומגבלותיו. ב. הממצאים בנוגע למאמרים: 1. סוגות המאמרים; 2. המתודולוגיה של המאמרים; 3. אורך המאמרים ומספר המילים בכותרותיהם; 4. תחומי המאמרים: נושאי הכתיבה ופרספקטיבות וזרמים; 5. מידת ההתמקדות במשפט הישראלי. ג. הממצאים בנוגע לכותבות ולכותבים: 1. מאפייני העיסוק של הכותבות והכותבים; 2. מספר הכתובות והכותבים: כתיבה לבד וכתיבה משותפת; 3. מגדר; 4. שיוך מוסדי של הכותבות והכותבים לאוניברסיטה העברית. ד. קורלציות בין מאפייני המאמרים למאפייני הכותבות והכותבים: 1. קורלציות בין סוגות המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים והמגדר של הכותבות והכותבים; 2. קורלציות בין אורך המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים של הכותבות והכותבים ומספרם; 3. קורלציות בין תחומי המאמרים לבין המגדר של הכותבות והכותבים. ה. חמישים שנות משפטים: שינויים בהרגלי הכתיבה ממבט רחב. אחרית דבר. נספחים: נספח א – מספרי המאמרים שפורסמו

* פרופסור מן המניין ומופקד הקתדרה למחקר משפטי ע"ש פרנק צ'רץ' בפקולטה למשפטים ודיקן בית-הספר ללימודים מתקדמים, אוניברסיטת בר-אילן; עורך (עם יאיר שילה) כרך יט (1989-1990) של **משפטים**.

** פרופסור חברה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; מרצה אורחת בבית-הספר למשפטים של אוניברסיטת ברקלי בקליפורניה (2017-2018 וקיץ 2020) וחוקרת אורחת במרכז לחקר המשפט והחברה ובמכון ללימודי ישראל בבית-הספר למשפטים של אוניברסיטת ברקלי בקליפורניה (2016-2018, קיץ 2019).
אנו מודים לליאת לב-שלם על העיבוד הסטטיסטי; למאיה ברעם, לאלעד דוידוביץ', לדנית יחזקאל, לדניאל יוסף ולאייל עקיבא על העזרה המעולה במחקר; למחוזי הדעה האנונימיים ולעורכים ולחברי המערכת של **משפטים** על ההערות שסייעו לנו רבות בשיפור המאמר; ולפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן ולמכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים על התמיכה.

בכל שנה; נספח ב – שאלון לקידוד; נספח ג – שכיחות תחומי המאמרים לפי עשורים;
נספח ד – שכיחות פרספקטיבות וזרמים ייחודיים (מתוך כלל המאמרים) לפי עשורים.

פתיחה

1. **משפטים**, שהחל לצאת לאור בספטמבר 1968, הוא כתב-העת האקדמי העברי הוותיק ביותר בתחום המשפט. **משפטים** הוא גם אחד מכתבי-העת המשפטיים המצוטטים ביותר בישראל – הן בספרות האקדמית¹ והן בפסיקות בתי-המשפט.² השפעת **משפטים** על המחקר האקדמי ועל הפסיקה תרמה ליוקרה שממנה כתב-העת נהנה.³ מטרתו של מאמר זה היא לברר בכלים אמפיריים, לנתח ולהעריך מגמות ושינויים שחלו בפרסומים בכתב-העת במהלך חמישים שנות הופעתו, ואגב כך, ובזהירות המתחייבת, גם להפיק אינדיקציות באשר למגמות ולשינויים שחלו בחמישים השנה האחרונות בפרסום בעברית של מאמרים משפטיים אקדמיים בכלל.

2. למרות השיח הפנים-אקדמי הער בדבר החשיבות של פרסומים משפטיים בעברית,⁴ המחקר המשפטי "הארס-אקדמי" (מחקר אקדמי על-אודות מחקר אקדמי) בנושא של פרסומים משפטיים אקדמיים בעברית אינו רב. מחקר אחד בלבד – מאמרו של רונן פרי על היבטים נורמטיביים ואמפיריים של דירוג כתבי-העת המשפטיים בעברית,⁵ נושא המעניין בוודאי את חברי הסגל של

¹ ראו רונן פרי "דירוג כתבי-עת משפטיים עבריים – יסודות עיוניים ומחקר אמפירי ראשוני" **דין ודברים** א 401, 434-430 (2005) (מתוך כלל האזכורים בכתבי-עת משפטיים עבריים עד תשס"ג של מאמרים שפורסמו בכתבי-עת משפטיים עבריים – מאמרים שפורסמו ב**משפטים** היו במקום הראשון ללא אזכורים עצמיים, ובמקום השני כולל אזכורים עצמיים. נתונים אלה פורסמו ב-2005, וטרם נערך מחקר מעודכן).

² ראו שם, בעמ' 439-437 (מתוך כלל האזכורים בפסקי-דין של בית-המשפט העליון עד תשס"ג של מאמרים שפורסמו בכתבי-עת משפטיים עבריים מתשס"ג עד תשס"ב, מאמרים שפורסמו ב**משפטים** היו במקום הראשון, ומתוך האזכורים בפסקי-דין של כלל הערכאות היו במקום השני. נתונים אלה פורסמו ב-2005, וטרם נערך מחקר מעודכן).

³ ראו שם, בעמ' 447. לאור הצלחתו של כתב-העת, בולטת גישתו המאופקת של פרופ' ראובן ירון, דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בעת ש**משפטים** החל לצאת לאור. וכך אמר ירון ("ברכתו של פרופ' ר. ירון, דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ליום העיון שהוקדש ל-כ"ה שנות 'הפרקליט' **הפרקליט** כה 5, 7-6 (1969)): "לאחרונה התחלנו בנסיון נוסף, כמעט ואמיתי בהרפתקה נוספת, והוא – להוציא לאור כתב-עת משפטי בעברית, ערוך ומנוהל בידי הסטודנטים עצמם. המספר הראשון, רב כמות ואף בעל איכות אשר איננה בלתי מניחה את הדעת, הופיע רק לפני ימים אחדים. [...] תולים אנו תקוות מרובות בבטאון חדש זה, וימים יגידו אם אכן תתגשמה או תופרכה. מכל מקום, גליון ראשון זה חשף אצל עורכיו יכולת לגמרי לא מבוטלת. [...] יש אף ליקויים אשר גם מהם אין להתעלם". רמז למקור הנימה האמביוולנטית, ולמיצער הזהירה, של דבריו של ירון ניתן למצוא בהיסטוריה של הקמת כתב-העת: "מי ש'יבאו' את הרעיון [של מערכת סטודנטים] ארצה הם אהרן ברק ויצחק זמיר. [...] אלא שבדיוק כפי שבארץ-מוצאה התקבלה בתחילה היוזמה הנועזת בזלזול ובספקנות, כך גם בארץ היו מי שהרימו גבה ואף התנגדו ליוזמה. ברק וזמיר חדורי ההנעה הפעילו לחצים על המתנגדים – 'הגורדייה הזקנה', כלשונם. אלה היו, כפי שנרמז מן הכינוי, המרצים הוותיקים והבכירים בפקולטה. אכן, בתום 'המאבק' הייתה ידם של החוקרים הצעירים על העליונה, והם קיבלו 'אור ירוק' מהפקולטה לפעול למימוש חזונם. לאחר שגויסו עורכים מקרב תלמידי הפקולטה, הוקם כתב-העת המשפטי-הסטודנטיאלי הראשון בישראל – **משפטים**". ראו נמרוד אברמוב, תום סדון ואור קשת "The Work of Boys": על חידת הצלחתם של כתבי-עת בעריכת סטודנטיאלית" **עיוני משפט** לה 257, 259 (2012).

⁴ להדים לשיח זה ראו, למשל, הילה רו ויסמין גואטה "לא ללמוד משפטים? 'מול עיניו של בנט עומדים ארגוני זכויות אדם שבהם יש עו"ד רביס'" **THE MARKER** (10.10.2013), <https://www.themarker.com/law/1.2137098>; וכן דברים שנישאו בכנס לרגל פרסום הכרך הארבעים של **משפטים**, שנערך בתאריך 24 ביוני 2011. לצילום הכנס ראו בקישור: <https://www.youtube.com/watch?v=DF9hrllpDts>.

⁵ פרי, לעיל הערה 1.

הפקולטות ובתי-הספר למשפטים – התמקד בפרסומים משפטיים בעברית.⁶ סוגיית הפרסומים המשפטיים בעברית נדונה גם בכתיבה על-אודות האקדמיה המשפטית⁷ והחינוך המשפטי בישראל.⁸ מאמר זה בוחן לראשונה בישראל במתודולוגיה אמפירית,⁹ באמצעות הפרסומים בכתב-העת **משפטים** לדורותיו, את מאפייני הפרסומים המשפטיים האקדמיים בעברית – בהיבטים שונים הנוגעים למאפייני המאמרים ולמאפייני המחברים, תוך בדיקת קורלציות ביניהם.

3. בדבריו בפתח החוברת הראשונה של כרך א של **משפטים** ציין דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, פרופ' ראובן ירון, כי "אם יתברר לשופטים, ליועצים ולעורכי-דין כי כתב-העת נותן מידע וידע, כי הם זקוקים לו, הרי ירכשוהו ויקראו בו".¹⁰ ירון הוסיף:

עד עתה היה בישראל רק כתב-עת משפטי אחד בשפה העברית, 'הפרקליט', וכבר אמרו כי 'קנאת סופרים תרבה חכמה'. אנו מאמינים כי התחרות בין השניים תהיה לברכה לזה ולזה.¹¹

⁶ ראו גם רונן פרי "דבר העורך" **דין ודברים** ג 187 (2008).
⁷ ראו, למשל, אריאל בנדור ויפעת הולצמן-גזית "מחקר אמפירי של המשפט בישראל – ממצאים ומשמעויות" **עיוני משפט** לד 351 (2011); גד ברזילי "חוקתיות של בניין אומה, ביקורת הצדק המשפטי: הארה על מחקר וכתיבה משפטיים בישראל" **עיוני משפט** מ 379 (2017); אורן גול-אייל "הערות על העבר והעתיד של הניתוח הכלכלי של המשפט בישראל" **מחקרי משפט** כג 661 (2006); גיא זיידמן "מי אתה, המשפט המנהלי הישראלי? בשולי הספר 'משפט מינהלי' מאת דפנה ברק-ארז" **הפרקליט** נא 693, 755-744 (2012); איל זמיר "על המחקר המשפטי האינטגרטיבי" **דין ודברים** ד 131, 164-159 (2008); איל זמיר ודורון טייכמן "מחקר משפטי אמפירי – הארות והערות" **משפטים** מד 671, 688-684 (2015). למוסכמות השיח של האקדמיה המשפטית ראו רון שפירא "יובל אלבשן: זרים במשפט – נגישות לצדק בישראל" **משפטים** לו 253, 265-259 (2007). לדפוס האזכור והציטוט בכתיבה המשפטית בישראל ראו שולמית אלמוג ורון פרי "כללי אזכור בכתיבה המשפטית – הרהורים על עיצוב נורמות של שיח" **דין ודברים** ג 235 (2008).

⁸ ראו, למשל, חיים זנדברג "קולוניאליזם תרבותי: האמריקניזציה של החינוך המשפטי בישראל" **המשפט** יד 419 (2011); צבי טריגר ומנחם מאוטנר "דיאלוג על החינוך המשפטי" **המשפט** יט 79, 94-90 (2014).
⁹ קיימים מאמרים הסוקרים את התפתחותו של כתב-עת מסוים או את התפתחות הפרסומים בו במהלך השנים – בכלל או בתחומים מסוימים. ראו, למשל, מנחם מאוטנר "עיוני משפט" בן ארבעים – היש והאין" **עיוני משפט** Willard L. Boyd & Randall P. Bezanson, *Ninety Years of the Iowa Law Review: The Personalities, Policies, and Events that Shaped an Enduring Tradition in Iowa Legal Education*, 91 IOWA L. REV. 1 (2005); Dawn Clark Netsch & Harold D. Shapiro, *100 Years and Counting*, 100 NW. U.L. REV. 1 (2006); John Paul Stevens, *A Personal History of the Law Review*, 100 NW. U.L. REV. 25 (2006); Cynthia Grant Bowman, Dorothy Roberts & Leonard S. Rubinowitz, *Race and Gender in the Law Review*, 100 NW. U.L. REV. 27 (2006); Edwin J. Greenlee, *The University of Pennsylvania Law Review: 150 Years of History*, 150 U. PA. L. REV. 1875 (2002); John S. Skilton, *A Speech to Commemorate the 75th Anniversary of the Wisconsin Law Review*, 1995 WIS. L. REV. 1461; Larry A. DiMatteo, *Fifty Years of Contract Law Scholarship in the American Business Law Journal*, 50 AM. BUS. L.J. 105 (2013). עם זאת, לא איתרנו פרויקט שבחן **במתודולוגיה אמפירית** – בשונה מהסתמכות על סקירה על בסיס התרשמות – נושאים מסוג אלה שבדקנו במחקר זה. במאמרו של ברזילי, לעיל ה"ש 7, בעמ' 472, מתוארת שיטת המחקר כך: "תוך הסתייעות במפתחות חיפוש משפטיים, נאספו כל המאמרים והספרים שנכתבו [על-ידי חוקרים וחוקרות ישראלים שפרסמו בכמה שפות: עברית, אנגלית וערבית] בתחומי משפט וחברה, משפט חוקתי וציבורי וכן משפט וממשל, ונסקרה כתיבה בין-תחומית של משפטים ומדע המדינה ושל משפטים וסוציולוגיה. באמצעות ניתוחי תוכן איכותניים ניסיתי להבין מהו נרטיב המחקר והכתיבה המרכזי של כל פרסום ופרסום". כעולה מהתיאור, מחקרו של ברזילי עסק גם בפרסומים של חוקרים ישראלים באנגלית ובערבית, והעיקר: המחקר היה איכותני בלבד, התמקד בנושאי כתיבה מסוימים ולא בכלל הפרסומים, וזווית הבחינה נגעה לגישות המהותיות של הכותבים ולא בשאלות הנדונות במאמר זה. למחקרים שונים אשר בדקו במתודולוגיה אמפירית תטיות בבחירת מאמרים לפרסום ובציטוטים מכתבי-עת משפטיים ראו, למשל, Michael J. Higdon, *Beyond the Metatheoretical: Implicit Bias in Law Review Article Selection*, 51 WAKE FOREST L. REV. 339 (2016); Oren Perez, Judit Bar-Ilan, Reuven Cohen & Nir Schreiber, *The Network of Law Reviews: Citation Cartels, Scientific Communities, and Journal Rankings*, 82 MODERN L. REV. 240 (2019).

¹⁰ ראובן ירון "עם הופעת 'משפטים'" **משפטים** א 3 (1968) (להלן ירון "עם הופעת 'משפטים'"). במקום אחר (ירון, לעיל ה"ש 3, בעמ' 7) ציין ירון כי "'הפרקליט' (הותיק) – מכל מקום עפ"י מושגים ישראלים) ו'משפטים' (החדש לגמרי) תכלית משותפת להם: להעמיק ביקורת, לשפץ ולשפר, ללמד ולחנך ובדרך זו לתרום – ולו בעקיפין ולו במעט – להרמת קרן המשפט ולעשיית צדק בארץ הזאת".

¹¹ ירון, "עם הופעת 'משפטים'", שם.

העורך הראשון של **משפטים**, שלמה שרשבסקי, הטעים:

יצירת במה לפרסום מאמרים כלליים, עבודות מצטיינות, הערות לפסיקה ולחקיקה ע"י סטודנטים, בצד מאמריהם של מורי הפקולטה ומשפטנים שמחוץ לפקולטה, עשויה לתרום לפיתוח מדע המשפט הן מצידו התיאורטי והן מצידו המעשי. [...] אפשרות זו הנפתחת בפני הסטודנטים מהווה אמצעי נכבד ביותר להשלמת החינוך המשפטי הניתן בפקולטה. הכתיבה מביאה את הסטודנטים לחשיבה משפטית שיטתית, ללימוד נושאים בהעמקה ולעבודה מאומצת ומדויקת.¹²

מדברים אלה עולה שציפייתם של מייסדי **משפטים** הייתה כי כתב-העת ישלב, כמו בטאון לשכת עורכי הדין **הפרקליט**, כתיבה אקדמית עם כתיבה פרקטית, יעניק "מידע וידע" ל"שופטים, ליועצים ולעורכי-דין", ויהווה "אמצעי נכבד ביותר להשלמת החינוך המשפטי הניתן בפקולטה". מאלפת ההשוואה בין חזון זה לתפיסה הנוכחית של מטרות **משפטים**, כפי שהיא מתבטאת, למשל, בדבר העורכים לכרך מח מנובמבר 2018:

כמיטב המסורת, הכרך גדוש מחקרים חדשניים [...] וממגוון דיסציפלינות ומתודולוגיות מחקר. [...] במאמרים המגוונים המתפרסמים בכרך זה יש כדי להרים תרומה של ממש להעשרת עולם המחקר המשפטי בישראל, וממילא גם למערכת המשפט הישראלית.¹³

החדשנות, המתודולוגיות המגוונות והעשרת המחקר תחילה, ואילו מערכת המשפט נתרמת "ממילא".

האם שינויים אלה בתפיסה העצמית של **משפטים** מתבטאים בפועל במאמרים המתפרסמים בו, בתוכנם ובמאפייני הכותבות והכותבים? מהם השינויים שחלו בהרגלי הכתיבה בחמישים שנות **משפטים**? האם ניתן לאתר קורלציות בין הפרמטרים השונים ובין השינויים שחלו בהם, ואולי אף להצביע על קשרים סיבתיים אפשריים? כיצד ניתן להסביר את השינויים השונים? מהן ההשלכות הנורמטיביות של מאפייני הכתיבה המשפטית האקדמית בעברית והשינויים שחלו בהם? בכל אלה יעסוק המאמר.

4. וזה יהיה מהלך המאמר. **בפרק א** נציג את שאלות המחקר, את המתודולוגיה שלו ואת מגבלותיו. **בפרק ב** נציג את הממצאים בפרמטרים הנוגעים למאמרים ולתוכנם, נציע להם הסברים ונסה לעמוד על משמעויותיהם. **בפרק ג** נציג את הממצאים הנוגעים לכותבות ולכותבים בכתב-העת, נציע להם הסברים ונסה לעמוד על משמעויותיהם. **בפרק ד** נעמוד על קורלציות בין ממצאים שונים הנוגעים למאמרים ולתוכנם לבין ממצאים הנוגעים לכותבי המאמרים, נציע להם הסברים ונעמוד על משמעויותיהם. **בפרק ה** נעמוד ממבט רחב על משמעויות אפשריות של הממצאים בכללותם.

¹² שלמה שרשבסקי "משפטים" **משפטים** א 4 (1968).
¹³ אוריה בארי וחיים דנינו "דבר העורכים" **משפטים** מח 3 (2018).

באחרית הדבר נציע התבוננות ראשונית על מערך התמריצים של חוקרים אקדמיים של המשפט בישראל ועל השפעתו על פרסומים על-אודות המשפט בישראל.

א. שאלות המחקר, המתודולוגיה שלו ומגבלותיו

5. במחקר ביקשנו לברר במתודולוגיה אמפירית ולנסות להנהיר את השינויים שחלו במאפייני הפרסומים והכותבים בכתב-העת **משפטים**, שהוא הוותיק מבין כתבי-העת המשפטיים האקדמיים המתפרסמים בעברית, במהלך חמישים שנות הופעתו. אגב כך ביקשנו גם לקבל אינדיקציה למגמות ולהתפתחויות שחלו במהלך תקופה זאת במחקר המשפטי בעברית בכללותו.

6. כל המאמרים שפורסמו בכתב-העת **משפטים** – מהחוברת הראשונה עד החוברת האחרונה שפורסמה עד מועד הבדיקה (חוברת 3 של כרך מז, שיצאה לאור בנובמבר 2018), בסך הכול 1,145 מאמרים¹⁴ – קודדו על-ידי חמישה עוזרי מחקר, לפי הפרמטרים הבאים:¹⁵

(1) **סוגות המאמרים** – מאמר "רגיל", מאמר המתמקד בפסק-דין ("הערת פסיקה"), מאמר המתמקד בחוק או בהצעת חוק ("הערת חקיקה"), מאמר המתמקד בספר או במאמר אחר, הרצאות או דברי ברכה, סוגה אחרת. לא קודדו דברי עורכים ורשימות אחרות שאינן אקדמיות.

(2) **המתודולוגיה של המאמרים** – אמפירי, לא אמפירי.

(3) **אורך המאמרים** – מספר העמודים במאמר.

(4) **אורך כותרות המאמרים** – מספר המילים בכותרת המאמר.

(5) **התחומים הנדונים במאמרים ופרספקטיבות וזרמים רעיוניים שבהם הם נכתבו (לרבות**

שילוב בין תחומים, פרספקטיבות וזרמים) – דיני עונשין, דיני חוזים, דיני נזיקין, דיני תאגידים, משפט חוקתי, משפט בינלאומי פומבי, משפט בינלאומי פרטי, דיני קניין, דיני מיסים, דיני משפחה וירושה, אתיקה מקצועית, דיני ראיות, דיון אזרחי, דיון פלילי, משפט מינהלי, תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות),¹⁶ דיני הגבלים עסקיים, דיני אכיפת חיובים, משפט וכלכלה, משפט ומגדר, משפט והיסטוריה, משפט השוואתי, משפט עברי, משפט דתי אחר, משפט אזרחי אחר, דיני עבודה, דיני ביטוח, דיני איכות הסביבה, דיני קניין רוחני, דיני תעבורה, אחר.¹⁷

(6) **התמקדות במשפט הישראלי** – כן, לא, התמקדות דומה במשפט ישראלי ולא-ישראלי.

(7) **מאפייני העיסוק של הכותבים (לרבות שילוב בין מספר מאפיינים)** – איש או אשת

אקדמיה במשפטים (חברות בסגל הפנים של פקולטה למשפטים או בית-ספר למשפטים במוסד להשכלה גבוהה), איש או אשת אקדמיה לא במשפטים (חברות בסגל הפנים של פקולטה או מחלקה שאינם למשפטים במוסד להשכלה גבוהה), תלמיד או תלמידה לתואר שלישי, תלמיד או תלמידה לתואר שני, תלמיד או תלמידה לתואר ראשון, שופט או שופטת של בית-המשפט העליון, שופט או

¹⁴ למספר המאמרים שפורסמו בכל שנה ראו **נספח א**.

¹⁵ עוזרי המחקר שקודדו את המאמרים יכלו להיעזר בתגיות ובמילות מפתח שצורפו למאמר, באתר כתב-העת או באתר נבו, אך בסופו של דבר הם קודדו את המאמרים, לרבות בקטגוריה של תחומים, פרספקטיבות וזרמים, לפי שיקול-דעתם על סמך עיון במאמרים. במקרים של ספק הם נעזרו בנו.

¹⁶ לתורת הפרשנות קשר הדוק לתורת המשפט, ובמובנים מסוימים היא אף נובעת ממנה. ראו, למשל, אנדרי מרמור "אחרית-דבר למושג החוק" **משפטים** כז 91, 97, 100, 102, 103 (1996).

¹⁷ דוגמאות למאמרים שקודדו בקטגוריה "אחר" הן מאמרים העוסקים במשפט ותרבות, משפט ושינוי חברתי, גיל במשפט, כתיבה שיפוטית, משפט ובריאותה, משפט ימי, ועוד.

שופטת של ערכאה שאינה בית-המשפט העליון, עורך דין או עורכת דין (כולל מתמחים), אחר – לרבות שילוב בין מספר מאפיינים.

(8) **מספר הכותבים** – אחד, יותר מאחד.

(9) **מגדר הכותבים** – גבר, אישה, גם גבר וגם אישה (רלבנטי במקרה של מספר כותבים).

(10) **שיוך הכותבים לאוניברסיטה העברית (בעת פרסום המאמר)** – כן, לא.

לצד הפרמטרים האלה המקודדים ציינו לגבי כל מאמר את פרטיו – שמות הכותבים, כותרת המאמר והאזכור המלא שלו, לרבות שנה לועזית.

בפרמטרים של תחומי המאמרים ושל מאפייני הכותבים ניתן היה לסמן יותר מחלופה אחת. בנוגע למאמרים מאת מספר כותבים ניתן היה לסמן יותר מחלופה אחת בהיבטים הנוגעים למאפייני המחברים ולמגדר, להוציא בפרמטר של שיוך לאוניברסיטה העברית, שבו סומן "כן" אם חלק מהכותבים משתייכים לאוניברסיטה העברית.

7. הנתונים שקודדו עברו עיבוד סטטיסטי – הן לכל תקופת המחקר והן לפי חמש תקופות ("עשורים") – 1968-1979, 1980-1989, 1990-1999, 2000-2009 ו-2010-2018.¹⁸ העיבוד הסטטיסטי לפי עשורים איפשר להצביע על מגמות לאורך השנים.

עיבוד סטטיסטי מסוג נוסף הצליב בין פרמטרים שונים, במטרה לבדוק את קיומן של קורלציות ביניהם. במסגרת זאת הוצלבו הנתונים בין אורך המאמר למספר הכותבים; בין אורך המאמר לסוגת המאמר; בין מגדר הכותבים לתחום המאמר; בין מגדר הכותבים לסוגת המאמר; ובין שיוך לאוניברסיטה העברית להיות הכותבים איש או אשת אקדמיה (הצלבה זאת הפיקה את שיעור הכותבים שהם חברי הסגל האקדמי הפנימי הבכיר באוניברסיטה העברית).

8. למחקר, למרות האינקלוסיביות שלו וקידוד הנתונים מכלל המאמרים שפורסמו **במשפטים** ולא ממדגם בלבד, מספר מגבלות וגבולות.

ראשית, המאמרים קודדו על-ידי עוזרי מחקר, סטודנטים לתואר ראשון במשפטים, על-סמך הנחיות שניתנו להם.¹⁹ עם זאת, ייתכנו טעויות בקידוד, במיוחד בהיבטים שאינם טכניים אלא כרוכים במידה של שיקול-דעת²⁰ – כדוגמת ציון תחומי המשפט והמחקר שהמאמרים מתמקדים בהם והמידה שבה הם מתמקדים במשפט הישראלי. לנוכח מספר המאמרים הגדול שקודד – כאמור, 1,145 מאמרים – גם אם נפלו טעויות בקידוד, לא נראה שיש בהן כדי לפגוע בממצאים לגבי **מגמות** לאורך השנים בפרסומים בכתב-העת.

¹⁸ חלוקה זאת אינה מפצלת את פרק הזמן שנבדק כך שכל "עשור" יכלול עשר שנים בדיוק. חלף זאת, העשור הראשון כולל 11 שנים; העשורים השני, השלישי והרביעי כוללים עשר שנים, ואילו העשור החמישי כולל תשע שנים. חלוקה זאת נבחרה על-מנת לשקף את העשורים כפי שהם נתפסים בחשיבה, בשפת הדיבור ובשיח הציבורי, גם אם הדבר פוגע במעט בדיוק הסטטיסטי (מקובל לדבר על "שנות השמונים", "שנות התשעים" וכו'). חיתוך אחר היה עשוי להיות מדויק יותר מספרית, אך לא היה משקף את החלוקה המקובלת לתקופות. מכל מקום, מאחר שהמאמר מבקש לחשוף מגמות כלליות, ואינו מתיימר להצביע על ממצאים דקדקניים ברזולוציה גבוהה של שנה מסוימת, החיתוך שבחרנו אינו פוגע במובהקות המגמות. הקידוד נעשה בהתאם לשנת פרסום החבורות, ולא בהתאם למספר הכרך או למועד הגשת המאמר לפרסום (שאינו ידוע). גם הקידוד לפי השנה עשוי להשפיע על הממצאים אך נראה כי השפעתו שולית לנוכח ההתמקדות של המאמר במגמות הנבחנות לפי עשורים ולא לפי שנים בודדות. לשאלון לקידוד ראו **נספח ב**.

¹⁹ לשיקול-דעת בקידוד והשפעותיו ראו, למשל, דפנה הקר "מחקר אמפירי של המשפט: הערות-אזהרה אוהדות על המגמה העכשווית" **עיוני משפט** לד' 327, 339-340 (2011); Games M. LeBreton & Jenell L. Senter, *Answers to 20 Questions about Interrater Reliability and Interrater Agreement*, 11 ORGANIZATIONAL RESEARCH METHODS 815 (2008); JUM NUNNALLY & IRA BERNSTEIN, *PSYCHOMETRIC THEORY* (3rd ed., 1994).

שנית, בחלק ניכר מהחברות שהופיעו בעשור הראשון לא צוינו מאפייני הכותבים ושיוכם המוסדי, ובמקרים מסוימים היה קושי לברר פרטים אלה באופן מהימן.

שלישית, אף כי אנו מעריכים כי לאור הוותק של **משפטים** ומעמדו המרכזי באקדמיה המשפטית בישראל יש בשינויים בהרגלי הכתיבה בכתב-העת כדי להוות אינדיקציה מסוימת לגבי הכתיבה המשפטית בעברית בכלל, זוהי הנחה בלבד, שאינה נתמכת בנתונים אמפיריים. הוועדה הבין-אוניברסיטאית להערכה ודירוג של פרסומים משפטיים²¹ דירגה 25 כתבי-עת משפטיים עבריים המופיעים בדפוס, וביניהם **משפטים**.²² מלבדם מתפרסמים בעברית גם כתבי-עת משפטיים אקדמיים מקוונים, כגון **משפטים על אתר**, **פורום עיוני משפט**, **והארץ דין**. הנתונים שנאספו מתייחסים לכתב-העת **משפטים** בלבד. יתר על כן. עשוי להיות קשר בין המוניטין של כתבי-עת משפטיים לבין המתודולוגיות או התחומים של המאמרים המתפרסמים בהם.²³ גם להעדפות של כתב-העת באשר לנושאים ולמתודולוגיות, לרבות העדפות שאינן מוצהרות, עשוי להיות משקל בבחירת המאמרים. כך בוודאי במקרים של חוברות נושאיות.²⁴

רביעית, הנתונים שקודדו נוגעים רק למאמרים שפורסמו. לא היו בידינו נתונים באשר למאמרים שהוגשו לכתב-העת אך לא התקבלו לפרסום, אשר חלקם, כך ניתן להניח, פורסמו בבמות אחרות.

חמישית, כפי שנפרט בהמשך,²⁵ שיעור ניכר מהמאמרים שפורסמו בכתב-העת, במיוחד בעשורים הראשונים, נכתבו על-ידי כותבים המשויכים לאוניברסיטה העברית בירושלים – ברובם חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים. ניתן להציע לכך הסברים שונים, אך, מכל מקום, משמעות הדבר היא כי ייתכן שהממצאים משקפים את הכתיבה בעברית של כותבים המשויכים לאוניברסיטה העברית יותר מכפי שהם משקפים את הכתיבה בעברית של כלל חוקרי המשפט בישראל.

שישית, המחקר אינו משקף מגמות באשר לכלל הפרסומים של חוקרי משפט ישראלים, ואף לא מגמות באשר לכלל הפרסומים על-אודות המשפט הישראלי. הציפייה מחוקרי משפט באקדמיה הישראלית לכך שחלק ניכר ממחקריהם יתפרסמו בבמות לא-ישראליות אינה רק תמריץ לבחירה בנושאי מחקר אוניברסליים²⁶ או בנושאים הנוגעים לשיטות משפט של מדינות אחרות, אלא מהווה

²¹ לדוח הוועדה הבין-אוניברסיטאית להערכה ודירוג של פרסומים משפטיים מאפריל 2019 (להלן: דוח הוועדה לדירוג כתבי-עת משפטיים) https://law.biu.ac.il/files/law/shared/ranking_committee_letter_april_2019_0.pdf.

²² כתבי עת אלה הם: "דין ודברים", "מחקרי משפט", "משפטים", "עיוני משפט", "דיני ישראל", "משפט וממשל", "שנתון המשפט העברי", "המשפט", "הפרקליט", "חוקים", "מעשי משפט", "משפט ועסקים", "משפט, חברה ותרבות", "עבודה, חברה ומשפט", "תרבות דמוקרטית", "הון משפחתי", "מאזני משפט", "מיסים", "משפחה במשפט", "משפט וצבא", "משפט רפואי וביו-אתיקה", "עלי משפט" "קריית המשפט", "רפואה ומשפט" ו"שערי משפט".

²³ ראו זמיר וטייכמן, לעיל ע"ש 7, בעמ' 685-686.

²⁴ עם החוברות הנושאיות של **משפטים**, היוצאות לעיתים בעקבות כנסים שנערכו בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, נמנות, בין היתר, חוברות בנושאים של "ארבעים שנה למשפט הישראלי" (יט'44), "30 שנה להלכת ברגמן" (לא'44), "הערכה ביקורתית של הצעת חוק דיני ממונות" (לו'2+3), "המשבר בכלכלה העולמית" (מ'22), "אחריות המדינה וחלוקת משאבים" (מג'33), "מחקרים אמפיריים ואקספרימנטליים של המשפט" (מד'33), ו"חמש שנים להקמתה של המחלקה הכלכלית בבית-המשפט המחוזי בתל אביב" (מז'33). חוברות נושאיות, שאותן יוזמת מערכת כתב-העת, עשויות לכאורה להטות את הנתונים הנוגעים לתחומים ולמתודולוגיות של המאמרים. עם זאת, הן עשויות להתפרש גם כביטוי אותנטי של מגמות קיימות הנוגעות לתחומים ולשיטות מחקר שבהם יש עניין מיוחד לעורכים, לחוקרים ולקוראים. לנוכח זאת, ובהתחשב במיעוט היחסי של המאמרים שהתפרסמו בחוברות נושאיות מבין כלל המאמרים המתפרסמים ב**משפטים**, בחרנו לא לגרוע נתונים הנוגעים לחוברות נושאיות מתוך כלל הנתונים על המאמרים שהתפרסמו במהלך חמישים שנות **משפטים**.

²⁵ ראו להלן, סעיפים 38-41.

²⁶ ראו, למשל, גזל-אייל, לעיל ה"ש 7, בעמ' 676.

גם תמריץ לפרסם בבמות לא-ישראליות מחקרים על-אודות המשפט הישראלי בנושאים ובמתודולוגיות המעניינים במות אלה.²⁷

ב. הממצאים בנוגע למאמרים

1. סוגות המאמרים

9. כמחצית המאמרים שפורסמו בכתב-העת במהלך השנים היו מאמרים רגילים. הקטגוריה השנייה בשכיחותה היא הערות פסיקה.

לוח 1: סוגות המאמרים

%	N	
49.0	557	מאמרים רגילים
18.9	215	הערות פסיקה
12.2	139	הערות חקיקה
11.8	134	ביקורות או תגובות לספר או למאמר
7.4	84	הרצאה או דברי ברכה
.7	8	אחר (כגון רשימות דעה קצרצרות או מכתבים למערכת)
100.0	1137	סך הכול

10. בעשור האחרון (2010-2018) שיעור המאמרים שסווגו כמאמרים רגילים גבוה מאוד (83.4%) – כמעט כפול מאשר בעשורים הקודמים. ניתן להסביר מגמה זאת באופן חלקי במגמות ה"אקדמיזציה" וההתמקצעות (הפרופסיונליזציה) של הכותבים ושל תחומי המאמרים, כפי שנפרט בהמשך.²⁸ עם זאת, הסבר זה אינו מספק. שכן, בשונה ממגמות בפרמטרים אחרים, שהתפתחו באופן הדרגתי לאורך העשורים, בפרמטר זה חלה קפיצה בעשור האחרון.

הסבר אפשרי לקפיצה זאת – לפחות הסבר חלקי – הוא תחילת הופעתם ב-2009 של שני כתבי-עת משפטיים חדשים, **חוקים ומשפטים על אתר**, היוצאים לאור גם הם על-ידי הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית, וכמו **משפטים** עורכיהם וחברי המערכת שלהם הם סטודנטים. כתב-העת **חוקים**, שהחברת הראשונה שלו פורסמה בדצמבר 2009, מוקדש בעיקרו לניתוח ולביקורת של הצעות חקיקה ושל חקיקה קיימת – מאמרים שעד אז היו מועמדים מתבקשים לפרסום כהערות חקיקה במשפטים. מטרתו העיקרית של **משפטים על אתר**, שהחל להופיע באפריל 2009, היא "לשמש במה לכתיבה אקדמית משפטית שתהיה נגישה הן לאקדמאים הן לציבור המשפטנים הרחב, ולאפשר פרסום מהיר, אקטואלי ועדכני".²⁹ ואכן, מתוך 44 מאמרים שפורסמו ב-12 הגיליונות הראשונים של **משפטים על אתר**, רק 16 (כשליש) היו מאמרים רגילים, ואילו 28 (כשני שלישים) היו הערות פסיקה, הערות חקיקה, ביקורות ספרים או מאמרים אחרים שאינם "רגילים".

²⁷ ראו, למשל, זמיר וטייכמן, לעיל ה"ש 7, בעמ' 686.

²⁸ ראו להלן, סעיפים 26-31.

²⁹ אתר **משפטים על אתר**, דף "אודות", <https://lawjournal.huji.ac.il/page/1635>.

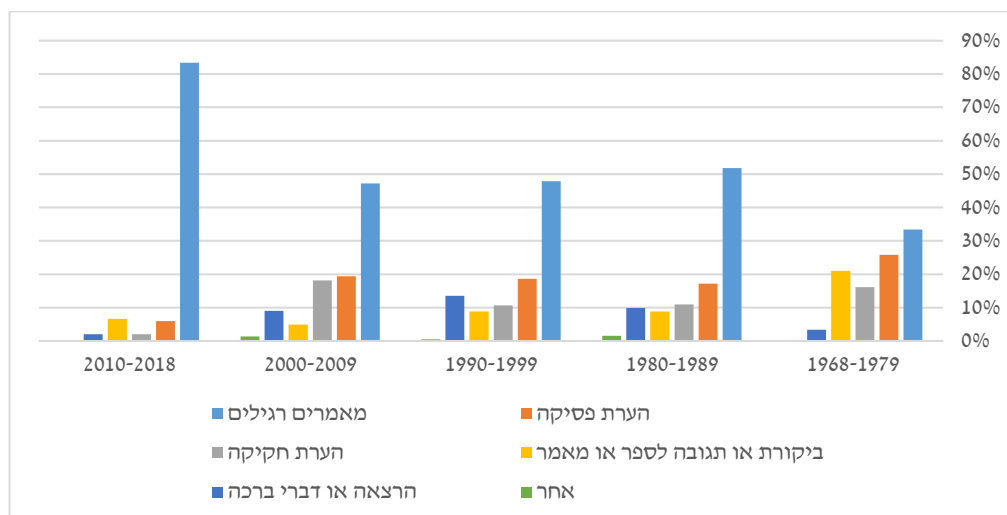
כתב-העת מגדיר עצמו כ"מהדורה מקוונת ואוטונומית של כתב-העת 'משפטים'",³⁰ ושני כתבי-העת מופעלים על-ידי אותם חברי מערכת (כשלמשפטים על אתר עורכת משל עצמו).³¹

לוח 2: שכיחות סוגות המאמרים לפי שנים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
83.4%	126	47.2%	68	47.9%	103	51.8%	142	33.4%	118	מאמרים רגילים
6.0%	9	19.4%	28	18.6%	40	17.2%	47	25.8%	91	הערת פסיקה
2.0%	3	18.1%	26	10.7%	23	10.9%	30	16.1%	57	הערת חקיקה
6.6%	10	4.9%	7	8.8%	19	8.8%	24	21.0%	74	ביקורת או תגובה לספר או למאמר
2.0%	3	9.0%	13	13.5%	29	9.9%	27	3.4%	12	הרצאה או דברי ברכה
0.0%	0	1.4%	2	0.5%	1	1.5%	4	0.3%	1	אחר

הממצאים מוצגים גם בתרשים הבא:

תרשים 1: התפלגות המאמרים לפי סוגה, בחלוקה לעשורים

שם.³⁰

הדעת נותנת כי גם מרבית קוראי משפטים כיום קוראים את המאמרים המתפרסמים בו באתר האינטרנט של כתב-העת, הכולל טקסט מלא של כל המאמרים שהתפרסמו בו מאז הקמתו, או באמצעות מאגר נבו. מבחינה זאת, משמעות העובדה שגיליונות משפטים על אתר אינם מודפסים נראית כזניחה.

³¹

2. המתודולוגיה של המאמרים

11. שיעור גבוה מאוד של מאמרים (1130 מאמרים – המהווים 98.7% מכלל המאמרים שקודדו) קודדו כמאמרים לא-אמפיריים. רק 15 מאמרים (1.3%) סווגו כמאמרים אמפיריים.³² עם זאת, שיעור המאמרים האמפיריים עלה במידת-מה בשנים האחרונות.³³ העלייה המסוימת בכתיבה האמפירית על המשפט ניתנת להסבר, בין היתר, בהשפעה האמריקנית על חקר המשפט,³⁴ בשיקולים מדעיים מהותיים (כגון הרצון, המושפע מהריאליזם המשפטי, להשיג ידע על-אודות המשפט בפעולה), באינטרסים של החוקרות והחוקרים (לרבות האפשרות לפרסם מאמרים המבוססים על ממצאים של מחקר אמפירי אחד הן בישראל והן מחוצה לה), ובשיקולים מוסדיים (ובניהם עידוד החוקרים להתמודד על מענקי מחקר הניתנים למחקרים אמפיריים, שמתוכם מקבל המוסד תקורה ומוסדות ציבוריים להשכלה גבוהה אף ממומנים על-פיהם).³⁵

הנהרה אפשרית לשיעור הנמוך מתוך כלל המאמרים של מאמרים אמפיריים – כולל ב-15 השנים האחרונות, שבו חלה קפיצת מדרגה בשימוש במתודולוגיות אמפיריות במחקרים משפטיים³⁶ – היא בכך שחלק-הארי של המחקרים האמפיריים על המשפט פורסם בחוץ-לארץ: במחקר אמפירי שנערך לפני שנים אחדות על-אודות מחקר אמפירי של המשפט בישראל נמצא כי מתוך סך של 85 מחקרים אמפיריים שפורסמו על-ידי חוקרי משפט חברי סגל הפנים של הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל בין השנים 2000 ל-2010, 70 מחקרים (82%) פורסמו באנגלית.³⁷

³² השווה בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 360-361.

³³ השווה זמיר וטייכמן, לעיל ה"ש 7, בעמ' 685.

³⁴ לעילית המחקר האמפירי של המשפט בארצות הברית ראו, למשל, Tracey E. George, *An Empirical Study of Empirical Legal Scholarship: The Top Law Schools*, 81 IND. L.J. 141 (2006); Shari Seidman Diamond & Pam Mueller, *Empirical Legal Scholarship in Law Reviews*, ANN. REV. L. SOC. & SCI. 581 (2010); Daniel R. Cahoy, *Considerations in the Rise of Empirical Legal Scholarship*, 47 AM. BUS. L.J. v (2010).

³⁵ ראו בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 374-386.

³⁶ ראו שם, בעמ' 672.

³⁷ ראו בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 368.

3. אורך המאמרים ומספר המילים בכותרותיהם

12. אורך המאמרים שפורסמו בכתב-העת נע בין שני עמודים³⁸ ל-149 עמודים.³⁹ אורך ממוצע של מאמר הוא 28.1 עמודים, עם סטיית תקן של 22.78. מאמר שפורסם במספר חלקים (כך נעשה לעיתים במאמרים ארוכים במיוחד), סווג כמאמר אחד.

המאמרים חולקו לפי אורכם לארבע קבוצות: מאמרים קצרים (עד עשרה עמודים), מאמרים בינוניים (11-22 עמודים), מאמרים רגילים (23-40 עמודים) ומאמרים ארוכים (41 עמודים ומעלה). חלוקה זו שימשה לצורך בדיקת קשרים בין אורך המאמר לבין פרמטרים נוספים. להלן פירוט בלוח:

לוח 3: שכיחות אורך המאמרים

%	N	
27.5	315	קצרים
23.2	265	בינוניים
25.0	286	רגילים
24.3	278	ארוכים
100.0	1144	סך הכול

הלוח הבא מציג את סכום אורכי המאמרים בחלוקה לעשורים. נתון זה משקף את מספר העמודים בכל כרך, ומראה כי מספר העמודים בכל כרך עלה לאורך השנים.

לוח 4: אורכי הכרכים לפי עשורים

2018-2010	2009-2000	1999-1990	1989-1980	1979-1968	
7839	6761	6604	5682	5302	מספר עמודים

הנהרה אפשרית לעליית מספר העמודים בכרכים הם עליית אורך המאמרים, ללא ירידה מקבילה במספר המאמרים שפורסמו.⁴⁰

³⁸ ראו יצחק קיסטר "ד"ר יעקב בזק (עורך): המשפט העברי במדינת ישראל" משפטים א 664 (1969); אורי ידן "Meir Heth: The Legal Framework of Economic Activity in Israel" משפטים ב 201 (1970); יואל זוסמן "צבי עלי בקר ודוד בקר: ניסוח ופרשנות" משפטים ב 450 (1970); יעקב בזק "זאב פלק (עורך): דיני ישראל – שנתון למשפט עברי ולדיני משפחה בישראל" משפטים ב 452 (1970); גואלטירו פרוקציה "ד"ר יוסף גרוס: דיני חברות בישראל, החוק והפסיקה" משפטים ד 216 (1972); יצחק קיסטר "יעקב בזק: משפט והלכה, מבחר תשובות" משפטים ד 514 (1972); קלוד קליין "פרופ' יורם דינשטיין: המשפט הבינלאומי והמדינה – כרך שני (סמכויות המדינה כלפי פנים)" משפטים ה 222 (1973); שמואל שילה "על הזכויות 'האבסולוטיות' בהצעת חוק יסוד: זכויות האדם והאזרח" משפטים ז 539 (1976); יצחק קיסטר "אבנר שאקי: מיהו יהודי בדיני ישראל" משפטים ט 160 (1979); קלוד קליין "ויסמן: הגבלת נוכרים ברכישת מקרקעין – מחקר השוואתי" משפטים ט 548 (1979); יהושע ויסמן "מיהו ג'ד טדסקי?" משפטים יא 383 (1981); שמואל דורנר "דין שינוי הלכה של בית המשפט העליון" משפטים יז 420 (1987); יובל קרניאל "שיקול דעת מוחלט?" משפטים יט 227 (1989); נחמן אמיתי "לעניין ההגנה על הפרטיות בפרסומי בית המשפט" משפטים יט 527 (1989); יעקב פוטשבוזקי "לשם מה נחוץ הפרסום ברשומות או עתירה לביטול הבחירות" משפטים יט 589 (1989); יחזקאל פלומין "ארבעים שנה לדיני המסים (תגובה להרצאתו של פרופסור יורן)" משפטים יט 785 (1990).

³⁹ ראו יצחק אנגלרד "מעמדו של הדין הדתי במשפט הישראלי" משפטים ב 268 (1970); "מעמדו של הדין הדתי במשפט הישראלי (המשך)" משפטים ד 31 (1972). המאמר הארוך ביותר שפורסם בכתב-העת כיחידה אחת מתפרס על 132 עמודים. ראו שחר ליפשיץ "על נכסי עבר, על נכסי עתיד ועל הפילוסופיה של חזקת השיתוף" משפטים לד 627 (2003).

⁴⁰ היבט אחר, שקשה להצביע על הזיקה בינו לבין העלייה במספר העמודים בכרכי משפטים, נוגע לעלייה במספר חוקרי המשפט בישראל. כך, בעת שכתב-העת משפטים החל להופיע, התקיימו בישראל שתי פקולטות למשפטים בלבד – מלבד זו שבאוניברסיטה העברית בירושלים, רק הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב (שנוסדה ב-

13. ואכן, מסתבר שלא זו בלבד שהעלייה במספר העמודים בכרך לא התבטאה בעלייה מקבילה במספר המאמרים שהתפרסמו, אלא ניכרת ירידה מובהקת במספר המאמרים. פירוט מספר המאמרים שפורסמו בכל עשור מופיע בלוח הבא:

לוח 5: שכיחות מספר המאמרים לפי שנים

%	N	
30.9	353	1979-1968
24.3	278	1989-1980
18.8	215	1999-1990
12.7	145	2009-2000
13.4	153	2018-2010
100.0	1,144	סך הכול

מספר המאמרים הולך ויורד אפוא לאורך העשורים: מ-353 מאמרים שפורסמו בעשור הראשון, ל-153 מאמרים שפורסמו בעשור האחרון. כך הן בבדיקה לפי מספרם הרציף של העמודים במאמר, והן על סמך החלוקה לארבעה רבעים שתיארנו לעיל.

14. האורך הממוצע של מאמר בכל שנתון עלה מ-15 עמודים בממוצע בשנות ה-70 (העשור הראשון) ל-51.2 עמודים בממוצע בעשור האחרון.

ההבדלים נמצאו מובהקים לפי מבחן אנובה (one way Anova) $(F(4,1143)=155.97, p<0.001)$. מבחן פוסט הוק מסוג SCHEFFE, העלה כי אין הבדל מובהק בין שני העשורים הראשונים (שנות ה-70 ושנות ה-80). בעשור השלישי (שנות ה-90) חלה קפיצה ניכרת, של כ-30 עמודים בממוצע למאמר. עלייה מובהקת נוספת חלה בין עשור זה לשני העשורים הבאים.

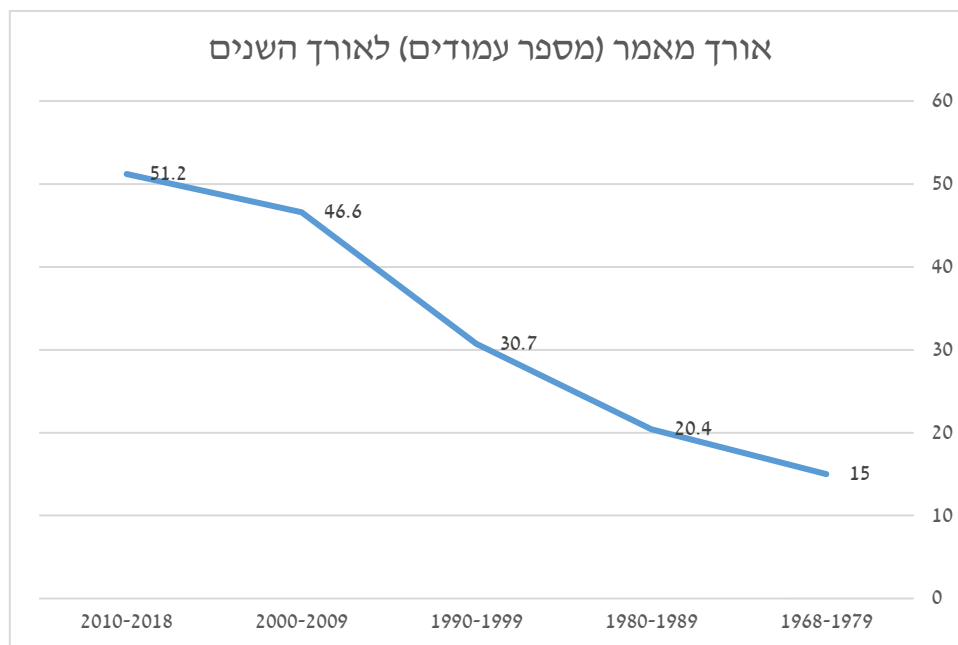
לוח 6: מספר עמודים ממוצע למאמר לפי שנים

2010-2018		2000-2009		1990-1999		1980-1989		1968-1979		מספר עמודים
ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
51.2	18.81	46.6	25.96	30.7	21.41	20.4	15.07	14.23	15.0	

1965). עד תחילת שנות ה-90 הצטרפה אליהן רק הפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן (שנוסדה ב-1969). החל בתחילת שנות ה-90 הוקמו עוד פקולטות ובתי-ספר למשפטים רבים (כיום, בסך הכול, קיימים בישראל 13 פקולטות ובתי-ספר למשפטים באוניברסיטאות ובמכללות פרטיות וציבוריות). כך, למשל, בית-הספר למשפטים במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט הוקם בשנת 1995; בית הספר למשפטים ע"ש חיים שטריקס במסלול האקדמי במכללה למינהל נוסד בשנת 1990; בית-ספר הארי רדזינר למשפטים במרכז הבינתחומי הרצליה נוסד בשנת 1994; בית-הספר למשפטים במרכז האקדמי למשפט ולעסקים נוסד בשנת 1995; והפקולטה למשפטים בקריה האקדמית אונו הוקמה בשנת 1995. בדיקה שנערכה ביולי 2020 באתרי הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל העלתה כי מספר חברי סגל הפנים במשפטים באוניברסיטאות ובמכללות הוא 324 (מאחר שחלק מבתי-הספר למשפטים אינם מבחינים באתרי האינטרנט שלהם בין חברי סגל פנימי למרצים מן החוץ, המספר של כלל חברי הסגל מבוסס גם על בירורים שערכנו עם חלק מהמוסדות). ואולם, במקביל לעלייה במספר המוסדות וחברי הסגל במשפטים, רבים מהמוסדות, ולא האוניברסיטאות בלבד, מצפים מחברי הסגל לפרסם חלק ניכר ממחקריהם בבימות בינלאומיות ובאנגלית. מכל מקום, בעוד שמשפטים, בעת שהופיע לראשונה, היה כתב-העת המשפטי האקדמי היחיד שהתפרסם בעברית, כיום מתפרסמים כתבי-עת רבים מאוד. לפירוט ראו לעיל, ה"ש 22 והטקסט שאותו היא מלווה.

נתונים אלה מומחשים גם בתרשים הבא :

תרשים 2 : מספר עמודים ממוצע למאמר לפי שנים

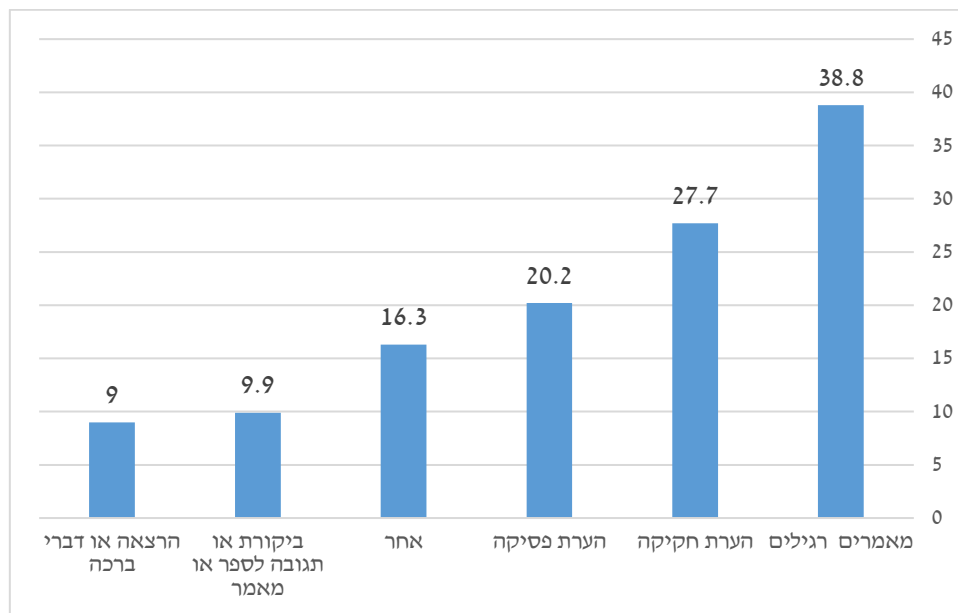
לוח 7 : שכיחות אורכי מאמרים (קצרים, בינוניים, רגילים, ארוכים) לפי שנים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
2.0%	3	8.3%	12	19.1%	41	30.2%	84	49.6%	175	קצרים
2.6%	4	9.7%	14	21.9%	47	34.2%	95	29.7%	105	בינוניים
22.9%	35	29.7%	43	34.0%	73	27.7%	77	16.4%	58	רגילים
72.5%	111	52.4%	76	25.1%	54	7.9%	22	4.2%	15	ארוכים

הבדיקה הסטטיסטית שנערכה במטרה לבדוק אם בעשורים שונים יש התפלגות שונה של מאמרים באורכים מקטגוריות שונות נערכה באמצעות מבחן חי בריבוע. המבחן העלה כי קיימים בין העשורים הבדלים מובהקים ($\chi^2(12)=487.604, p<0.001$). בעוד שבעשור הראשון כמחצית מהמאמרים שפורסמו בכתב-העת היו באורך של עשרה עמודים או פחות, הרי שבעשור החמישי רק 2% מהמאמרים הם באורך כזה. גם מאמרים באורך בינוני, של בין 11 ל-22 עמודים, שהיו כ-30% מהמאמרים שפורסמו **במשפטים** בעשור הראשון ובעשור השני, הם רק כ-2% מהמאמרים שהתפרסמו בכתב-העת בעשור החמישי. הממצאים באשר למאמרים ארוכים (41 עמודים ומעלה) הפוכים. מאמרים כאלה היו נדירים בשני העשורים הראשונים (4.2% מכלל המאמרים שפורסמו בעשור הראשון ו-7.9% מהמאמרים שפורסמו בעשור השני). שכיחותם עלתה לכרבע מהמאמרים שפורסמו בעשור השלישי, לכמחצית מהמאמרים שפורסמו בעשור הרביעי, ול-72.5% מהמאמרים (!) שפורסמו בעשור החמישי.

15. ניתן להנהיר מגמה זאת בעליית שיעור המאמרים הרגילים, שכן מאמרים אלה ארוכים יותר מאשר מאמרים המשתייכים לסוגות אחרות, כגון הערות פסיקה, הערות חקיקה או רשימות ביקורת על ספרים. הבדיקה נערכה באמצעות מבחן one way Anova, אשר השווה במספר העמודים בכל אחת מסוגות המאמרים השונים, בפי שמפורט בתרשים הבא:

תרשים 3: ממוצעים של מספר עמודים במאמר לפי סוגת המאמר

אכן, נמצאו הבדלים מובהקים במספר העמודים במאמרים מסוגות שונות (F(5;136)=79.28, p<0.001). המאמרים הארוכים ביותר הם, כצפוי, מאמרים רגילים, ואילו המאמרים מהסוגות האחרות קצרים יותר.

ואולם הסבר זה, גם אם הוא עשוי להנהיר את מגמת התארכות המאמרים באופן חלקי,⁴¹ אינו מספק לה הנהרה מלאה. זאת לנוכח הפריסה ההדרגתית של מגמת העלייה באורך המאמרים, בשונה מהקפיצה, בעשור האחרון בלבד, שחלה בשיעור המאמרים הרגילים.

גם במגמת ההתמקצעות של כותבי המאמרים, המתבטאת בעליית שיעור הכותבים שהם אנשי אקדמיה מקצועיים,⁴² אין הסבר מספק לעלייה באורך המאמרים. זאת לא רק משום שקשה להצביע על זיקה עניינית בין שני הפרמטרים, אלא גם, ואף בראש וראשונה, משום שאין התאמה ממשית בין היקפי המגמות. כך, למשל, בעוד שבעשור השני 7.9% מהמאמרים היו ארוכים ו-27.7% רגילים (שניהם יחד 35.6%), הרי ש-61.7% מהכותבים בעשור זה היו חברי סגל אקדמי בפקולטות ובבתי-ספר למשפטים; ובעוד שבעשור השלישי 25.1% מהמאמרים היו ארוכים ו-34% רגילים (שניהם יחד 59.1%), הרי ש-71.2% מהכותבים בעשור זה היו אנשי אקדמיה מקצועיים.

⁴¹ כך, לדוגמה, בהנחיות לכותבים של משפטים על אתר, שכמפורט לעיל, בסעיף 10, מרבית המאמרים המתפרסמים בו אינם מאמרים רגילים אלא הערות פסיקה, הערות חקיקה, ביקורות ספרים וכיו"ב, מצוין כי "אורך המאמר לא יעלה על 10,000 מילים, לרבות הערות השוליים".

⁴² ראו להלן, סעיפים 26-31.

הסבר אפשרי נוסף לעלייה באורך המאמרים הוא בעלייה שחלה בשיעור המאמרים שנכתבו על-ידי שני כותבים או יותר.⁴³ ואולם, ראשית, הסבר זה גם הוא בעל אופי חלקי בלבד, שכן בכתיבת מאמרים בידי שני כותבים או יותר חלה קפיצה בעשור הרביעי, וקפיצה נוספת בעשור החמישי, והיא לא הייתה הדרגתית כמו העלייה במספר העמודים. ושנית, קשה למצוא קשר ענייני בין מספר הכותבים לאורך המאמר, במובן של צורך מחקרי בכך שמאמר שנכתב על-ידי מספר כותבים יהיה ארוך יותר ממאמר שנכתב על-ידי כותב אחד או כותבת אחת.⁴⁴

הסבר לכאורי אחר מבוסס על השינויים הטכנולוגיים המהפכניים שהביאה עמה המהפכה הדיגיטלית, ובהם הקלות הטכנית של הכתיבה בתוכנות לעיבוד תמלילים יחד עם האפשרות הקלה לאתר במאגרי מידע וברשת ספרות ופסיקה, לאזכרם ולצטט מתוכם. אך דומה כי הסבר זה אינו מספק, בהינתן המגמה המובהקת של התארכות המאמרים בשלושת העשורים האחרונים, שבמהלכם לא חלו שינויים דרמטיים ביכולות לעבד תמלילים ולאחזר חקיקה, פסיקה וספרות משפטית.⁴⁵

נראה לנו אפוא שהסבר, למצער הסבר עיקרי, למגמה המובהקת של עלייה באורך המאמרים⁴⁶ לאורך חמישים שנות משפטים, הוא הסבר של אופנה. אורך המאמרים האקדמיים המקובל, שחוקרי המשפט האקדמיים מכוונים אליו את כתיבתם ואולי אף מניחים כי יסייע בקבלת המאמר לפרסום, עלה. כיום מצוין בהנחיות משפטים למחברים, כי "אורך המאמר לא יעלה על 20,000 מילים, לרבות הערות השוליים" – שהם כ-50 עמודים מודפסים של כתב-העת. בפועל, חלק מהמאמרים כפי שהם מתפרסמים (לאחר תוספות ותיקונים המתבקשים במסגרת הליך השיפוט האקדמי) ארוכים אף יותר.⁴⁷

השוואה מאלפת היא לאורך המאמרים המתפרסמים בכתבי-עת משפטיים אמריקניים בעריכת סטודנטים (student-edited law reviews), שבדרך כלל אין בהם שיפוט עמיתים, בהשוואה לאורך המאמרים המתפרסמים בכתבי-עת משפטיים בשיפוט עמיתים. בעוד שבכתבי-עת מהסוג הראשון פרסום מאמרים ארוכים ביותר נפוץ ומקובל,⁴⁸ ויש כתבי-עת שאף מציינים כי הם מעדיפים

⁴³ ראו להלן, סעיף 32.

⁴⁴ ראו להלן, סעיפים 46-47.

⁴⁵ להפרכת הסבר דומה לשינויים באורכם של פסקי-הדין של בית-המשפט העליון השוו יורם שחר "מרחב הסמך של בית-המשפט העליון, 1950-2004" הפרקליט נ 29, 36 (2008) ("אני מבקש לגעת [...] בהנחה עובדתית העולה תכופות [...] לפי הנחה זו מוסברים שינויים בנוהגי הכתיבה של בית-המשפט העליון בשינויים טכנולוגיים. התארכות פסקי הדין מנומקת בקלות היחסית של עיבוד תמלילים וריבוי אסמכתאות מוסבר בקלות אחוזור. אני מאמין כי הנחות אלה מופרכות. בכל היבט רלוונטי לנוהגי כתיבתם של פסקי דין בישראל התחוללה מהפכת המחשוב לפני כשני עשורים, ומאז חלים שיפורים רציפים קטנים ביכולות העיבוד והאחזור, בנגישות לצוות הכתיבה (שופטים, עוזרים משפטיים ומתמחים) ובכישוריהם של חברי צוות זה. המגמות המתוארות [...] אינן מתנהגות לפי קצבה של מהפכת המחשוב. עיבוד התמלילים אינו קשה יותר בשנת 2004 מאשר בשנת 2001, ופסקי הדין מתקצרים. איתורן של אסמכתאות אינו קשה יותר בשנת 1998 מאשר בשנת 1995, ובכל זאת נכנסות פחות מהן לעמוד פסיקה טיפוסית. לכן אני מאמין כי אין לשינויים הטכנולוגיים השפעה חשובה על נוהגי הכתיבה, ההנמקה ואזכור האסמכתאות של בית-המשפט העליון").

⁴⁶ מגמה דומה, אך פחות עקבית, חלה באורך פסקי-הדין של בית-המשפט העליון. ראו שחר, שם, בעמ' 55.

⁴⁷ למאמרים שאורכם 60 עמודים או יותר שהתפרסמו במשפטים מ-2017 עד תום תקופת הבדיקה ראו הדר דנציג-רוזנברג "הצדקות להפלת שותפים עקיפים: לקראת דוקטרינה מבוססת רציונלים" משפטים מו 5 (2017); ברק מדינה והגר שגב "התנגשות בין זכויות: אפיון מחדש של איוון אנכי ואופק" משפטים מו 535 (2017); אריאל בנדור וטל סלע "שיקול דעת שיפוטי: העידן השלישי" משפטים מו 605 (2017); יחזקאל מרגלית "הורות משפטית מן הדין ומן הצדק – גבולותיו הנורמטיביים הראויים של צו ההורות הפסיקתי" משפטים מו 179 (2018); עמיר ליכט "בגנות ההגינות: מקומה הנעדר של הגינות בחובת האמון בדין הישראלי" משפטים מו 637 (2018); אסף חמדני "הגינות מלאה! עיון נוסף בביקורת השיפוטית על עסקאות בניגוד עניינים" משפטים מו 761 (2018).

⁴⁸ ראו, למשל, Lawrence M. Friedman, *Law Reviews and Legal Scholarship: Some Comments*, 75 DENV. L. REV. 661, 663 (1998); Richard A. Wise et al., *Do Law Reviews Need Reform? A Survey of Law Professors, Student Editors, Attorneys, and Judges*, 59 LOY. L. REV. 1, 10-11 (2013). בעשור האחרון גם כתבי-עת מסוימים בעריכת סטודנטים לקבוע הנחיות בדבר מספר המילים במאמר. ראו, למשל, Jason P. Nance & Dylan J. Steinberg, *The Law Review Article Selection Process: Results from a National Study*, 71 ALB. L. REV. 565, 597-98 (2008); Ronen Perry, *The Relative Value of American*

מאמרים עם מספר מילים מינימלי, שאינו נמוך כלל,⁴⁹ הרי שרבים מכתבי-העת מהסוג השני מטילים מגבלות מהותיות של אורך המאמרים שהם מוכנים לפרסם, שאכן קצרים במידה ניכרת מהמאמרים המתפרסמים בכתבי-עת בעריכת סטודנטים.⁵⁰ לא מוכרת לנו טענה כי מבחינת הנושאים, מבחינת החדשנות המחקרית, או מבחינה מהותית אחרת כלשהי,⁵¹ להבדיל ממידת ההרחבה של הטקסט ושל הערות השוליים, יש שוני מובהק בין מאמרים המתפרסמים בכתבי-עת בעריכת סטודנטים למאמרים המתפרסמים בכתבי-עת בשיפוט עמיתים.⁵²

משפטים, כמו מרבית כתבי העת המשפטיים האחרים המתפרסמים בישראל, משלב בין שיפוט עמיתים לבין מערכת סטודנטים (**משפטים** מתייחד משאר כתבי-העת בכך שגם העורכים הראשיים שלו הם סטודנטים). על רקע זה ניתן היה לשער כי למרות שכל המאמרים המתפרסמים בכתב-העת עוברים שיפוט עמיתים, אורך המאמרים המתפרסמים ב**משפטים** קשור לציפיותם של הסטודנטים חברי המערכת להרחבה בסקירת הדין והספרות ובהערות השוליים בדומה לכתבי העת האמריקניים בעריכת סטודנטים. ואולם, התהליך העקבי של התארכות המאמרים מתקשה להתיישב עם השערה זאת.

יש בוודאי יתרונות וחסרונות לסגנונות שונים של כתיבה. בהשערנו כי היקף המאמרים המתפרסמים ב**משפטים** והעלייה המובהקת שחלה בו נובעים בעיקרם מאופנה אקדמית אין הבעת עמדה נורמטיבית באשר להיקף המאמרים "הראוי".

התקבלה רק על-ידי מיעוט כתבי-העת המשפטיים המוצאים לאור על-ידי אוניברסיטאות העלית בארצות הברית, וגם בהצהרה של כתבי-עת אלה מצוין כי "The vast majority of law review articles can effectively convey their arguments within the range of 40-70 law review pages, and any impression that law reviews only publish or strongly prefer lengthier articles should be dispelled" Joint Statement regarding Articles Length, http://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/2014/03/articles_length_policy.pdf. גם היקף המקסימום, המנוסח כהעדפה (preference) ולא ככלל מוחלט, מאפשר את פרסומם של מאמרים בהיקף שבכמעט כל תחום אקדמי אחר היה לא ייאמן, של כ-70 עמודי דפוס.

⁴⁹ למשל: "The Columbia Law Review has a strong preference for accepting pieces between 20,000 and 37,000 words (including footnotes)" (Columbia Law Review Submissions Instructions, <https://columbialawreview.org/submissions-instructions/>).

⁵⁰ ראו, למשל, <https://academic.oup.com/DocumentLibrary/ICON/submissions%20guidelines%20icon.pdf>, ("The desired article length is 10,000 to 14,000 words"); Modern Law Review, Submissions, <https://www.modernlawreview.co.uk/submissions/> ("Articles should not normally exceed 12,000 words (excluding footnotes)"); Law & Society Review, Authors Guidelines, <https://onlinelibrary.wiley.com/page/journal/15405893/homepage/forauthors.html> ("The Law & Society Review will consider submissions between 8,000 and 14,000 words in length (all inclusive)"); היקפים אלה ארוכים בכשליש מאשר היקפו של נוסח עברי של אותו מאמר (עברית כתובה שפה "קצרה" יותר מאנגלית בכשליש), כלומר, במונחים עבריים, היקף מרבי של 8,000 עד כ-9,500 מילים – פחות ממחצית מכסת המילים המרבית שעליה מצהיר **משפטים**.

⁵¹ ניתן היה לסבור כי מאמרים אמפיריים עשויים להיות קצרים יותר ממאמרים אחרים, אך לא מצאנו לכך ביסוס. כך, חלק ניכר מ-1,869 המאמרים שבכותרתם נכללת המילה "empirical" הכלולים במאגר המאמרים המשפטיים, Lexis Nexis Academic (חיפוש ב-6.9.2019), שכמעט כל כתבי-העת הכלולים בו הם בעריכת סטודנטים (מהחיפוש השמטנו מאמרים שהתפרסמו ב-Journal of Empirical Studies, כתב-העת המוביל במשפט אמפירי, שהוא בשיפוט עמיתים) הם ארוכים מאוד – 20,000 מילים ויותר. לעומת זאת, אורכם של כמעט כל 328 המאמרים שפורסמו ב-Journal of Empirical Legal Studies (כפי שנצפה בחיפוש ב-6.9.2019) אינו עולה על 11,000 מילים. אומנם, אין בידינו נתונים מדויקים ומפולחים, אך הרושם מתוצאות החיפוש הוא ברור.

⁵² יש גם כתבי-עת בשיפוט עמיתים שהיקף המאמרים המתפרסמים בהם דומה למדי להיקף המאמרים המתפרסמים בכתבי-עת אמריקניים בעריכת סטודנטים. כאלה הם, למשל, מרבית כתבי-העת המשפטיים הקנדיים. ראו, לדוגמה, University of Toronto Law Journal, Article Submission Guidelines, <https://www.utpjournals.press/pb-assets/utoronto/UTLJ/UTLJ%20Submission%20Guidelines.pdf>, ("Our preferred length for articles is approximately 15,000-20,000 words including notes").

16. בדקנו את מספר המילים בכותרות המאמרים. אורך כותרות המאמרים נע בין מילה אחת⁵³ ל-36 מילים⁵⁴. האורך הממוצע של שמות המאמרים הוא 8.2 מילים, עם סטיית תקן של 4.5.

לכאורה היבט זה הוא סתמי. שינויים החלים בו בוודאי אינם משקפים תכנים מחקריים או שיקולים אקדמיים מהותיים כלשהם, והם עניין של אופנה בלבד. אך דווקא בשל כך ראינו טעם בבדיקתו של פרמטר זה, שכן מגמות בו עשויות להיות אינדיקציה לכך שגם שינויים בפרמטרים אחרים, שאותם ניתן לייחס להתפתחויות מהותיות במחקר, במשפט או בחברה, אינם נובעים בהכרח רק מהתפתחויות כאלה. יתכן שגם אותם ניתן לייחס, לפחות באופן חלקי, לשינויים של אופנה.

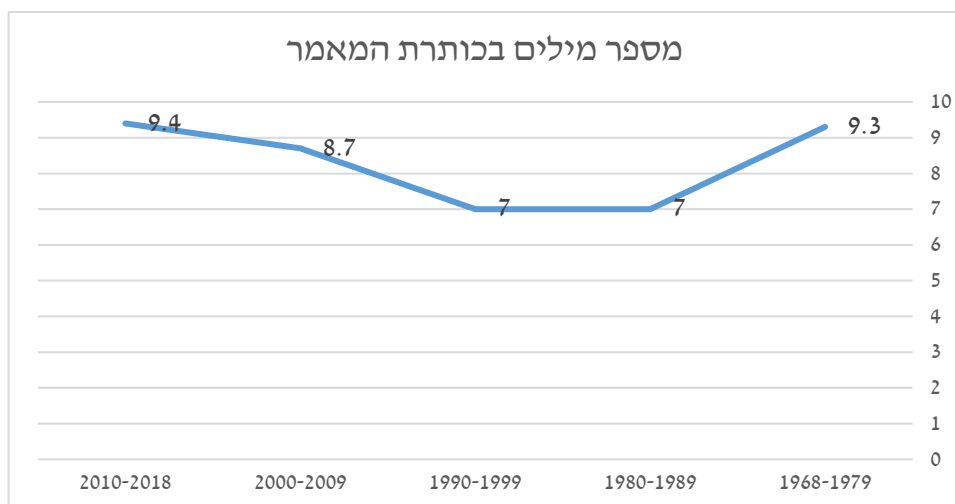
17. במהלך שנות המחקר חלה ירידה במספר המילים בכותרות המאמרים בעשורים השני, השלישי והרביעי, אך מספרן שב ועלה בעשור החמישי:

לוח 8: מספר מילים ממוצע בכותרת המאמר לפי עשורים

מס' מילים בכותרת	1979-1968		1989-1980		1999-1990		2009-2000		2018-2010	
	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.
	9.3	5.11	7.0	3.94	7.0	3.58	8.7	4.15	9.4	4.67

מגמות אלה נמצאו מובהקות במבחן one-way Anova ($F(4.1143)=17.77, p<0.001$). במבחן לאיתור מקור השונות נמצא כי מספר המילים בכותרות המאמרים בעשור השני ובעשור השלישי שונה באופן מובהק ממספר המילים בכותרות המאמרים בעשורים האחרים. הנתונים מוצגים גם בתרשים הבא:

תרשים 4: מספר מילים ממוצע בכותרת המאמר לפי שנים

⁵³ יורם מרגליות ושרון רבין-מרגליות "טיפים" משפטים לח 107 (2008).
⁵⁴ רות גביזון "על פירושו הנכון של סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט-1968, ועל התערבותו של בית-המשפט הגבוה לצדק (בג"ץ 128/74 גונן נ' ועדת החקירה מלחמת יום הכיפורים ואח' ; בג"ץ 469/74 גונן נ' ועדת החקירה מלחמת יום הכיפורים ואח'") משפטים ו 548 (1976).

4. תחומי המאמרים: נושאי הכתיבה ופרספקטיבות וזרמים

18. בדקנו הן את נושאי המאמרים, מבחינת התחומים המשפטיים שנדונו בהם, והן את הפרספקטיבות והזרמים המחקריים שבמסגרתם נכתבו.

בלוח הבא מפורטת השכיחות של תחומי המשפט שנדונו במאמרים שפורסמו בכתב-העת במהלך חמישים שנות משפטים. מאחר שחלק מהמאמרים עוסקים ביותר מתחום אחד, האחוזים מסתכמים ביותר מ-100%. בלוח מסומנים באפור עשרת התחומים השכיחים ביותר.

לוח 9: שכיחות נושאי המאמרים: תחומי משפט

%	N	
15.6%	176	דיני עונשין
15.0%	170	משפט חוקתי
11.7%	132	דיני חוזים
9.3%	105	דיני נזיקין
9.2%	104	אחר
8.9%	101	דיני קניין
7.3%	82	משפט מינהלי
7.2%	81	דיני תאגידים
6.7%	76	דיני משפחה וירושה
6.1%	69	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)
5.3%	60	משפט עברי
4.6%	52	דיני מיסים
4.2%	47	דיני ראיות
3.4%	39	דיני עבודה
3.3%	37	דיון אזרחי
2.6%	29	דיון פלילי
2.0%	23	משפט בינלאומי פומבי
1.9%	22	דיני אכיפת חיובים
1.8%	20	משפט אזרחי אחר
1.0%	11	דיני הגבלים עסקיים
.8%	9	משפט בינלאומי פרטי
.7%	8	דיני קניין רוחני
.6%	7	דיני תעבורה
.6%	7	אתיקה מקצועית
.4%	4	משפט דתי אחר
.2%	2	דיני איכות הסביבה

בלוח הבא מפורטים פרספקטיבות וזרמים שבמסגרתם נכתבו חלק מהמאמרים שפורסמו בכתב-העת.

לוח 9: שכיחות פרספקטיבות וזרמים

%	N	
5.9%	67	משפט השוואתי
4.3%	49	משפט וכלכלה
1.8%	20	משפט והיסטוריה
.9%	10	משפט ומגדר

כפי שניתן היה לשער, מספר המאמרים שפורסמו בתחומי המשפט הבסיסיים – דיני עונשין, משפט חוקתי, דיני חוזים, דיני נזיקין ודיני קניין – הוא הגבוה ביותר; ורק חלק מצומצם מתוך המאמרים נכתבו במסגרת פרספקטיבות וזרמים ייחודיים.⁵⁵

19. שאלה מעניינת יותר נוגעת לאחד מהנושאים המרכזיים שביקשנו לבדוק במחקר: האם ניתן לאתר מגמות לאורך השנים בתחומי המאמרים שפורסמו בכתב-העת, וכן בכתובה בפרספקטיבות ובזרמים ייחודיים (כדוגמת משפט וכלכלה ומשפט ומגדר).

במאמרו של משה לנדוי, שופט בית-המשפט העליון ולימים נשיאו, "הלכה ושקול דעת בעשיית משפט"⁵⁶ – שפורסם בכרך א של **משפטים** ואשר אוזכר בלא פחות מ-87 מאמרים וספרים הכלולים באתר נבו – כתב לנדוי:

אין בעולמנו המשפטי חדש תחת השמש ובקנאה אנו מביטים על עמיתינו, אנשי מדעי הטבע, המרחיבים את תחום חדירתם אל הבלתי-נודע. גם אצלם מתחלפות תקופות של ודאות ויציבות – מדומות על-פי-רוב – עם אחרות, כאשר מתמוטטים מושכלות ראשונים. אבל שם מביאה כל מהפכה כזאת להרחבה חדשה של תחום הדעת; ואילו אנחנו, עלינו נגזר ללכת סחור-סחור בתוך עולמנו שתחומיו חתומים מאז ומתמיד. כך אנו סובבים מסטטוס אל חוזה ובחזרה אל סטטוס, בין אחריות מוחלטת ואחריות על פי אשם, וכן בין הלכה ושקול דעת. אין אני מאמין שאנשי המשפט של זמננו עולים בכושר חשיבתם המשפטית על הקדמונים. [...] דומה שכל מה שניתן לדורנו כמו לכל הדורות לעשות הוא לסדר מחדש את קוביות הבנין המעטות שלנו – מושגי היסוד המשפטיים הידועים למחשבה המשפטית היטב מאז ומתמיד, ולהתאים את המבנה כלו להתפתחות החברתית והכלכלית המתקיימת מחוץ לשטח המשפט. ואם ישנה התפתחות

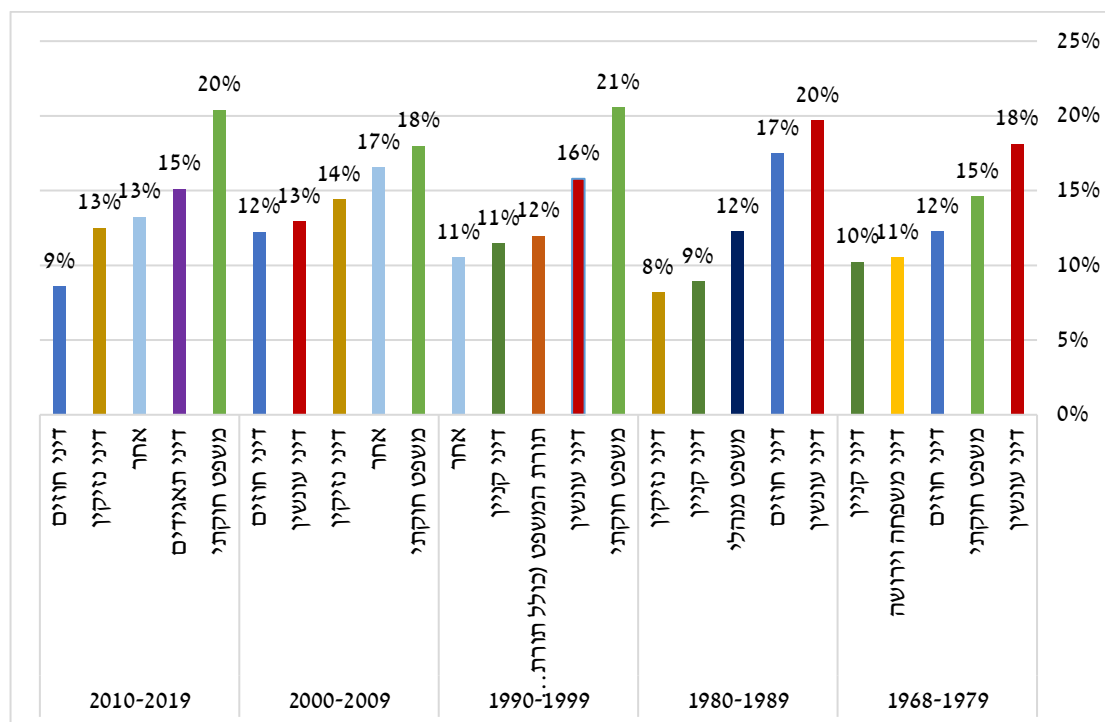
⁵⁵ ממצא זה מתקשר לממצא שלפיו רק 1.3% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת נכתבו במתודולוגיה אמפירית – שגם בה ניתן לראות פרספקטיבה או זרם בחקר המשפט. ראו לעיל, סעיף 11.

⁵⁶ משה לנדוי "הלכה ושקול דעת בעשיית משפט" **משפטים** א 292 (1969).

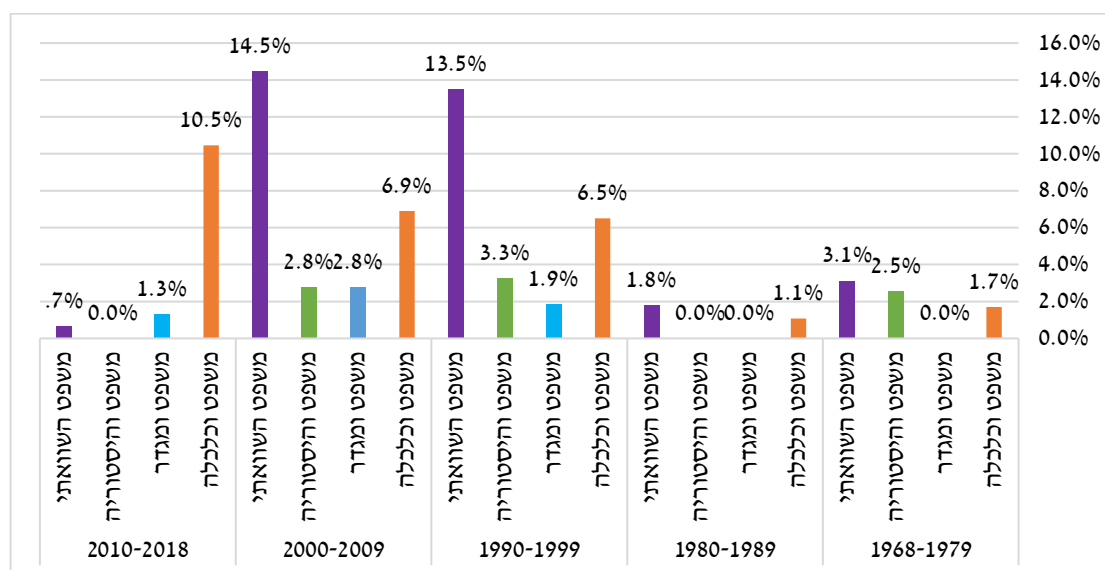
כלשהי בתהליך זה, הרי היא לכל היותר בחזרה על אותן תופעות בצורה יותר משוכללת או אולי יותר מסובכת, כסבוכיהם של חיי החברה והכלכלה.⁵⁷

בחינה רטרוספקטיבית מלאה של טענתו של השופט לנדוי, ואפילו תוך מיקודה במחקרים שהתפרסמו בחמישים השנה האחרונות בכתב-העת **משפטים** בלבד, היא משימה מונומנטאלית, המחייבת ניתוח תוכן מעמיק של כל מאמר ומאמר. ממילא הנתונים שאספנו אינם מאפשרים להתמודד עם משימה כזאת. עם זאת, אחת השאלות המרכזיות שביקשנו לבדוק היא עד כמה חלו שינויים בתחומי הפרסומים – ענפי המשפט השונים, וכן הפרספקטיבות שלהם וזרמים רעיוניים (כדוגמת משפט וכלכלה ומשפט ומגדר).

20. בדומה לפרמטרים אחרים, גם שאלה זאת נבדקה תוך סיכום הממצאים לפי חמישה עשורים. הממצאים המפורטים מצורפים למאמר **כנספח ג**.
בתרשים הבא מצוינים, בחלוקה לעשורים, חמשת התחומים המשפטיים שבהם עסקו המאמרים שפורסמו בכתב-העת בשכיחות הגבוהה ביותר.

תרשים 5: חמשת התחומים המשפטיים שנדונו במאמרים בשכיחות הגבוהה ביותר לפי עשורים

בתרשים הבא מצוינת, בחלוקה לעשורים, השכיחות של הכתיבה בארבעת הפרספקטיבות והזרמים הרעיוניים הייחודיים שקודדו.

תרשים 6: הפרספקטיבות והזרמים הרעיוניים שנדונו במאמרים לפי עשורים

21. תחומי המאמרים, כמו גם פרספקטיבות וזרמים רעיוניים ייחודיים שחלק מהמאמרים נכתבו בהם, אינם סטטיים. תחומים שבהם הכתיבה הייתה מעטה בעשורים מסוימים זכו לכתיבה רבה בעשורים אחרים.

כך, למשל, מאמרים שעסקו בדיני עונשין היו בשכיחות הגבוהה ביותר בעשור הראשון (שנות ה-70) ובעשור השני (שנות ה-80) – 20% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת בעשור זה! – ובשכיחות השנייה בגובהה בעשור השלישי (שנות ה-90). לעומת זאת, בעשור הרביעי (בין 2000 ל-2009) ירדה שכיחות המאמרים בדיני עונשין למקום הרביעי, ובעשור החמישי (בין 2010 ל-2018) היו מאמרים בדיני עונשין במקום השמיני בלבד – רק 6.9% מכלל המאמרים שפורסמו במהלך העשור.

בעוד שמאמרים בדיני חוזים היו בשכיחות השלישית בגובהה בשנות ה-70 והשנייה בגובהה בשנות ה-80, וגם מספר המאמרים שנכתבו בתחום החוזים בעשורים אלה היה גבוה (42 ו-47 בהתאמה), הרי ששכיחותם צנחה בעשור השלישי (השכיחות העשירית בגובהה) ושוב עלתה בשני העשורים האחרונים (בשניהם השכיחות החמישית בגובהה).

נושאים תורת משפטיים, לרבות בתחום הפרשנות ושיקול-הדעת השיפוטי, היו זניחים יחסית במאמרים שפורסמו בעשור הראשון ובעשור השני, עלו למקום השלישי בשנות ה-90 (12% מכלל המאמרים שפורסמו במהלך העשור – 25 מאמרים), ולאחר ירידה מסוימת בעשור הרביעי שבו להיות נושא משמעותי בעשור האחרון (מקום שביעי – 12 מאמרים, שהם 8.3% מכלל המאמרים שפורסמו בתקופה זאת).

במשפט מינהלי – בעוד שבעשורים הראשון, השלישי והרביעי שכיחות המאמרים הייתה ב"מקום טוב באמצע", ובעשור השני אפילו בצמרת (מקום שלישי), חלה צניחה בעשור האחרון (0.7% בלבד).

במשפט וכלכלה בולטת הקפיצה בעשור החמישי – שבו 10.5% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת נכתבו בפרספקטיבה זאת. אילו היינו מסווגים "משפט וכלכלה" כתחום משפטי, הוא היה ממוקם במקום החמישי (!) בעשור זה. זאת אף שרק 4.3% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת היו במשפט וכלכלה.

מגמה הפוכה – של צניחה בעשור החמישי – יש בכתיבה מהפרספקטיבה של **משפט השוואתי**. בעוד שכ-6% מהכלל המאמרים שפורסמו במשפטים היו במשפט השוואתי, הרי שיעור הכתיבה ההשוואתית בעירון החמישי היה פחות מאחוז.

22. ניתן להציע מספר גורמים פוטנציאליים למגמות – בחלק מהמקרים תנודות – בתחומי המאמרים שפורסמו בחמישים שנות **משפטים**. הגורמים אינם בהכרח חלופיים, אלא עשויים להצטבר אלה לאלה, הן באשר לעלייה בשכיחות המאמרים בתחומים מסוימים, והן באשר לירידה בשכיחות המאמרים בתחומים אחרים. עם זאת, כפי שנדגים בהמשך, לעיתים גורם אחד עשוי למשוך לעלייה בשכיחות המאמרים בתחום מסוים, ואילו גורם אחר עשוי למשוך דווקא לירידה בשכיחות המאמרים באותו תחום עצמו.

גורם פוטנציאלי אחד נוגע למידה שבה חלו שינויים והתפתחויות מהותיים בחקיקה ובפסיקה בתחום. בשנים הסמוכות לשינויים ולהתפתחויות ניכרת עלייה בשכיחות המאמרים העוסקים בתחום. וגם ההיפך נכון. בתקופות שבהן לא ניכרים שינויים או התפתחויות בחקיקה או בפסיקה

בתחום מסוים, הכתיבה באותו תחום מועטה שכן הנושא "מוצה". כך, לדוגמה, **משפט חוקתי** הוא תחום שבמרבית השנים התאפיין בדינמיות, במיוחד בפסיקה של בית-המשפט הגבוה לצדק, ומכאן השכיחות הגבוהה-יחסית של הכתיבה בו גם בשני העשורים שקדמו למהפכה החוקתית.⁵⁸ ואולם, קפיצה בכתיבה בתחום חלה בשנות ה-90, עם המהפכה החוקתית שהביאה חקיקת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו⁵⁹ וחוק-יסוד: חופש העיסוק⁶⁰ מתחילת שנות ה-90 שכיחותם של המאמרים בתחום המשפט החוקתי היא הגבוהה ביותר בכל שלושת העשורים, וגם שיעור המאמרים מתוך כלל המאמרים שפורסמו בכל אחד מהעשורים האלה גבוה – 20.6%, 18% ו-21.4%. יתר על כן. מגמת הקונסטיטוציונליזציה של המשפט הישראלי לענפיו השונים בעקבות חקיקת חוק-היסוד על זכויות האדם⁶¹ עודדה גם חוקרים שתחומי הליבה שבהם הם מתמחים אינם משפט חוקתי לפרסם מאמרים בנושאים שבהם יש מישק בין התחומים.⁶² ייתכן שגם עלייתן של סוגיות חוקתיות, ובהן הוויכוח על-אודות אקטיביזם שיפוטי, לראש סדר היום הפוליטי והציבורי בישראל, השפיעה על עליית הכתיבה בתחום זה. **בדיני חוזים**, תחום שבו נחקקו חוקים רבים בעשור הראשון ובעשור השני או בסמוך לפנייהם,⁶³ שכיחות המאמרים הייתה גבוהה במהלך עשורים אלה, וירדה במידה ניכרת בעשור השלישי.⁶⁴ הסבר דומה ניתן להציע לגבי **יני עונשין**, תחום שבו פחתה שכיחות הכתיבה בשני העשורים האחרונים לאחר העיסוק האינטנסיבי בעשור השלישי בחוק העונשין

⁵⁸ בעשור השני, שנות ה-80, הכתיבה במשפט חוקתי הייתה במקום השביעי בלבד (כ-8% מכלל המאמרים). הסבר אפשרי לירידה יחסית זאת עשוי להיות בכך שדור החוקרים הוותיק במשפט חוקתי, שכלל מספר מצומצם של חוקרים, כבר מיצה בעשור הקודם את הכתיבה בנושאים שהיו אז מרכזיים במשפט החוקתי, וביניהם ההגנה על זכויות האדם ומעמדם של חוקי-היסוד בעידן שקדם למהפכה החוקתית, ודור החוקרים החדש, הכולל חוקרים רבים (ראו להלן, ה"ש 68), טרם קם.

⁵⁹ ס"ח תשנ"ב מס' 1391, עמ' 150.

⁶⁰ ס"ח תשנ"ד מס' 1454, עמ' 90.

⁶¹ ראו, למשל, יהודית קרפ "המשפט הפלילי – יאנוס של זכויות האדם: קונסטיטוציונליזציה לאור חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו" **הפרקליט** מב 64 (1995); פרנסיס רדאי "חוקתניזציה של דיני העבודה" **שנתון משפט העבודה** ד 151 (1994); סיני דויטש "השפעת חוקי היסוד על דיני הגנת הצרכן" **מחקרי משפט** יב 309 (1996); דליה דורנר "השפעת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו על דיני המעצרים" **משפט וממשל** ד 13 (1997); גבריאלה שלו "השפעת חוק היסוד: כבוד האדם וחירותו על דיני החוזים" **קרית המשפט** א 41 (2001); Danielle Marx, *Takings and the Constitutionalization of the Right to the Requirement of Ongoing Public Purpose: The Effect of Property on the Law of Takings*, 36 *ISR. L. REV.* 149 (2002); Baruch Bracha, *Constitutional Upgrading of Human Rights in Israel: The Impact on Administrative Law*, 3 *U. PA. J. CONST. L.* 581 (2001).

⁶² ראו, לדוגמה, מאמרים שפורסמו ב**משפטים**: אהרן יורן (יורקביץ) "המהפכה החוקתית במיסוי בישראל" **משפטים** כג 55 (194); אהרן יורן (יורקביץ) "היקף ההגנה החוקתית על הקניין וההתערבות השיפוטית בחקיקה כלכלית" **משפטים** כח 443 (1997); מיגל דויטש "פומביות הקניין, חופש הקניין ותאימות השיטה – הצורך במודל וקווים לעיצובו" **משפטים** כג 257 (1994); אוריאל פרוקציה "הגנה חוקתית על הקניין בראי התאוריה הכלכלית" **משפטים** כח 621 (1997); עמנואל גרוס "כלל פסילה חוקתי – האם יש לו מקום בישראל?" **משפטים** ל 145 (1999); רות קנאי "שמירה על מידתיות בענישה: סוגיה חוקתית או פלילית" **משפטים** לה 147 (2005); יפעת ביטון "ההגנה על עקרון השוויון בדיני הנזיקין והאחריות ברשלנות במסגרת יחסי כוח" **משפטים** לח 145 (2008).

⁶³ חוק השליחות, תשכ"ה-1965, ס"ח 462 עמ' 220; חוק הערבות, תשג"ז-1967, ס"ח 496 עמ' 46; חוק השומרים, תשכ"ז-1967, ס"ח 496 עמ' 52; חוק המכר, תשכ"ו-1968, ס"ח 529 עמ' 98; חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970, ס"ח 610 עמ' 16; חוק השכירות והשאלה, תשל"א-1971, ס"ח 633 עמ' 160; חוק הגנת הדייר [נוסח משולב], תשל"ב-1972, ס"ח תשל"ב 668 עמ' 176; חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973, ס"ח 694 עמ' 118; חוק המכר (דירות), תשל"ג-1973, ס"ח 706 עמ' 196; חוק חוזה קבלנות, תשל"ד-1974, ס"ח 742 עמ' 110; חוק המכר (דירות) (הבטחת השקעות של רוכשי דירות), תשל"ה-1974, ס"ח 749 עמ' 14; חוק הגנת הצרכן, תשמ"א-1981, ס"ח 1023 עמ' 248; חוק הבנקאות (שירות ללקוח), תשמ"א-1981, ס"ח 1023 עמ' 258; חוק חוזה הביטוח, תשמ"א-1981, ס"ח 1005 עמ' 94; חוק החוזים האחדים, תשמ"ג-1982, ס"ח 1068 עמ' 8.

⁶⁴ העלייה של שכיחות מאמרים הנוגעים לדיני חוזים למקום החמישי הגבוה-יחסית בעשור הרביעי ובעשור החמישי ניתנת להסבר בעלייתם של נושאים חדשים, כגון פרסום דוח הוועדה הציבורית להצעת חוק דיני ממונות ("הקודיפיקציה של המשפט האזרחי"), ותזכיר החוק והצעת החוק שבעקבותיה (הצעת חוק דיני ממונות, תשע"א-2011, ה"ח הממשלה מס' 595, עמ' 712) (שנדנו, בין היתר, בחוברת נושאת כפולה של **משפטים** (לעיל, ה"ש 24)) ופרשנות חוזים בעקבות ע"א 4628/93 **מדינת ישראל נ' אפרופים שיכון ויזום** (1991) **בע"מ**, פ"ד מט(2) 265 (1995). (להלן: פסק-דין **אפרופים**) וחוק החוזים (חלק כללי) (תיקון מס' 2), תשע"א-2011, ס"ח מס' 2273, עמ' 202 (ראו, למשל, שחר ליפשיץ ואלעד פינקלשטיין "מבט הרמנויטי על פרשנות חוזים" **משפטים** מג 55 (2012)); בעלייתן של פרספקטיבות כגון משפט וכלכלה (ראו, למשל, יובל פרוקציה "סעדים בגין מצגי שווא: ניתוח כלכלי" **משפטים** מג 251 (2012)) ומשפט ומגדר (ראו, למשל, ה'קה קרן "שוויון בדיני חוזים – קריאה פמיניסטית" **משפטים** לא 269 (2000)); ואולי גם בעלייתן של דור חוקרים חדש של דיני חוזים.

(תיקון מס' 39) (חלק מקדמי וחלק כללי), תשנ"ד-1994,⁶⁵ ובשני העשורים הקודמים בביקורת על הדין הקודם ובהתוויית יסודות לחקיקה ראויה.⁶⁶

גורם פוטנציאלי שני הוא תחומי המומחיות של הכותבים. במיוחד לנוכח מגמת ההתמקצעות של הכותבים בכתב-העת, שעליה נעמוד בהמשך,⁶⁷ השכיחות של מאמרים בתחומים שמתמחים בהם אנשי אקדמיה רבים עשויה להיות גורם לריבוי מאמרים בתחומים אלה. כך, מספר החוקרים הרב בעשורים האחרונים **במשפט חוקתי**⁶⁸ ומספר החוקרים הרב-יחסית העושים שימוש בפרספקטיבת **המשפט וכלכלה**⁶⁹ עשוי גם הוא להיות גורם למספר המאמרים הגדול בתחום ובפרספקטיבת המחקר האלה. וגם ההיפך נכון: ככל שבתחום מסוים, ללא קשר למידת חשיבותו האקדמית או משקלו המעשי, מספר החוקרים מצומצם – כך צפויה להצטמצם שכיחות המאמרים בתחום. לדוגמה, מספר החוקרים המצומצם בישראל, לאורך כל חמישים שנות **משפטים**, בתחומים הדיוניים, עשוי להסביר את המיעוט היחסי של מאמרים בתחומים אלה (3.3% מכלל המאמרים עוסקים **בדיון אזרחי**, 2.6% עוסקים **בדיון פלילי**, ו-4.2% עוסקים **בדיני ראיות**). זאת אף שבתחומי המשפט הדיוני יש ספרות עשירה במדינות אחרות, ובמיוחד בארצות הברית, שככלל יש לה השפעה רבה על האקדמיה המשפטית בישראל.⁷⁰

גורם פוטנציאלי שלישי הוא עצם הכתיבה בתחום מסוים, העשויה להוליד כתיבה נוספת. עם האוכל בא התיאבון. כך, בתחום של **פרשנות**, ובמיוחד שיקול-דעת שיפוטי בפרשנות, הולידה כתיבתם של אחרון ברק⁷¹ ומנחם מאוטנר⁷² מסוף שנות ה-80 ומשנות ה-90 מאמרים רבים, שהובילו לקפיצה מהמקום ה-12 בשנות ה-80 (4.1%) למקום השלישי בשנות ה-90 (12%). עשויים להיות גם מקרים הפוכים, של תחום שחוקרי משפט עשויים להתרשם כי הכתיבה בו, לפחות בתקופה מסוימת, "מיצתה את עצמה". ייתכן שכך ניתן להסביר את הצניחה בעשור האחרון של שכיחות המאמרים במשפט מינהלי – במיוחד על רקע פרסומם בתקופה זאת של סדרות הספרים המונומנטליות מאת יצחק זמיר⁷³ ודפנה ברק-ארז.⁷⁴

גורם פוטנציאלי רביעי נוגע למידת האוניברסאליות של התחום. כך, בתחומים, ובוודאי בנושאים, שניתן ללא קושי לפרסם בהם, לפחות באותה מידה של העמקה, באנגלית, מערכת

⁶⁵ ס"ח 1481 עמ' 348.

⁶⁶ אף כי בעשור החמישי חוקק חוק העונשין (תיקום מס' 113) (הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה), תשע"ב-2012, ס"ח 2330 עמ' 102, שבעקבותיו פורסמו שורה של מחקרים, התיקון נדון רק במאמרים מעטים מאוד שפורסמו בכתב-העת **משפטים**. ראו, בעיקר, אורן גזל, שומרון מויאל ומימי אייזנשטדט "פערי ענישה בעבירות נהיגה בשכרות" **משפטים** מד 993 (2015); אורן גזל-אייל, חיים אזולאי ואיתי המר "האם שופטים מציינים לחוק?" **משפטים** מז 327 (2018).

⁶⁷ ראו להלן, סעיפים 26-31.

⁶⁸ בדיקה שנערכה ביולי 2020 באתרי הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל העלתה כי 44 חברי סגל פנים (לא כולל גמלאים) מתוך כלל 324 חברי סגל הפנים במשפטים באוניברסיטאות ובמכללות (13.6%) מציינים "משפט חוקתי" כאחד מתחומי המחקר או ההוראה שלהם. בנוסף להם חברי סגל רבים מציינים כאחד מתחומי המומחיות שלהם "זכויות אדם", מבלי לציין "משפט חוקתי". ייתכנו אי-דיוקים שאינם מהותיים.

⁶⁹ בדיקה שנערכה ביולי 2020 באתרי הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל העלתה כי 38 חברי סגל פנים (לא כולל גמלאים) מתוך כלל 324 חברי סגל הפנים באוניברסיטאות ובמכללות (11.7%) מציינים "משפט וכלכלה", "גישה כלכלית למשפט" או "ניתוח כלכלי של המשפט" כאחד מתחומי המחקר או ההוראה שלהם. לאי-הדיוק המינורי האפשרי בנתונים ראו ה"ש 68, שם. לריבוי הפרסומים של חוקרים ישראלים בתחום של משפט וכלכלה ראו גזל-אייל, לעיל ה"ש 7.

⁷⁰ ראו זנדברג, לעיל ה"ש 8; טריגר ומאוטנר, לעיל ה"ש 8, בעמ' 90-93.

⁷¹ במיוחד שלושת הספרים הראשונים של אהרן ברק בסדרה **פרשנות במשפט**: תורת הפרשנות הכללית (1992); פרשנות החקיקה (1993); פרשנות חוקתית (1994).

⁷² במיוחד מאמרו של מנחם מאוטנר "ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי" **עיוני משפט** יז 503 (1993).

⁷³ יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך א – המינהל הציבורי (מהדורה שנייה, 2010); כרך ב – ההליך המינהלי (2011); כרך ג – הביקורת השיפוטית: כללי הסף (2014); כרך ד – סדרי הביקורת המשפטית (2017).

⁷⁴ דפנה ברק-ארז **משפט מינהלי** כרך א (2010); כרך ב (2010); כרך ג – משפט מינהלי כלכלי (2013); כרך ד – משפט מינהלי דיוני (2017).

התמריצים הקיימת, לרבות הרצון לפנות לקהל יעד בעולם, עשויה להוביל לכך שעיקר המאמץ המחקרי יופנה לבמות לא ישראליות. דוגמה לתחום כזה היא משפט בינלאומי פומבי. למרות המספר הבלתי מבוטל של חוקרים בתחום זה, והרלבנטיות הישירה של התחום לישראל, רק 2% מהמאמרים שפורסמו במשפטים (המקום ה-17) היו במשפט בינלאומי פומבי.

5. מידת ההתמקדות במשפט הישראלי

23. נבדקה מידת התמקדותם של המאמרים שפורסמו בכתב-העת במשפט הישראלי. כצפוי, נמצא כי רוב מובהק של המאמרים התמקד במשפט הישראלי, ורק שיעור זניח מתוכם לא התמקד במשפט הישראלי. להלן פירוט בלוח:

לוח 10: שכיחות מאמרים לפי מידת המיקוד במשפט הישראלי

%	N	
88.1	1,006	ממוקד במשפט הישראלי
3.2	36	לא ממוקד במשפט הישראלי
8.8	100	ממוקד במידה דומה במשפט ישראלי ובמשפט לא ישראלי ⁷⁵
100.0	1,142	סך הכול

24. כדי לנסות לזהות מגמות מבחינת המיקוד במשפט הישראלי, פרמטר זה נבדק בכל אחד מחמשת העשורים. להלן הממצאים:

לוח 11: שכיחות מאמרים במיקוד משפט ישראלי לפי שנים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
90.2%	138	88.9%	128	87.0%	187	94.6%	263	82.3%	289	ממוקד במשפט הישראלי
1.3%	2	1.4%	2	1.4%	3	0.0%	0	8.3%	29	לא ממוקד במשפט הישראלי
8.5%	13	9.7%	14	11.6%	25	5.4%	15	9.4%	33	ממוקד במידה דומה במשפט

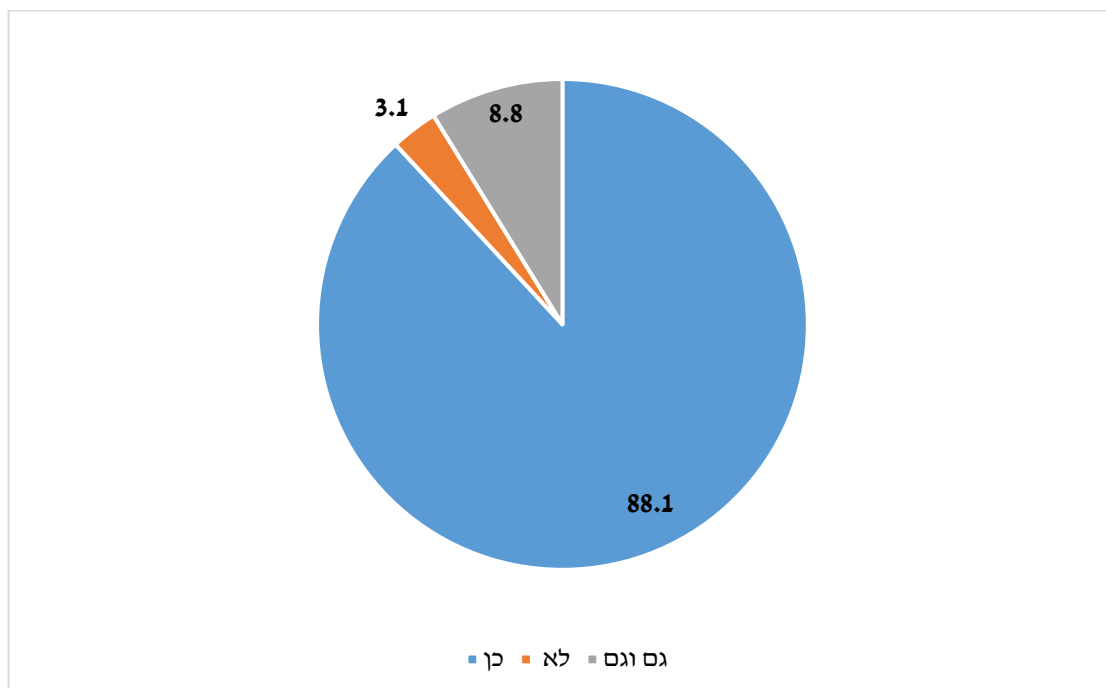
⁷⁵ יש להבחין בין התמקדות דומה במשפט ישראלי ובמשפט לא ישראלי לבין הפרספקטיבה של משפט השוואתי. כך, למשל, מאמר שבעיקרו הוא תיאורטי או נורמטיבי עשוי להדגים את התובנות המוצעות בו מתוך שיטות משפט שונות, מבלי להיזקק למתודולוגיה השוואתית ואף מבלי להסתייע בשיטות משפט זרות לצורך פירוש או הערכה של הדין הישראלי.

										ישראלי
										ולא
										ישראלי

הממצאים מלמדים על כך שלהוציא בעשור הראשון, רק שיעור זניח של מאמרים התמקדו במשפט לא ישראלי. שינוי זה ניתן להנהרה בהתנתקות המשפט הישראלי הפוזיטיבי במהלך העשור השני מהמשפט האנגלי – התנתקות שבאה לביטוי פורמלי בחקיקת חוק יסודות המשפט, תש"ס-1980.⁷⁶ הסבר אפשרי נוסף הוא בצמיחה בתקופה זאת של דור חוקרים חדש, שרכש את השכלתו המשפטית בישראל.⁷⁷

התרשים הבא ממחיש את שיעורם הנמוך מבין כלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת של מאמרים שאינם מתמקדים במשפט ישראלי בכלל, ושל מאמרים המתמקדים במשפט לא ישראלי במיוחד.

תרשים 7: שכיחות מאמרים לפי המיקוד במשפט ישראלי לאורך כלל העשורים

⁷⁶ ס"ח 978, עמ' 163. ראו, לדוגמה, אלה לוי, "להרבה אנשים יש חשבון פתוח איתי" (ראיון עם פרופ' מרדכי קרמניצר) **גלובס** (6.3.2008), <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000318506>, (6.3.2008).
⁷⁷ יוצאי-דופן לטובה. למדתי אצל גדולי המשפטנים. למדתי מהדור הוותיק אצל אנשים כמו פרופ' בנימין אקצין, פרופ' הנס קלינגהופר, פרופ' גד טדסקי, השופט יואל זוסמן, השופט משה זילברג, פרופ' אביגדור לבונטיין. הייתה לי זכות גדולה. כבר אז, בתקופת לימודי, היו גם הדור הצעיר של אז, מי שקראו להם באוני' העברית 'הטורקים הצעירים', שכללו את אהרן ברק, יצחק זמיר, יצחק אנגלרד, יהושע ויסמן ואליהו ארנון [צ"ל הרנון]]. בעוד שכל בני "הדור הוותיק" של המרצים (חוץ מאביגדור לבונטיין) למדו בחו"ל לפני הקמת המדינה, הרי שכל בני "הדור הצעיר" למדו לתואר ראשון בישראל, ורובם למדו בישראל גם לתואר שני ולתואר שלישי. לדור "הטורקים הצעירים", שאף ייסד בהנהגתו של אהרן ברק את כתב-העת **משפטים**, ראו נעמי לויצקי **כבודו** – **אהרן ברק**, **ביוגרפיה** 113-124 (2001).

ג. הממצאים בנוגע לכותבות ולכותבים

25. בפרק זה נציג וננתח את ממצאי המחקר בנוגע לכותבות ולכותבים בחמישים שנות משפטים. הפרמטרים שקודדו היו מאפיינים "מקצועיים" של הכותבים (אנשי אקדמיה מקצועיים במשפטים, אנשי אקדמיה מקצועיים בתחומים אחרים, סטודנטים לתואר ראשון, לתואר שני או לתואר שלישי, שופטים של בית-המשפט העליון, שופטים של ערכאות אחרות, או עורכי דין לרבות מתמחים), מגדר, כתיבת מאמרים לבד או כתיבה משותפת, ואפיליאציה לאוניברסיטה העברית.

1. מאפייני העיסוק של הכותבות והכותבים

26. דרכם של כתבי-עת מדעיים היא שמתפרסמים בהם, על-פי רוב, מחקריהם של אנשי אקדמיה מקצועיים, בדרך כלל חברי הסגל האקדמי "הליבתי" (סגל הפנים) של מוסדות להשכלה גבוהה בדיסציפלינה של כתב-העת, או מחקרים משותפים של חברי סגל ותלמידים לתארים מחקריים. ומה באשר למחקרים במשפטים ובמשפטים? זאת ביקשנו לבדוק.

מאחר שחלק מהמאמרים נכתבו על-ידי שני כותבים או יותר,⁷⁸ ויש גם כותבים עם יותר ממאפיין אחד (למשל שופטים, עורכי דין או מתמחים שהם גם תלמידים לתארים מחקריים), ניתן היה לקודד לכל מאמר יותר ממאפיין מקצועי אחד. לכן, סיכום המאפיינים עולה על 100%. כאמור, בחלק ניכר מהחבורות שהופיעו בעשור הראשון לא צוינו מאפייני הכותבים ושיוכם המוסדי, ובמקרים מסוימים היה קושי לברר פרטים אלה באופן מהימן.

לוח 12: שכיחות המאפיינים המקצועיים של הכותבים

%	N	
62.6%	563	איש/אשת אקדמיה במשפטים (חבר סגל פנים במוסד להשכלה גבוהה)
2.9%	26	איש/אשת אקדמיה בתחום שאינו משפטים
4.1%	37	תלמידי מחקר לתואר שלישי
3.9%	35	תלמיד מחקר לתואר שני
13.6%	122	תלמיד לתואר ראשון
7.9%	71	שופט בית-המשפט העליון
3.6%	32	שופט בערכאה שאינה העליון
6.6%	59	עורך-דין/מתמחה
105.0%	945	סך הכול

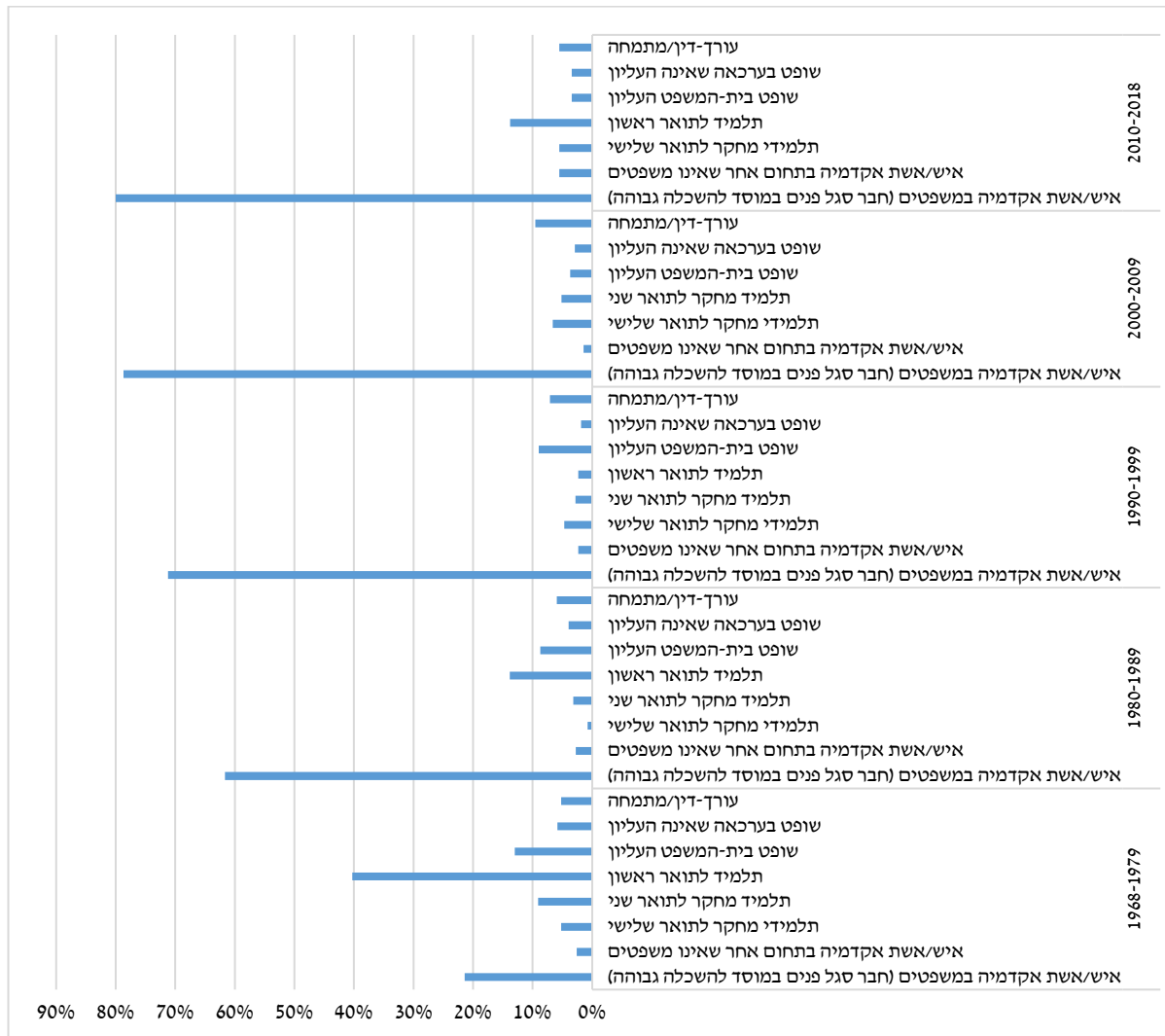
רק 62.6% מכלל המאמרים נכתבו אפוא על-ידי אנשי אקדמיה מקצועיים (לפחות אחד הכותבים). גם אם נוסיף לאלה "פרחי חוקרים" – תלמידים לתואר שני עם תזה (3.9%) או לתואר שלישי (4.1%)

⁷⁸ לנתונים בהיבט זה ראו להלן, סעיף 32.

– שיעור הכותבים שאינם חוקרים (29.4%) גבוה יחסית. בולטת במיוחד כתיבת 13.6% מכלל המאמרים על-ידי סטודנטים לתואר ראשון.

27. בדקנו מגמות באשר למאפיינים המקצועיים של הכותבים לפי עשורים. תוצאות הבדיקה מוצגות בתרשים הבא :

תרשים 8 : שכיחות מאפייני הכותבים בחלוקה לעשורים

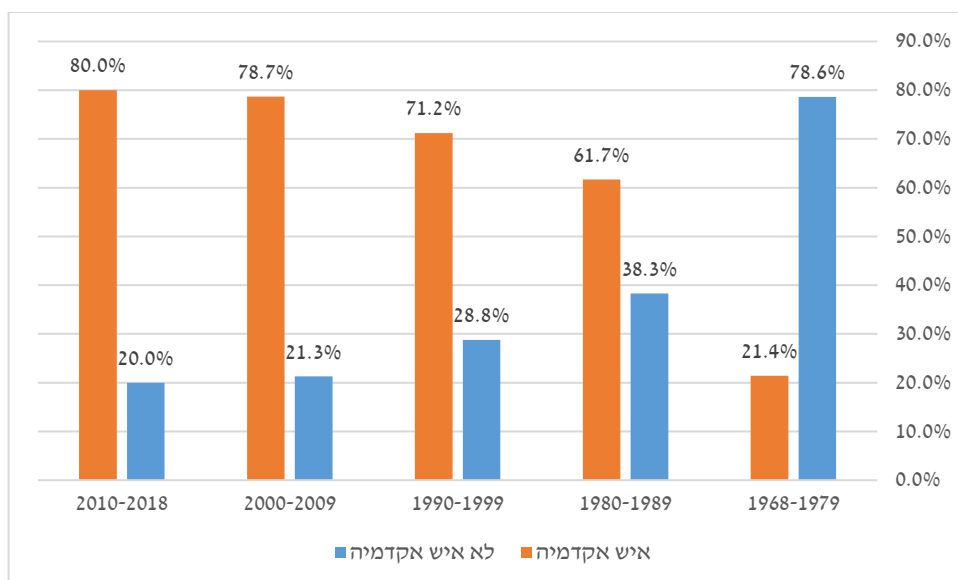
28. המגמה, לפי עשורים, בכל הנוגע לכתיבת מאמרים על-ידי חברי סגל פנים בפקולטות או בבתי-ספר למשפטים במוסדות להשכלה גבוהה, מוצגת בלוח הבא :

לוח 13 : שכיחות כותבים שהינם אנשי אקדמיה מתחום המשפטים לפי עשורים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
24.2%	37	26.2%	38	29.8%	64	43.9%	122	90.7%	320	לא חבר/חברת סגל פנים במשפטים
75.8%	116	73.8%	107	70.2%	151	56.1%	156	9.3%	33	חבר/חברת סגל פנים במשפטים

גם בהתעלם מהנתונים לגבי העשור הראשון, שבו, כאמור, היה קושי לקודד את המאפיינים המקצועיים של הכותבים בחוברות רבות, הרי שניכרת מגמה עקבית ומובהקת החל מהעשור השני (שנות ה-80) ועד היום בכתיבה בכתב-העת על-ידי אנשי אקדמיה מקצועיים במשפטים, ששיעורה עלה בהדרגה מ-56.1% בעשור השני ל-75.8% בעשור החמישי. הנתונים מוצגים גם בתרשים הבא, שבו נמנים עם הכותבים אנשי האקדמיה המקצועיים גם כותבים שהם חברי סגל הפנים בפקולטות ובמחלקות שאינן למשפטים :

תרשים 9 : שכיחות כותבים שהם אנשי אקדמיה מקצועיים

29. בדקנו את המגמה בכתיבת מאמרים על-ידי סטודנטים לתואר ראשון. תוצאות הבדיקה מוצגות בלוח הבא :

לוח 14: שכיחות כתיבת מאמרים על-ידי סטודנטים לתואר ראשון לפי עשורים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N		
86.9%	133	100.0%	145	97.7%	210	87.4%	243	82.4%	291	לא	סטודנט/ית לתואר ראשון
13.1%	20	0.0%	0	2.3%	5	12.6%	35	17.6%	62	כן	

שיעור המאמרים שנכתבו על-ידי תלמידים לתואר ראשון היה גבוה בשני העשורים הראשונים, ירד מאוד בעשור השלישי ובעשור הרביעי (שבמהלכו לא פורסמו כלל מאמרים מאת סטודנטים לתואר ראשון), ובעשור האחרון עלה שוב. ההבדלים נמצאו כמובהקים.

גם אם השיעור מתוך כלל הכותבים בעשור הראשון אינו מדויק בשל קשיי קידוד בשל כך שבחבורות רבות של כתב-העת שפורסמו בעשור זה לא צוינו מאפייני הכותבים, הרי מספר המאמרים שנכתבו באותו עשור על-ידי סטודנטים לתואר ראשון (62) מדבר בעד עצמו. ואכן, בדבר העורך של החוברת הראשונה של כך א ציין העורך כי **משפטים** נועד, לצד פרסומם של מאמריהם של מורי הפקולטה ומשפטנים אחרים, ל"יצירת במה לפרסום מאמרים כלליים, עבודות מצטיינות, הערות לפסיקה ולחקיקה ע"י סטודנטים",⁷⁹ וכי "מדור 'אגב הפסיקה' [...] יוחד לסטודנטים בלבד".⁸⁰ בדבר העורכים שפורסם בפתח חוברת 1 של כך מג של כתב-העת, שהופיעה בנובמבר 2012, בישרו העורכים על מיזם של "מדור הערות חברי המערכת, [...] [אשר] מחיה מסורת נשכחת בכתב-העת. במדור יפורסמו מאמרים קצרים פרי עטם של חברי מערכת נבחרים".⁸¹ אף שבפועל לא פורסמו במסגרת המדור מאמרים רבים, הרי שהוא מהווה אינדיקציה לשאיפתם של העורכים לפרסם מאמרים מאת סטודנטים לתואר ראשון (שהם כמעט כל חברי מערכת **משפטים**). ואכן, מאמרים כאלה שבו ופורסמו בעשור החמישי, והיו 13.1% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת במהלך עשור זה (20 מאמרים, שחלקם נכתבו במשותף עם חברי סגל פנים בפקולטה למשפטים).

כצפוי, רוב מכריע מבין המאמרים שנכתבו על-ידי סטודנטים לתואר ראשון – 117 מתוך 122 מאמרים (כ-96%) – נכתבו על-ידי סטודנטים בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית. אכן, בעוד שכתב-העת משמש במה לפרסומים של חברי סגל הפנים של כלל הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל,⁸² הרי שהדעת נותנת כי גם אם כתב-העת אינו מונע מסטודנטים לתואר ראשון במוסדות אחרים להגיש את מאמריהם לשיפוט בו,⁸³ הרי שבפועל יבחרו בכך רק סטודנטים באוניברסיטה העברית.

⁷⁹ שרשבסקי, לעיל ה"ש 12, בעמ' 4.

⁸⁰ שם.

⁸¹ אור אלקון ויעל קריב "דבר העורכים" **משפטים** מג 3 (2012).

⁸² כפי שיפורט להלן, שיעור המאמרים מאת חברי הסגל של אוניברסיטאות ומכללות שאינם האוניברסיטה העברית מתוך כלל המאמרים מאת חברי הסגל של מוסדות להשכלה גבוהה הוא משמעותי, עלה במהלך העשורים באופן מובהק, ובעשור האחרון הגיע ל-73.3%. ראו להלן, סעיף 40.

⁸³ זאת לעומת חלק ניכר מכתבי-העת המשפטיים בעריכת סטודנטים המתפרסמים בארצות הברית, שבו פרסום של סטודנטים פתוח רק לסטודנטים הלומדים בבית-הספר למשפטים המוציא את כתב-העת. ראו, למשל, ההנחיות של *Virginia Law Review* להגשת "הערות" (notes) מאת סטודנטים, *The Virginia Law Review accepts Note* (https://www.virginialawreview.org/submissions/notes submissions from current J.D. candidates at the University of Virginia and from recent graduates who (have received a J.D. from the University of Virginia within the preceding twelve months").

30. באשר לכתיבה מאת שופטים – אף שחלו תנודות קלות לאורך השנים, ההבדלים בין שיעורי הכתיבה של שופטים בעשורים השונים אינם מובהקים. להלן פירוט בלוח:

לוח 15: שכיחות כתיבת מאמרים על-ידי שופטים לפי עשורים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N		
93.5%	143	93.8%	136	89.3%	192	88.5%	246	91.8%	324	לא	שופט/ת
6.5%	10	6.2%	9	10.7%	23	11.5%	32	8.2%	29	כן	

31. הנתונים – ובעיקר המגמה העקבית והמובהקת של גדילת שיעור המאמרים שנכתבו על-ידי חוקרי משפט מקצועיים על חשבון מאמרים פרי עטם של סטודנטים ועורכי דין – מצביעים אפוא על מגמת התמקצעות אקדמית של הכותבים במשפטים. כיצד ניתן להסביר מגמה זאת?

מנחם מאוטנר, במאמר אשר פורסם בשנת 2017 לרגל מלאת 40 שנים לכתב-העת **עיוני משפט**,⁸⁴ הציע, על סמך התרשמות שלא נשענה על מתודולוגיה אמפירית, לחלק את ההיסטוריה של המאמרים שהתפרסמו בעיוני משפט – שהחל להופיע בשנת 1971 – לשתי תקופות, שאותן כינה "תקופת הפסיקה" ו"תקופת הפסיקה והספרות המשפטית".⁸⁵ לדברי מאוטנר, בתקופה הראשונה, מראשית הופעת כתב-העת ועד לאמצע שנות ה-80, התפרסמו בעיוני משפט מאמרים שעסקו בעיקר בניתוח פסיקתו של בית-המשפט העליון. בתקופה השנייה מצטרפת לדיונים במאמרים הארת הפסיקה באמצעות ספרות תיאורטית שנכתבה על-ידי "מלומדי משפט" וחוקרים הממוקמים בדיסציפלינות אחרות, וכן מתפרסמים בה מאמרים המבקשים להבין את המשפט בכלים אמפיריים ומאמרים העוסקים בהיסטוריה של המשפט.⁸⁶ לטענתו של מאוטנר, משנות השמונים של המאה הקודמת (העשור השני במאמר זה) חלה מגמת היבדלות בין האקדמיה המשפטית לבין משפטי הפרקטיקה.⁸⁷ בעוד שפרקטיקנים המשיכו לדבוק בגישה "פורמליסטית" למשפט, כזו הנשענת על תכני המשפט כמערכת כללים לפעולה, חוקרי המשפט החלו לעסוק גם בתוכן הנורמטיבי של הכללים שמאמצת מערכת המשפט ובקשר שבין התכנים הערכיים של מערכת המשפט לבין הערכים החברתיים הנוהגים בחברה והכוחות הפועלים בה.⁸⁸ מאוטנר בדעה כי הפרדיגמה "הלא-פורמליסטית" שהחלו לאמץ מלומדי המשפט גררה שינוי גם בזהותם הפרופסיונלית של חברי הסגל שעסקו בהוראת המשפט. בעוד שבשנות החמישים שופטים, עורכי דין ויועצים משפטיים עסקו בהוראת המשפט באוניברסיטאות ונחשבו למלומדים מובהקים בתחומי עיסוקם, הרי שמשנות השמונים דחקו את רגליהם חוקרי המשפט האקדמיים שמלאכת הוראת המשפט הופקדה בעיקר בידיהם.⁸⁹ הפרדיגמה "הלא-פורמליסטית" שהחלו חוקרי המשפט לאמץ מושתתת על חלוקת עבודה בין משפטיים מעשיים מצד אחד, לבין חוקרי משפט, מצד שני. כך הסביר זאת מאוטנר:

⁸⁴ מאוטנר, לעיל ה"ש 9.

⁸⁵ לחלוקה אחרת, המתייחסת לכתיבה משפטית ובינתחומית בתחומים של משפט ציבורי ומשפט וחברה, בין מגמת "חוקתיות של בניית אומה" למגמת "ביקורת הצדק המשפטי", ראו ברזילי, לעיל ה"ש 7.

⁸⁶ ראו מאוטנר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 454-559.

⁸⁷ ראו מנחם מאוטנר "הפקולטה למשפטים: בין האוניברסיטה, לשכת עורכי-הדין ובתי-המשפט" על החינוך המשפטי 11 (2002).

⁸⁸ שם, בעמ' 27-28.

⁸⁹ שם, בעמ' 39.

משפטנים מעשיים נתפסים כמי שעוסקים ביצירת תכנון של המשפט ובהפעלתם. מלומדי המשפט נתפסים כמי שאמורים לחתור לא רק לידיעה של תוכני המשפט, אלא גם להבנה ולהארה שיטתיות ותיאורטיות של המשמעויות הערכיות והחברתיות של המשפט, תוך שימוש שיטתי בגופי ידע חוץ משפטיים. יוצא, שבעוד אשר במסגרתה של הפרדיגמה האקדמית הפורמליסטית, יכלו שופטים ומשפטנים מעשיים אחרים להיחשב, לא אחת, לבעלי הכישורים הטובים ביותר לצרכיה של הפעילות האקדמית, הרי במסגרתה של הפרדיגמה האקדמית הלא פורמליסטית ייחשבו משפטנים אקדמיים כמי שצריכים להפעיל כישורים מקצועיים שהם שונים מאלה של המשפטנים המעשיים.⁹⁰

המגמה המצטיירת מן הממצאים עולה בקנה אחד עם השינויים בפרופסיונליזציה של האקדמיה המשפטית ביחס למשפטנות המעשית, כפי שמאוטנר מציג אותם במחקרו.

ואולם, גם אם ייתכן כי המגמה שמאוטנר טוען לה – התרחקות המחקר המשפטי, שהפך להיות "לא-פורמליסטי", מהמשפט המעשי, שנותר "פורמליסטי" – עשויה להיות הסבר חלקי להתמקצעות העיסוק בחקר המשפט, הרי שהסבר זה אינו יכול להיות ההסבר היחיד או הדומיננטי לפרופסיונליזציה של האקדמיה המשפטית. כך, **ראשית**, כפי שמאוטנר עצמו טען, גם במשפט המעשי בישראל חלה במהלך שנות השמונים של המאה הקודמת מגמה של "ירידת הפורמליזם ועליית הערכים".⁹¹ יתר על כן. ייתכן כי "עליית הערכים" בפסיקת בתי-המשפט הובילה לעיתים לעליית המחקר "הלא-פורמליסטי", ולא דווקא ההיפך.⁹² **שנית**, ניתן לטעון שחלק מהתחומים ומפרספקטיבות המחקר שהתפתחו באקדמיה המשפטית, והמזוהים דווקא עם חוקרים מקצועיים, כדוגמת משפט וכלכלה, הם בעלי ממד פורמליסטי מובהק.⁹³

הסבר אחר הוא בהפנמתה במהלך העשורים האחרונים של התובנה בדבר "הפוזיציה" שבה מצויים משפטנים מעשיים, ובמיוחד שופטים, המגבילה את יכולתם לבחון באופן בלתי-מוטה את המשפט. אכן, כדבריו של מאוטנר:

כלל-יסוד במסגרתן של פרוצדורות מחקר [...] [המקובלות באוניברסיטה] הוא, שיתקיים ריחוק בין החוקר לבין מושא המחקר, כדי לאפשר לחוקר עיסוק

⁹⁰ שם, בעמ' 41.

⁹¹ ראו מאוטנר, לעיל ה"ש 72.

⁹² השוו אריאל בנדור "משפט מינהלי מול המציאות" **מחקרי משפט** טו 365, 374-375 (2000) ("...") דווקא עליית הערכים בפסיקת בתי-המשפט דורשת כי גם שיח אקדמי – כדי שיהיה רלוונטי לפסיקת הדין – יושתת על ניתוח ערכי.

⁹³ ראו, למשל, טריגר ומאוטנר, לעיל ה"ש 8, דבריו של מאוטנר בעמ' 100 ("...") להתייחס בגדר החשיבה המשפטית לבני אדם כאילו הם פועלים בשווקים, בכל אשר הם עושים, פירושו לעקר מהדיון המשפטי את שני הדברים שבעיניי הם נשמת אפו של המשפט: הדיון הנורמטיבי, הנדרש לאזן כל העת, באופן טרגי, בין שורה של ערכים מתנגשים, שכולם חשובים; והדיון בהשלכות החלוקתיות של המשפט. **הדומיננטיות של הניתוח הכלכלי של המשפט באקדמיה המשפטית של ישראל מחזירה את המשפט הישראלי לעידן הפורמליזם**, שתמציתו עיסוק במשפט תוך עיקור הדיון הנורמטיבי הגלוי במשמעויות של ההחלטות המתקבלות בו". ההדגשה הוספה. לגישה שונה במהותה ראו אוריאל פרוקציה "הקדמת העורך" **הגישה הכלכלית למשפט** 25, 27 (אוריאל פרוקציה עורך, 2012) ("...") קשה לתת פשר הולם לכללי המשפט המסדירים ללא הבנה טובה של התחום המוסדר על ידיהם. [...] על המשפטן לבחור מבין כל הפרשנויות האפשריות מבחינה סמנטית את הפרשנות המגשימה בדרך הטובה ביותר את התכלית שלשמה נוצרו כללי המשפט. **תכלית זו אינה חבויה בתוך כללי המשפט עצמם. היא מתבקשת מהבנת התחום המוסדר על ידי המשפט**. לכן הבנת התחום המוסדר חיונית לפרשנותו של כל כלל משפטי, ובלעדיה אין לו פשר הולם". ההדגשה הוספה.

עצמאי במושא המחקר, היינו, עיסוק שמכתיבים שיקולים של השגת אמת אקדמית, [...] והמשוחרר מהשפעה של מושא המחקר על החוקר. מאליו מובן, בהקשר זה, כי הציווי האקדמי של החתירה להגעה לאמת אקדמית במסגרתה של פרדיגמה אקדמית מחייב שלא תתקיים פרוצדורת מחקר שבה מושא המחקר הינו גם החוקר. זאת, כשם שהציווי המשפטי של חתירה להגעה לאמת משפטית במסגרת הפרדיגמה המשפטית מחייב, כחלק מהדוקטרינה המשפטית של אי-משוא-פנים, שלא יתקיים הליך משפטי שבו מי שהינו צד להליכים המשפטיים או מי שיש לו נגיעה ממשית אחרת להליכים הוא גם השופט. [...] ⁹⁴

כתיבתם של שופטים מתוך פוזיציה – [...] פעם שופט תמיד שופט" ⁹⁵ – אינה כרוכה בניגוד עניינים מופשט בלבד, אלא גם משפיעה על תוכן כתיבתם המחקרית, הכפוף לאילוצים הנובעים ממעמדם כשופטים. ⁹⁶ טענתו של מאוטנר כי "מי שיטען כי התחדדה והזדקקה זהותם האקדמית של מלומדי המשפט של הדור הנוכחי יעשה לעצמו חיים קלים מדי", ⁹⁷ שכן ניגוד העניינים לא התקיים בעת ששלטה בכיפה "הפרדיגמה הפורמליסטית", ⁹⁸ אינה משכנעת. כתיבה אקדמית "פורמליסטית" עשויה, לא פחות מכתיבה אחרת ולעיתים אף יותר ממנה, לדרוש בחינה ביקורתית של נכונות הפרשנות של בית-המשפט. שופטים מוגבלים בכתיבה כזאת. וכך גם משפטנים מעשיים אחרים, כגון פרקליטים ויועצים משפטיים בשירות הציבור ואף עורכי דין פרטיים, שכתבתם המחקרית עשויה להיות מושפעת מתפקידם. הפנמתה של תובנה זאת עשויה אף היא להיות הסבר למגמת ההתמקצעות של הכתיבה המשפטית האקדמית.

מכל מקום, עדיין מחקר משפטי במקרים רבים אינו מחייב הכשרה ומשאבים כמו מחקר בתחומים אקדמיים אחרים, ומכאן היכולת, למרות מגמת ההתמקצעות, גם של כותבים שאינם חוקרים אקדמיים מקצועיים, ואפילו של סטודנטים לתואר ראשון, לתרום מאמרים לכתב-העת, גם אם בשיעור פחות מאשר בעבר.

לצד הנהרות אלה של מגמת ההתמקצעות של הכותבים בכתב-העת ניתן להצביע גם על הגדילה הדרמטית של מספר חוקרי המשפט המקצועיים בישראל, בעיקר עקב ייסודם במהלך השנים, החל מתחילת שנות ה-90, של מספר רב של פקולטות ובתי-ספר למשפטים בישראל. ⁹⁹ אומנם לצד הצמיחה במספר חברי הסגל הפנימי חלה גם צמיחה במספר כתבי-העת, ¹⁰⁰ אך הדעת נותנת שהיוקרה שממנה נהנה פרסום **במשפטים** מביאה אנשי אקדמיה רבים להציע את מאמריהם לפרסום בכתב-העת. ¹⁰¹

⁹⁴ מאוטנר, לעיל ה"ש 87, בעמ' 39.

⁹⁵ כדבריו של השופט והפרופסור אהרן ברק: אריאל בנדור וזאב סגל **עושה הכובעים – שיחות עם אהרן ברק** 112 (2009).

⁹⁶ ראו בהרחבה איל זמיר "השופט ברק ודיני החוזים: בין אקטיביזם לאיפוק, בין חופש החוזים לסולידאריות חברתית, בין שפיטה לאקדמיה" **ספר ברק: עיונים בהגותו השיפוטית של אהרן ברק** 343, 407-381 (איל זמיר, ברק מדינה וסיליה פסברג עורכים, 2009). ראו גם אריאל בנדור וטל סלע "על המידתיות של המידתיות" **משפטים** מב 1097, 1100 (2012).

⁹⁷ מאוטנר, לעיל ה"ש 87, בעמ' 39.

⁹⁸ ראו שם.

⁹⁹ ראו לעיל, ה"ש 40.

¹⁰⁰ ראו לעיל, ה"ש 21 והטקסט שאותו היא מלווה.

¹⁰¹ כאמור, אחת ממגבלות המחקר הייתה היעדר נתונים בדבר המאמרים שהוגשו לכתב-העת לשיפוט. ראו לעיל, סעיף 8 ("רביעית..."). עם זאת, בדוח הוועדה לדירוג כתבי-עת משפטיים, לעיל ה"ש 21, **משפטים** נמנה עם ארבעת כתבי-העת המשפטיים הכלליים בעברית שזכו לדירוג הגבוה ביותר (A), דירוג שניתן גם לכתב-עת משפטי מתמחה

הסבר אפשרי נוסף, בעל אופי מעשי, למגמת ההתמקצעות של הכותבים, הוא שבשונה מסטודנטים ומשופטים, חוקרים אקדמיים מקצועיים מושפעים ממערך תמריצים הקשור במנגנוני הקידום במוסדות להשכלה גבוהה, המעודדים לפרסם מאמרים דווקא בכתבי-עת ולהעדיף על-פני פרסום מאמרים בספרים ופרסומים אחרים. לפי הסבר זה, ייתכן שהתמקצעות התחום המשפטי אינה הסיבה לשינוי, אלא תוצר לוואי שלו.

2. מספר הכותבות והכותבים: כתיבה לבד וכתיבה משותפת

32. בדקנו את מספר הכותבים של המאמרים – כותבים יחידים לעומת כתיבה במשותף על-ידי מספר כותבים. מהממצאים המתייחסים לתקופת המחקר בכללותה – חמישים שנות משפטים – עולה כי הרוב המכריע של הכתיבה היא על-ידי כותבים יחידים. להלן הלוח:

לוח 16: שכיחות מספר הכותבים

%	N	
91.6	1045	1
7.2	82	2
.7	8	3
.4	4	4
.2	2	5
100.0	1141	סך הכול

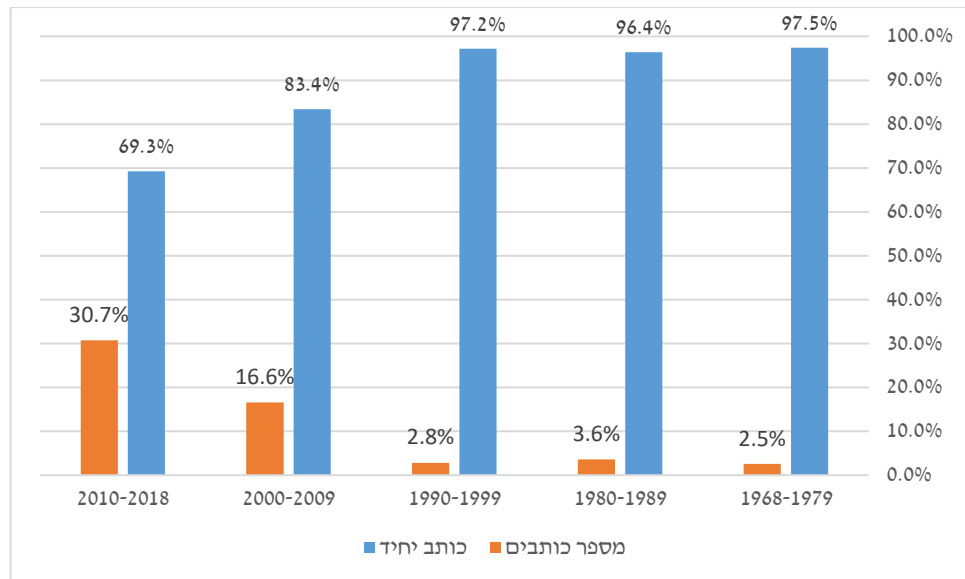
ואולם, התמונה משתנה באופן מהותי עם פילוח הממצאים לפי עשורים, כמפורט בלוח הבא:

לוח 17: שכיחות מספר הכותבים למאמר לפי עשורים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
69.3%	106	83.4%	121	97.2%	208	96.4%	266	97.5%	344	כותב/ת יחיד/ה
30.7%	47	16.6%	24	2.8%	6	3.6%	10	2.5%	9	מספר כותבים

להלן הממצאים בתרשים:

תרשים 10: שכיחות מספר הכותבים למאמר לפי עשורים

בשלושת העשורים הראשונים רק שיעור זעום של המאמרים נכתבו על-ידי יותר מכותב אחד. החל מהעשור הרביעי (משנת 2000) חלה קפיצה בשיעור המאמרים שנכתבו על-ידי מספר כותבים – 16.6% בעשור הרביעי, והכפלה של שיעור זה ל-30.7% בעשור האחרון. ההבדלים נמצאו מובהקים במבחן חי בריבוע ($\chi^2(4)=143.96, p<0.001$).

33. הסבר אפשרי לעלייה בשיתופי הפעולה בכתיבת מאמרים הוא הרחבת המחקרים הבינתחומיים – הן בינתחומיות משפטית והן בינתחומיות המשלבת תחום משפטי עם תחום לא משפטי, ואף שילוב בין מתודולוגיות. גם כתיבה אמפירית, כגון המחקר הזה, ששיעורה עלה בעשור האחרון, אשר כרוכה בשעות מחקר וכתיבה רבות, נעשית במקרים רבים במשותף על-ידי מספר חוקרים.¹⁰² ואכן, מתוך 15 מאמרים שקודדו כאמפיריים, עשרה מאמרים היו מאמרים משותפים (מתוכם חמישה נכתבו במשותף על-ידי כותבים שכללו נשים וגברים), ורק חמישה מאמרים נכתבו על-ידי כותב (שלושה מאמרים) או כותבת (שני מאמרים) יחידים.

אין זה מן הנמנע כי המגמה של עלייה מהותית בשיעור הפרסומים המשותפים למספר כותבים מבטאת גם שינוי בתרבות האקדמית באופן רחב יותר. היכולת הגלומה בכתיבה משותפת לסייע מוחות ולסינרגיה בין כותבים שונים מניעה חוקרים הולכים ומתרבים לכתוב במשותף גם בנושאים שאינם בינתחומיים, שבהם לכותבים השונים מומחיות דומה.

לכך יש להוסיף את הקלות המעשית של כתיבה משותפת בעידן הטכנולוגי. ההתפתחות הטכנולוגית שהביא עמו העידן הדיגיטלי מאפשרת שיתוף קבצים, עבודה משותפת מרחוק ועבודה בו-זמנית של מספר משתמשים על אותו הקובץ. אין זה מפתיע אפוא כי העלייה המשמעותית ביותר של שכיחות מספר הכותבים למאמר חלה בשני העשורים האחרונים, שבהם ההתפתחות הטכנולוגית בהיבטים המקלים על כתיבה מחקרית משותפת הייתה הגדולה ביותר.

¹⁰² כך, למשל, מתוך שבעה מחקרים אמפיריים שפורסמו בחוברת מד(3) של משפטים מפברואר 2015, שהוקדשה למחקרים משפטיים אמפיריים ואקספרימנטליים, שישה מאמרים נכתבו על-ידי מספר כותבים: ארבעה מאמרים נכתבו על-ידי שני כותבים, מאמר אחד על-ידי שלושה כותבים, ומאמר אחד על-ידי ארבעה כותבים. לכתובה משותפת במחקרים משפטיים אמפיריים ראו Tom Ginsburg & Thomas J. Miles, *Empiricism and the Rising Incidence of Coauthorship in Law*, 2011 U. ILL. L. REV. 1785 (2011); Lynn M. LoPucki, *Disciplinary Legal Empiricism*, 76 MD. L. REV. 449, 463-74 (2017).

יתכן שניתן גם ליחס מידה מסוימת של תרומה לעליית שיעור הכתיבה המשותפת לעליית השיעור של כותבות נשים,¹⁰³ שייתכן כי הן נוטות יותר מגברים לעבודת צוות.¹⁰⁴

3. מגדר

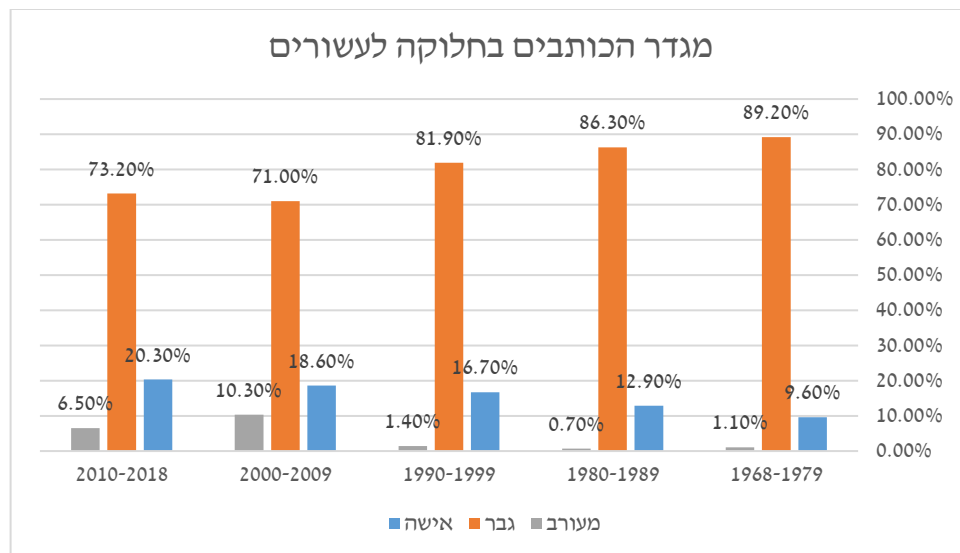
34. בדקנו את הייצוג של נשים וגברים בין הכותבים בכתב-העת. ממצאי הבדיקה, לפי עשורים, מפורטים בלוח הבא:

לוח 18: שכיחות מגדר הכותבים לפי שנים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
20.3%	31	18.6%	27	16.7%	36	12.9%	36	9.6%	34	אישה
73.2%	112	71.0%	103	81.9%	176	86.3%	240	89.2%	315	גבר
6.5%	10	10.3%	15	1.4%	3	0.7%	2	1.1%	4	אישה וגבר במשותף

להלן הממצאים האלה בתרשים:

תרשים 11: שכיחות מגדר הכותבים לפי עשורים

ראו להלן, סעיפים 34-35.

מחקר ניסויי מצא כי נשים נוטות להעדיף יותר עבודת צוות גם כאשר בחירה זאת לא נראית יעילה יותר. ההסבר שהוצע על-ידי החוקרים מניח כי נשים הן בעלות בטחון עצמי נמוך יותר, ולכן הן נוטות לבחור לעבוד עם אדם אחר שנתפס בעיניהן כשיר יותר למשימה. ראו Peter J. Kuhn & Marie-Claire Villeval, *Are Women More Attracted to Cooperation Than Men?*, 125 *ECONOMIC J.* 115 (2013). הסבר אפשרי אחר נשען על מחקרים תאורטיים ואמפיריים מתחומי הפסיכולוגיה והסוציולוגיה, המלמדים, בין היתר, כי בעוד החשיבה הגברית מניחה את האוטונומיה האישית בראש סדרי העדיפויות, החשיבה הנשית מקנה חשיבות גבוהה למערכות-יחסים. ראו, למשל, CAROL GILLIGAN, *IN A DIFFERENT VOICE: PSYCHOLOGICAL THEORY AND WOMEN'S DEVELOPMENT* (1982). לסקירה תמציתית של אחדים ממחקרים אלה ראו הדר דנציג-רוזנברג ודנה פוגץ' "כשהאבה כואבת": על דילמת ההתחשבות בבקשתן של נשים החיות בצל האלימות להקל בענישת הפוגע" **מחקרי משפט** כו 589, 625-627 (2010) וההפניות שם.

35. מהממצאים ניכרת מגמה מובהקת של עלייה בשיעור הנשים בין הכותבים, אשר היה בעשור הראשון (שנות ה-70) 9.6%, ועלה בהדרגה לשיעור של 20.3% בעשור החמישי (בין 2010 ל-2018). השיעור הקיים של מאמרים שכתבו חברות סגל הפנים בפקולטות ובבתי-ספר למשפטים נמוך במידה מסוימת משיעור הנשים מבין חברות וחברי סגל הפנים בפקולטות ובבתי-הספר למשפטים,¹⁰⁵ אם כי נראה שבמהלך העשור החמישי, לאחר תחילתו, חלה עלייה בשיעור חברות הסגל בפקולטות למשפטים באוניברסיטאות.¹⁰⁶ לא איתרנו נתונים בעניין שיעור הנשים חברות סגל הפנים בפקולטות ובבתי-הספר למשפטים בישראל לאורך חמישים שנות **משפטים**, אך ניתן להעריך, במידה רבה של ביטחון, כי מגמת העלייה בשיעור הכותבות במהלך חמשת העשורים משקפת עלייה בשיעור חברות הסגל.

השפעה נוספת עשויה להיות לשכיחות הגבוהה יותר של הכתיבה הסטודנטאלית בעשורים הראשונים. זאת, ככל שאחוז הסטודנטיות היה נמוך בעבר באופן משמעותי מאחוז הסטודנטים (לעומת שוויון ואף יתרון מספרי קל לסטודנטיות כיום).

36. בדקנו את היחס בין מגדר הכותבים לבין כתיבה לבד או כתיבה משותפת. כפי שהיה ניתן לצפות, בקרב כותבים יחידים יש שיעור גבוה של גברים (85%) בעוד שבקרב מאמרים של מספר כותבים רק 54.2% הם גברים, 34.4% נכתבו על-ידי גברים ונשים יחד, ו-11.5% מהמאמרים שנכתבו על ידי מספר כותבים נכתבו על-ידי נשים בלבד. הבדלים אלה נמצאו מובהקים. עם זאת, העלייה המקבילה של שיעור הנשים באקדמיה ושל הכתיבה המשותפת – שאינה מלווה בהכרח בקשר סיבתי בין שני הפרמטרים האלה (אם כי איננו שוללים קשר סיבתי מסוים) – עשויה להוביל לכתיבה משותפת רבה יותר של נשים. שכן, בתקופה שבה כתיבה משותפת הייתה נדירה, שיעור הכותבים הגברים היה גבוה במידה ניכרת משיעור הכותבים הגברים בתקופה שבה כתיבה משותפת הפכה למקובלת.¹⁰⁷

לוח 19: שכיחות מגדר הכותבים לפי מספר הכותבים של המאמרים

	כותב יחיד		מספר כותבים	
	N	%	N	%
אישה	153	14.6%	11	11.5%
גבר	892	85.4%	52	54.2%
מעורב	0	0.0%	33	34.4%

¹⁰⁵ במחקר בהכנה של יובל אלבשן, הכולל נתונים מ-2017, מצוין כי שיעור חברות הסגל בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים הוא 35%; באוניברסיטת חיפה – 37%; באוניברסיטת בר-אילן ובאוניברסיטת תל אביב – 27%; במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט – 59%; במסלול האקדמי של המכללה למינהל – 53%; במכללה האקדמית צפת – 38%; במכללה האקדמית נתניה – 38%; במכללה האקדמית ספיר – 31%; בקריה האקדמית אונו – 28%; במרכז האקדמי למשפט ולעסקים – 26%; ובמרכז הבינתחומי – 25%. ראו טלי חרותי-סובר "גברים אשכנזים שלמדו בחו"ל: כך נראים המרצים למשפטים בישראל" *TheMarker* (14.12.2017), https://www.themarker.com/career/1.4703517?utm_source=App_Share&utm_medium=iOS_Nativ.

¹⁰⁶ לפי דוח הוועדה לקידום וייצוג נשים במוסדות להשכלה גבוהה (2015) (להלן: דוח הוועדה לקידום וייצוג נשים), שהוקמה על-ידי הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) של המועצה להשכלה גבוהה והמועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה שליד משרד המדע, הטכנולוגיה והחלל, <https://che.org.il/wp-content/uploads/2016/11/%d7%a0%d7%a9%d7%99%d7%9d-%d7%93%d7%95%d7%97-%d7%a1%d7%95%d7%a4%d7%99.pdf>, שיעור הנשים מבין חברות הסגל הפנים בפקולטות למשפטים של האוניברסיטאות בתשע"ג (2013) היה 27%. לפי הדוח, שיעור הנשים מבין חברות הסגל בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים היה 22%.

¹⁰⁷ ראו לעיל, סעיפים 32-33.

37. גם בשיעור המאמרים שנכתבו במשותף על-ידי גברים ונשים חלה עלייה עד לעשור הרביעי ולאחריה ירידה. זאת אף ששיעור הכתיבה המשותפת למספר כותבים בעשור החמישי (30.7%) הוכפל ביחס לעשור הרביעי (16.6%).

הסבר אפשרי לירידה בעשור האחרון של שיעור הכתיבה המשותפת לנשים ולגברים הוא בעליית שיעור הנשים בסגל האקדמי, המאפשרת יותר כתיבה במשותף של מאמרים על-ידי מספר נשים.

4. שיוך מוסדי של הכותבות והכותבים לאוניברסיטה העברית

38. כדי לבחון את המידה שבה משפטים משמש במה לכותבים מהאוניברסיטה העברית בירושלים ביחס לכותבים שאין להם שיוך מוסדי לאוניברסיטה העברית בדקנו את שיעור הכותבים משורות האוניברסיטה העברית.

נמצא כי 49.25% מבין המאמרים שפורסמו בחמישים שנות כתב-העת נכתבו על-ידי כותב אחד לפחות עם שיוך לאוניברסיטה העברית. במהלך חמשת העשורים חלו שינויים בשיעור המאמרים האלה מתוך כלל המאמרים שפורסמו בכתב-העת. להלן פירוט בלוח הבא:

לוח 20: שיוך הכותבים לאוניברסיטה העברית לפי עשורים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
67.3%	103	55.2%	80	40.5%	87	27.0%	75	66.6%	235	לא שייך לאוני העברית
32.7%	50	44.8%	65	59.5%	128	73.0%	203	33.4%	118	שייך לאוני העברית

להוציא במעבר מהעשור הראשון (שכאמור, היה קושי רב בקידוד הממצאים לגביו בכל הנוגע למאפייני הכותבים, לרבות שיוכם לאוניברסיטה העברית) אל העשור השני, ניכרת מגמה של ירידה בשיעור הכותבים בעלי שיוך לאוניברסיטה העברית ביחס לכותבים שאין להם שיוך כזה. ההבדל נמצא מובהק ($\chi^2(4)=125.24, p<0.001$). המשמעות של מגמה זאת עמומה וקשה-לפענח בשל ההרכב המגוון של שתי הקבוצות, שכל אחת מהן משולה לסלט פירות (כדוגמת תפוחים ואגסים). כך, קבוצת הכותבים שיש להם שיוך לאוניברסיטה העברית כוללת חברי סגל פנים מהפקולטה למשפטים ומפקולטות אחרות, סטודנטים (לרבות סטודנטים לתואר ראשון), עורכי-דין (למשל מנחי קליניקות משפטיות) ושופטים (למשל מורים מן החוץ המלמדים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית). קבוצת הכותבים שאין להם שיוך לאוניברסיטה העברית כוללת בין היתר הן חברי סגל פנים, כלומר חוקרים מקצועיים, במוסדות אחרים, והן שופטים ועורכי דין.

מכל מקום, ב"מבחן התוצאה" המשמעות של מגמה זאת היא כי **משפטים** הפך מכתב-עת פנימי-ברובו של האוניברסיטה העברית (73% מכלל הכותבים בשנות ה-80) לכתב-עת שבו מרבית הכותבים אינם משורות האוניברסיטה (67.3% בעשור האחרון, החל מ-2010).

39. מבין המאמרים יש 328 מאמרים (28.6%) בהם אחד הכותבים לפחות הוא חבר סגל הפנים של האוניברסיטה העברית. ראו בלוח הבא :

לוח 21 : שכיחות מאמרים לפי שיוך לאוניברסיטה העברית

	N	%
ללא שיוך לאוניברסיטה העברית	817	71.4
שיוך לאוניברסיטה העברית	328	28.6
סך הכול	1,145	100.0

להלן הממצאים לפי עשורים :

לוח 22 : שכיחות הכותבים חברי הסגל התקני באוניברסיטה העברית מתוך כלל הכותבים לפי עשורים

1979-1968		1989-1980		1999-1990		2009-2000		2018-2010		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
92.9%	328	53.6%	149	54.4%	117	69.0%	100	79.7%	122	לא חבר/ה בסגל האוניברסיטה העברית
7.1%	25	46.4%	129	45.6%	98	31.0%	45	20.3%	31	חבר/ה בסגל האוניברסיטה העברית

כאמור, הנתונים לגבי העשור הראשון בהיבט זה אינם מהימנים. באשר לעשורים הבאים, שיעור הכותבים חברי סגל האוניברסיטה העברית היה כ-46% בעשור השני ובעשור השלישי, וירד החל מהעשור הרביעי (31%) ל-20.3% בעשור החמישי – חמישית בלבד מכלל הכותבים בכתב-העת.

40. ממצאים נוספים נוגעים לשיעור הכותבים חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ביחס לכותבים חברי סגל הפנים של פקולטות ובתי-ספר למשפטים אחרים. ניתן לראות, **ראשית**, כי שיעור חברי סגל הפנים של האוניברסיטה העברית מתוך כלל חברי הסגל של מוסדות להשכלה גבוהה שפרסמו בכתב-העת ירד בהדרגה במהלך העשורים מ-82.7% בעשור השני – שנות ה-80 (כאמור, הקידוד של נתוני הכותבים בעשור הראשון אינו מדויק) – ל-26.7% בעשור החמישי. **ושנית**, כי גם בעשור החמישי שיעור הכותבים **במשפטים** חברי סגל הפנים של

האוניברסיטה העברית עולה על שיעורם בכלל חברי הסגל של הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל. ראו להלן בלוח.

לוח 23: שכיחות הכותבים חברי סגל האוניברסיטה העברית, חברי סגל מוסדות אחרים להשכלה

גבוהה, וכותבים שאינם חברי סגל

המספרים שבסוגריים – האחוז מתוך הכותבים שהם חברי סגל פנים של פקולטה או בית-ספר למשפטים

%	N		
7.1 (75.8)	25	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	1979-1968
2.3 (24.2)	8	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
90.7	320	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	353	סך הכול	
46.4 (82.7)	129	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	1989-1980
9.7 (17.3)	27	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
43.9	122	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	278	סך הכול	
45.6 (64.9)	98	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	1999-1990
24.7 (35.1)	53	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
29.8	64	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	215	סך הכול	
31.0 (42.0)	45	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	2009-2000
42.8 (58.0)	62	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
26.2	38	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	145	סך הכול	
20.3 (26.7)	31	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	2018-2010

חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	85	55.6 (73.3)
לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	37	24.2
סך הכול	153	100.0

41. בהיעדר נתונים על מספרי המאמרים שהוגשו לכתב-העת בכלל, ועל מספרי המאמרים שהוגשו לכתב-העת על-ידי חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ביחס למאמרים שהוגשו למשפטים על-ידי חברי סגל של פקולטות ובתי-ספר למשפטים אחרים ועל-ידי כותבים שאינם חברי סגל בפרט – ממצאים אלה ניתנים לפירושים שונים. במבחן התוצאה, לצד מגמה של ירידת שיעורם של הכותבים שאינם חוקרי משפט מקצועיים ניכרת גם מגמת ירידה של שיעור הכותבים חברי סגל הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, ולצידה מגמת עלייה בשיעורם של כותבים שהם חברי הסגל של מוסדות אחרים להשכלה גבוהה, שכיום הם מרבית הכותבים בכתב-העת. הסבר אינטואיטיבי אפשרי הוא שבמהלך השנים, ובעיקר בעשור השלישי (שנות התשעים), הוקמו פקולטות ובתי-ספר למשפטים רבים נוספים,¹⁰⁸ וכך גדל מספר חברי סגל הפנים המשתייכים לקבוצה זאת.

ד. קורלציות בין מאפייני המאמרים למאפייני הכותבות והכותבים

42. ערכנו מספר הצלבות בין פרמטרים הנוגעים למאמרים ולתוכנם לבין פרמטרים הנוגעים לכותבים על-מנת לבחון את קיומן של קורלציות ביניהם. ניתן כמובן לערוך עשרות רבות של הצלבות (בהינתן האפשרות, וגם הערך, של הצלבות לפי עשורים), אך הסתפקנו במספר הצלבות שבהן מצאנו עניין מיוחד.

1. קורלציות בין סוגות המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים והמגדר של הכותבות והכותבים

43. בדקנו אם קיים הבדל מובהק בין סוגות הכתיבה (מאמר רגיל, הערת פסיקה, וכו') שאנשי אקדמיה מקצועיים במשפטים (חברי סגל הפנים של פקולטות ובתי-ספר למשפטים) נוטים להן לבין סוגות הכתיבה אשר להן נוטים כותבים שמחקר אקדמי אינו עיסוקם. השערתנו הייתה כי אנשי אקדמיה מקצועיים ייטו יותר לכתיבת מאמרים רגילים, ואילו כותבים אחרים ייטו לסוגות אחרות, שבדרך כלל אופי הכתיבה בהן פחות מופשט ותיאורטי, ויותר מעשי. השערה זאת, כעולה מהממצאים המפורטים בלוח הבא, התאמתה:

לוח 24: שכיחות סוגות הכתיבה לפי כותבים חברי סגל פנים במשפטים וכותבים אחרים

אינם אנשי אקדמיה		אנשי אקדמיה	
		מקצועיים	אקדמיה
N	%	N	%

¹⁰⁸ ראו לעיל, ה"ש 40.

מאמרים רגילים	238	41.1%	319	57.2%
הערת פסיקה	120	20.7%	95	17.0%
הערת חקיקה	72	12.4%	67	12.0%
ביקורת או תגובה לספר או מאמר	88	15.2%	46	8.2%
הרצאה או דברי ברכה	56	9.7%	28	5.0%
אחר	5	0.9%	3	0.5%

ואכן, אנשי אקדמיה מתחום המשפטים פרסמו שיעור גבוה יותר של מאמרים רגילים מאשר שאר הכותבים. בהתאם לכך, שיעור גבוה יותר (אם כי לא באופן משמעותי) של כותבים אחרים, כגון שופטים, עורכי דין וסטודנטים, פרסמו מאמרים מסוגות אחרות. ההבדלים נמצאו מובהקים $(X^2=37.48, p<0.001)$.

44. עוד בדקנו אם קיימת קורלציה בין סוגת הכתיבה למגדר הכותבים. הבדיקה לא הראתה הבדלים מובהקים בין סוגות הכתיבה המועדפות על גברים לעומת אלה המועדפות על נשים. ראו בלוח הבא:

לוח 25: שכיחות מגדר הכותבים לפי סוגת הכתיבה

	מאמרים רגילים		הערת פסיקה		הערת חקיקה		ביקורת או תגובה לספר או מאמר		הרצאה או דברי ברכה		אחר	
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
אישה	15.8%	88	17.2%	37	12.2%	17	9.0%	12	8.3%	7	25.0%	2
גבר	80.8%	450	79.5%	171	85.6%	119	89.6%	120	89.3%	75	75.0%	6
מעורב	3.4%	19	3.3%	7	2.2%	3	1.5%	2	2.4%	2	0.0%	0

2. קורלציות בין אורך המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים של הכותבות והכותבים ומספרם

45. בדקנו אם קיימת קורלציה בין אורך המאמרים לבין המקצועיות האקדמית של הכותבים (השתייכותם לסגל הפנים של פקולטות ובתי-ספר למשפטים). השערתנו הייתה כי מאמריהם של חוקרים אקדמיים מקצועיים יהיו ארוכים יותר. זאת בשל הידע והפנאי שיש לחוקרים כאלה, המאפשרים להם לערוך מחקרים יסודיים, והתמקדותם, כאמור בתת-הפרק הקודם, בכתיבת מאמרים רגילים, שבדרך כלל הם מקיפים יותר מהערות חקיקה, מהערות פסיקה, מביקורות על ספרים או מהרצאות. השערה זאת התאמתה, ואף באופן דרמטי, כמפורט בלוח הבא:

לוח 26: מספר עמודים וסטיית תקן לפי כותבים חברי סגל פנים במשפטים וכותבים אחרים

מספר עמודים		
סטיית תקן	ממוצע	N

18.606	20.43	581	לא אנשי אקדמיה
23.940	36.09	563	אנשי אקדמיה

מבחן t להשוואה בין מדגמים לא מזווגים העלה כי הבדלים אלה הם מובהקים $(t(1142)=12.37, p<0.001)$.

ואכן, מאמרים מאת אנשי אקדמיה מקצועיים ארוכים בממוצע בלמעלה מ-75% (!) מאשר מאמרים מאת כותבים שאינם אנשי אקדמיה מקצועיים.

עם זאת, לא מן הנמנע כי הבדל דרמטי זה אינו נובע רק מהטעמים שאותם הזכרנו. כאמור, נמצאה מגמה מובהקת של עלייה באורך המאמרים המתפרסמים **במשפטים**,¹⁰⁹ שאותה ייחסנו במידה רבה לשינויים של אופנה.¹¹⁰ במקביל לכך, נמצאה גם מגמה מובהקת של עלייה בשיעור חברי סגל הפנים של פקולטות ובתי-ספר למשפטים (חוקרי משפט מקצועיים) מתוך כלל הכותבים בכתב-העת.¹¹¹ ניתן לייחס אפוא חלק מההבדל באורך המאמרים בין אנשי אקדמיה לכותבים אחרים לכך שמאמרים של כותבים שאינם אנשי אקדמיה התפרסמו בכתב-העת בשיעור גבוה יותר בעת שבה אורך המאמרים המקובל היה קצר יותר מאורכם הממוצע במהלך תקופת המחקר בכללותה. חלק מההבדל אינו נובע אפוא מההבדלים בין אופי הכתיבה של כותבים עם מאפיינים שונים, אלא משינויים שחלו באורך המאמרים האופנתי ובמיהות הכותבים בכתב-העת.

46. בדקנו אם קיימת קורלציה בין אורך המאמר למספר הכותבים. אף שקשה לראות קשר **ענייני** בין מספר הכותבים למספר המילים, הרי שהממצאים, כמפורט בלוח הבא, מצביעים על קורלציה מובהקת כזאת:

לוח 27: ממוצעים וסטיות תקן של מספר עמודים במאמר לפי מספר הכותבים

	כותב/ת יחיד/ה		מספר כותבים	
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן
מספר עמודים	27.0	22.4	40.9	22.9

מאמרים מאת שני כותבים או יותר ארוכים אפוא בממוצע ב-66% (!) ממאמרים מאת כותבים יחידים. מבחן t להשוואה בין מדגמים לא מזווגים העלה כי הבדלים אלה הינם מובהקים $(t(1139)=5.798, p<0.001)$.

47. הסבר אפשרי היא שהקורלציה המובהקת בין אורך המאמרים למספר הכותבים נובעת מכך שרבים מהכותבים מחלקים ביניהם את הכתיבה. בהיעדר מגבלות משמעותיות על אורך המאמר, כפי שנהוגות בחלק מכתבי-העת בחו"ל בשיפוט עמיתים,¹¹² כל אחד מהכותבים כותב מאמר-זוטא

¹⁰⁹ ראו לעיל, סעיף 14.

¹¹⁰ ראו לעיל, סעיף 15.

¹¹¹ ראו לעיל, סעיפים 27-28.

¹¹² ראו לעיל, ה"ש 48-50 והטקסט שאותו הן מלוות.

בפני עצמו, כך שהמאמרים המשותפים הם במקרים רבים חיבור של שני כתבי-יד. השערה אפשרית אחרת היא שמאמרים משותפים משתייכים במידה רבה לסוגת המאמרים הרגילים, וכאמור, אלה ארוכים יותר בהשוואה למאמרים מסוגות אחרות.

3. קורלציות בין תחומי המאמרים לבין המגדר של הכותבות והכותבים

48. בדקנו את התחומים המשפטיים של המאמרים לפי מגדר הכותבים (במאמרים מאת כותבים או כותבות יחידים). להלן הממצאים בשני הלוחות הבאים:

לוח 28: עשרת התחומים (לרבות פרספקטיבות וזרמים) השכיחים ביותר במאמרים שכתבו נשים

%	N	
22.1%	36	דיני עונשין
20.9%	34	משפט חוקתי
14.1%	23	דיני חוזים
10.4%	17	משפט מינהלי
9.2%	15	אחר
8.6%	14	דיני קניין
8.0%	13	משפט השוואתי
7.4%	12	דיני נזיקין
6.1%	10	דיני תאגידים
6.1%	10	משפט ומגדר

לוח 28: עשרת התחומים (לרבות פרספקטיבות וזרמים) השכיחים ביותר במאמרים שכתבו גברים

%	N	
13.9%	130	דיני עונשין
13.7%	128	משפט חוקתי
11.7%	109	דיני חוזים
9.5%	89	דיני נזיקין
9.2%	86	אחר
9.1%	85	דיני קניין
7.5%	70	דיני משפחה וירושה
7.4%	69	דיני תאגידים
6.9%	64	משפט מינהלי
6.5%	61	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)

הממצאים אינם משקפים הבדלים מהותיים בין תחומי הכתיבה המרכזיים של נשים לעומת גברים. תחומים הנכללים בין עשרת התחומים המועדפים על נשים שאינם נמנים עם עשרת התחומים

המועדפים על גברים הם משפט השוואתי ומשפט ומגדר (התחום האחרון בוודאי אינו מפתיע). תחומים הנכללים בין עשרת התחומים המועדפים על גברים שאינם נמנים עם עשרת התחומים המועדפים על נשים הם דיני משפחה וירושה ותורת המשפט (כולל פרשנות).

ה. חמישים שנות משפטים: שינויים בהרגלי הכתיבה ממבט רחב

49. הממצאים האמפיריים על-אודות הכתיבה במשפטים במהלך חמישים שנות כתב-העת מצביעים על כך שבכמעט כל הפרמטרים שנבדקו, הכתיבה לא שקטה על שמריה. הן הממצאים באשר למאמרים שהתפרסמו בכתב-העת, הן הממצאים באשר לכותבות ולכותבים בו, והן הממצאים בדבר קורלציות בין פרמטרים הנוגעים למאמרים לבין פרמטרים הנוגעים לכותבים, מצביעים ברובם על מגמות, וכמעט כולם על דינמיות, כפי שתיארנו וניסינו להנהיר בפרקים הקודמים.

50. ממבט רחב ניתן להציע למגמות ולדינמיות העולים מממצאי המחקר הסברים מחמישה סוגים עיקריים. אלה הם, ראשית, הסברים הקשורים להתפתחויות במשפט הישראלי (ולעיתים במשפט המשווה) הפוזיטיבי, כלומר התפתחויות בחקיקה ובפסיקה; שנית, הסברים הקשורים להתפתחויות חוץ-משפטיות בישראל או בעולם, כגון התפתחויות טכנולוגיות או פוליטיות; שלישית, התפתחויות אקדמיות ומחקריות, כגון התפתחותם של תחומי מחקר, מתודולוגיות, תיאוריות, גישות, ותובנות חדשות על-אודות המשפט; רביעית, התפתחויות ארגוניות ותרבותיות פנים-אקדמיות, כגון התפתחויות הקשורות לאמות-המידה לקידום בדרגות אקדמיות, למודל המימון של המוסדות הציבוריים להשכלה גבוהה, ולסטנדרטים ליוקרה אקדמית; ולבסוף, חמישית, שינויים של אופנה. להלן, בתמצית, פירוט של כל אחד מהסברים.

(1) **התפתחויות במשפט הפוזיטיבי**: המשפט הפוזיטיבי – הן החקיקה והן פסיקת בתי-המשפט – אינו סטטי. וכך אמר אהרן ברק, אז שופט בית-המשפט העליון, בטקס הענקת תארים למוסמכים ולבוגרים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, שנערך במאי 1991:

סיום הלימוד האוניברסיטאי אינו סיום הלימודים. תהליך הלמידה שלכם אינו צריך להיפסק לעולם. עליכם לעקוב אחר הספרות – המקצועית והכללית. בתוך עשר שנים, רוב המשפט של יומיום של היום יתיישן. רוב פסקי-הדין שכתבתי שוב לא תהיה להם חשיבות, ובמידה רבה אנו כותבים על קרח, הנמס עם בוא החום. מכאן החשיבות הרבה של הלימוד המתמשך.¹¹³

דברים אלה, שנאמרו לסטודנטיות ולסטודנטים למשפטים עם סיום לימודיהם, מתאימים לא פחות גם לחוקרות ולחוקרים. המשפט משתנה – "נכתב על קרח" כלשונו של ברק – ומכאן גם שינויים במחקרים על-אודותיו. כך, בהיבט החקיקה, מאז ייסוד משפטים חוקקו, בין היתר, חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973,¹¹⁴ אשר הוזכר ב-179 מאמרים שפורסמו בכתב-העת; חוק-יסוד: כבוד

¹¹³ אהרן ברק "עם סיומה של תחילת הדרך" עיוני משפט טז 209, 209 (1991).
¹¹⁴ לעיל ה"ש 63.

האדם וחירותו,¹¹⁵ אשר הוזכר ב-97 מאמרים שפורסמו בכתב-העת; וחוק יסודות המשפט, תש"ס-1980,¹¹⁶ אשר הוזכר ב-50 מאמרים שפורסמו בכתב-העת. במהלך חמישים שנות משפטים בית-המשפט העליון נתן את פסק-דין **בנק המזרחי**,¹¹⁷ אשר הוזכר ב-56 מאמרים שפורסמו בכתב-העת; את פסק-דין **אפרופים**,¹¹⁸ אשר הוזכר ב-14 מאמרים שפורסמו בכתב-העת; ואת פסק-דין **א.ש.י.ר.**,¹¹⁹ אשר הוזכר בעשרה מאמרים שפורסמו בכתב-העת.

(2) התפתחויות חוץ-משפטיות: התפתחויות חוץ-משפטיות מחייבות פיתוח והתאמה של המשפט ושל חקר המשפט. דוגמה מובהקת להתפתחות חוץ-משפטית כזאת היא המהפכה הטכנולוגית, שהיו לה השלכות מהותיות, לעיתים דרמטיות, על שורה של תחומי משפט, וביניהם דיני קניין רוחני, דיני לשון הרע, דיני פרטיות, ודיון אזרחי. כך, למשל, המילה "אינטרנט" מופיעה ב-114 מאמרים שפורסמו עד עתה ב**משפטים**. גם התפתחויות פוליטיות משפיעות על סדר-היום של חוקרי המשפט. דוגמה מובהקת נוגעת לשאלות משפטיות רבות – פוזיטיביזם, תיאורטיות ונורמטיביות – שהתעוררו בעקבות השליטה הישראלית בשטחים ולשינויים שחלו בה במהלך השנים, כגון בעקבות הסכמי אוסלו או תוכנית "ההתנתקות". כך, הצירוף "יהודה ושומרון" מופיע ב-39 מאמרים שפורסמו בכתב-העת.

(3) התפתחויות אקדמיות ומחקריות: אומנם, בחקר המשפט קשה לזהות התפתחויות ליניאריות מובהקות,¹²⁰ או שאלות תיאורטיות או נורמטיביות מהותיות שבין החוקרים יש קונצנזוס על פתרונן או שחלו שינויים מוסכמים בדבר המענה להן.¹²¹ עם זאת, במהלך השנים התפתחו תחומי משפט כגון דיני הסביבה¹²² וגישור,¹²³ זרמי מחשבה, כגון לימודי המשפט הביקורתיים (CLS – Critical Legal Studies),¹²⁴ אסכולות בינתחומיות, כגון הגישה הכלכלית למשפט, משפט וחברה,¹²⁵ ומשפט וספרות,¹²⁶ ומתודולוגיות מחקר, כגון מחקר משפטי אמפירי לסוגיו. הדעת נותנת שהתפתחויות אלה השפיעו אף הן על התכנים ועל המתודולוגיות של הכתיבה המשפטית המחקרית.

(4) התפתחויות ארגוניות ותרבותיות פנים-אקדמיות: המוסדות להשכלה גבוהה, משיקולים שונים, חלקם בעלי אופי כלכלי, מתמרצים את החוקרות והחוקרים, בין באופן ישיר ובין באופן עקיף, לבחור בנושאים ואף בשיטות מחקר מסוימים, או להעדיף במות פרסום ואפילו סוגות כתיבה מסוימים. כאמור, החוקרים מתמרצים לפנות בהצעות מחקר לקרנות ולצורך כך לבחור בנושאים

¹¹⁵ לעיל ה"ש 59.

¹¹⁶ ס"ח מס' 978, עמ' 163.

¹¹⁷ ע"א 6821/93 **בנק המזרחי המאוחד בע"מ נ' מגדל כפר שיתופי**, פ"ד מט(4) 221 (1995).

¹¹⁸ לעיל ה"ש 64.

¹¹⁹ רע"א 5768/94 **א.ש.י.ר. יבוא יצור והפצה נ' פורום אביזרים**, פ"ד נב(4) 289 (1998).

¹²⁰ השוו לדבריו של לנדוי, לעיל ה"ש 56, המצוטטים לעיל, בסעיף 19.

¹²¹ ראו, לדוגמה, המחלוקות בשאלה אם אומנם, ואם כן באיזה מובן, האמירה – ויש הגורסים: הקלישאה – "We are all formalists now" היא מדויקת: גיל עשת **הטמעת תיקון 39 לחוק העונשין בפסיקה בישראל 1995-2005**; מנחם מאוטנר "על אי הוודאות במשפט וכמה מהשלכותיה" **משפט וממשל** ט 223, 259 (2006); Michael Steven Green, *Legal Realism as Theory of Law*, 46 WILLIAM & MARY L. REV. 1915, 1917 (2005); Stephen Nayak-Young, *Delimiting the proper bounds of the "New Legal Realism"*, 12 INT'L J. CONST. L. 1008, 1017 (2014); Gregory S. Alexander, *Comparing the Two Legal Realisms: American and Scandinavian*, 50 AM. J. COMP. L. 131, 131 (2002); Brian Leiter, *Rethinking Legal Realism: Toward a Naturalized Jurisprudence*, 76 TEX. L. REV. 267, 267-268 (1997); Joseph William Singer, *Legal Realism Now*, 76 CAL. L. REV. 465, 467 (1988).

¹²² הצירוף "איכות הסביבה" מופיע ב-36 מאמרים שפורסמו בכתב-העת **משפטים**.

¹²³ המילה "גישור" (יחד עם הצירוף "יישוב סכסוכים") מופיע ב-11 מאמרים שפורסמו בכתב-העת **משפטים**.

¹²⁴ הצירוף "Critical Legal Studies" מופיע ב-17 מאמרים שפורסמו בכתב-העת **משפטים**.

¹²⁵ הצירוף "משפט וחברה" מופיע ב-17 מאמרים שפורסמו בכתב-העת **משפטים**.

¹²⁶ הצירוף "משפט וספרות" מופיע בשבעה מאמרים שפורסמו בכתב-העת **משפטים**.

ובשיטות מחקר אטרקטיביים מבחינת הקרנות.¹²⁷ התמרוץ של פרסומים בחו"ל¹²⁸ עשוי להוביל לבחירת נושאים, לרבות לפרסומים בעברית, המתאימים גם למחקרים שניתן יהיה לפרסם מחוץ לישראל. דירוג כתבי-העת¹²⁹ – שיש לו הן השלכות מבחינת הקידום בדרגות אקדמיות והן מבחינת תקצוב האוניברסיטאות – עשוי לעודד פרסום המחקרים הנתפסים כמתוחכמים ביותר, תכונם שייתכן שאינו ניטרלי מבחינה תוכנית,¹³⁰ בכתבי-עת שדירוגם גבוה, וביניהם **משפטים**.¹³¹

(5) **שיקולי אופנה**: בין הפרמטרים שבדקנו נמנים גם פרמטרים – ובמיוחד מספר המילים בכותרות המאמרים, אך גם אורך המאמרים עצמם – שקשה להנהיר כמשקפים שיקולים או אינטרסים ענייניים כלשהם. ואולם, אין זה מן הנמנע כי "אופנה אקדמית" – לפחות במובן של "רוח הזמן" (צייטגייסט) במחקר ובכתיבה – עשויה להשפיע לעיתים גם על תכני המאמרים או על המתודולוגיות שלהם.¹³²

51. ההסברים השונים אינם בהכרח ממצים,¹³³ ובוודאי הם אינם מוציאים אלה את אלה. אותה מגמה עשויה להיות מונהרת באופנים שונים, המצטברים אלה לאלה. מכל מקום, בדרך כלל בנתונים כמותיים כשלעצמם אין אינדיקציה חד-משמעית לפשר הממצאים. אכן, כדבריה של דפנה הקר, "בעוד כלי מחקר כמותניים יכולים על-פי-רוב לענות על השאלה 'מה', הם מתקשים לענות על השאלה 'למה'".¹³⁴ הצעותינו – בפרקים הקודמים ובפרק זה – לגורמים העשויים להסביר את השינויים בהרגלי הכתיבה בחמישים שנות **משפטים** הן השערות בלבד. אישושן מחייב מחקרי המשך ושיטות מחקר נוספות, כדוגמת מחקרים היסטוריים ואיכותניים.

ה. אחרית דבר

52. כפי שצינו בפתיחה,¹³⁵ ממצאי המחקר אינם מתיימרים לחול על כלל הכתיבה המשפטית בישראל, שכן בדקנו רק כתב-עת משפטי אוניברסיטאי אחד, **משפטים**, ולכן אין בידינו תמונה מלאה. ובכל זאת, הן בשל הוותק של **משפטים** ומרכזיותו והן לנוכח קידום של כל המאמרים שפורסמו בכתב-העת מיום שיצא לאור לראשונה עד היום, המאמר משרטט מגמות שמהן ניתן ללמוד על כיוונים ונטיות, ופותח פתח למחקרי המשך שיבחנו מגמות רחבות יותר בכתיבה המשפטית בעברית.

¹²⁷ ראו בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 381-396.

¹²⁸ ראו להלן, סעיף 53.

¹²⁹ ראו דוח הוועדה לדירוג כתבי-עת משפטיים, לעיל ה"ש 21.

¹³⁰ ראו גם לעיל, סעיף 8, ה"ש 23-24 והטקסט שאותו הן מלוות.

¹³¹ ראו לעיל, ה"ש 101.

¹³² השו, למשל, Gregory Shaffer, *New Legal Realism's Rejoinder*, 28 LEIDEN J. INT'L L. 479, 480 (2015) ("Klabbers, a legal positivist, appears to question the usefulness of an empirical approach to law and legal questions, suggesting that the New Legal Realism is yet another academic fashion that will pass into the graveyard of fashions"); Robert F. Nagel, *Meeting the Enemy*, 57 U. CHI. L. REV. 633, 637 (1990) ("Bork is right to insist, against the academic fashion, that erudite and creative thinking has no special claim to legitimacy in public law, and that even in scholarship the simple truths-for all their lack of surprise-may still be true").

¹³³ כך, למשל, ייתכן שהשפעה מסוימת על תחומי המאמרים יש גם לחוקרים שהנחו במהלך השנים דוקטורנטים רבים, הממשיכים את דרכם המחקרית.

¹³⁴ הקר, לעיל ה"ש 20, בעמ' 339.

¹³⁵ ראו לעיל, סעיף 8 ("שלישית...").

53. בחירת במות הפרסום, לרבות פרסום בכתבי-עת המתפרסמים בעברית לעומת כתבי-עת המתפרסמים בשפות אחרות, בדרך כלל אנגלית, מושפעת ממערכת מורכבת של תמריצים – מדעיים, אישיים ומוסדיים – שחוקרי המשפט בישראל פועלים במסגרתם.¹³⁶ בכתבה שהפגישה שישה דיקנים של פקולטות ובתי-ספר למשפטים באוקטובר 2013, לקראת פתיחתה של שנת הלימודים האקדמית,¹³⁷ נכתב:

ששת הפרופסורים לא הסכימו על דבר כמעט, חוץ מעל כך שהמחקר האקדמי בתחום בעברית נמצא במשבר עמוק. בשל שיטת הקידומים של הסגל האקדמי שכופה עליהם המועצה להשכלה גבוהה, רבים מהחוקרים הישראלים במשפטים כותבים באנגלית לכתבי-עת אמריקאיים יוקרתיים. רבים מהמחקרים של מיטב המוחות הישראליים עוסקים בדין האמריקאי, [...] וכך נזנח בהדרגה המחקר של הדין הישראלי. [...] אם המשבר החריף לא יטופל מיידית, ייפסק המחקר המשפטי בעברית, והדין הישראלי לא יתפתח בצורה מושכלת ומעמיקה.

אחד הדוברים צוטט:

אין חלל ריק. אם האקדמיה ובתי המשפט לא מפתחים את המשפט הישראלי, מי שמפתח אותו זה המחוקק והרגולציה.¹³⁸

הציפייה מחוקרי משפט במוסדות ישראליים להשכלה גבוהה לפרסם חלק ניכר ממחקריהם בחו"ל היא ככל הנראה ייחודית לישראל.¹³⁹ חשיבותם של מחקרים משפטיים בעברית אינה נובעת רק מנגישותם הפחותה של מחקרים שאינם בעברית לקהילה המשפטית בישראל, וגם לא רק מהפגיעה הנגרמת כתוצאה מכך לפיתוח המשפט הישראלי.

בשונה מתחומים אחרים הנוגעים לישראל, שבהם מיטב המחקרים יכולים להתפרסם באנגלית, מחקר מעמיק של המשפט הישראלי יכול במקרים רבים להיערך רק בעברית. משפט של מדינה מסוימת הוא תת-דיסציפלינה בפני עצמה, שעיקר המחקר בה מתפרסם בבמות באותה מדינה. גם מאמרים על-אודות המשפט הישראלי המתפרסמים בחו"ל, במקרים רבים בבמות ספציפיות המתמחות במשפט השוואתי (הבמות "הכלליות" שמורות בדרך כלל לשיטות המשפט המקומיות), מוגבלים לתחומים המעוררים עניין גם מחוץ לישראל, והם מכוונים לקהל יעד שאינו בקיא במשפט הישראלי ובספרות המחקרית על-אודותיו, ולכן הם במקרים רבים מעמיקים פחות בהיבט הדוקטרינרי מפרסומים בנושאים דומים בעברית.

¹³⁶ רא, למשל, בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 374-386.

¹³⁷ רז וגואטה, לעיל ה"ש 4.

¹³⁸ שם.

¹³⁹ גזל-אייל, לעיל ה"ש 7, בעמ' 678, על סמך שיחות עם עמיתים בבלגיה, בגרמניה, בדנמרק, בהולנד, בספרד, בפורטוגל ובשוודיה, ציין כי "במדינות מערביות אחרות מקובל כי המחקר המשפטי הוא מחקר מקומי, ואין כל צורך לפרסם בכתבי-עת זרים כדי להבטיח קידום. [...] התפיסה המקובלת היא כי קידום של חוקרים [במשפטים] אינו צריך להיות מותנה בפרסומים זרים. בחלק מהמקומות ערכם של פרסומים במדינות אחרות אף נמוך יותר מערכם של פרסומים בכתבי-עת מקומיים". עמית מפקולטה למשפטים באיטליה סיפר לאחד הכותבים של מאמר זה כי באיטליה בדרך כלל לא ניתן כל משקל לפרסומים בבמות זרות לצורך קידום אקדמי במשפטים.

יתר על כן. רבים מהפרסומים באנגלית של חוקרי משפט ישראליים אינם עוסקים במשפט הישראלי וגם אינם מציגים תיאוריות מופשטות שאינן נוגעות לשיטת משפט מסוימת כלשהי, אלא עוסקים במשפט של המדינה שבה הם מתפרסמים – ברוב המקרים ארצות הברית. אכן, אף שהמדע והמחקר הם אוניברסאליים, קשה לדמיין עולם שבו לא הייתה קורלציה בין זיקת האזרחות והתושבות של חוקרי המשפט לבין תחומי המחקר שלהם. קשה, למשל, להעלות על הדעת כי מרבית החוקרים של דיני החוזים, דיני הנזיקין או דיני העונשין של ישראל לא היו ישראלים – תרחיש שגם היה מקשה מאוד על הוראתם של מקצועות אלה בישראל. אך זה המצב בכל הנוגע למחקריהם של חוקרי משפט ישראליים, מחקרים שרבים מהם עוסקים במשפט האמריקני.

גם אם למדיניות האוניברסיטאות וועדות המינויים, שבישראל משתתפים בהם נציגים של כלל בתחומים הנחקרים והנלמדים במוסד, יש תרומה לריבוי הפרסומים בחו"ל של מחקרים משפטיים, קשה לראות בה כגורם היחיד לכך. לא בדקנו זאת, אך מתקבל על הדעת כי רבים מחוקרי המשפט הישראליים אינם משנים באופן דרמטי את הנושאים ובמות הפרסום של מחקריהם לאחר קבלת הדרגה האקדמית הגבוהה ביותר – פרופסור מן המניין. קיימים תמריצים רבים לפרסום מחקרים משפטיים בחו"ל, החורגים מהקידום בדרגה האקדמית, וביניהם קשר עם עמיתים ועם מוסדות בחו"ל ורצון להשפיע על קהל יעד רחב יותר במדינות נוספות, וצבירת יוקרה של "חוקרים בעלי שם עולמי".

54. ולאחר כל הדברים האלה – בישראל מופיעים כתבי-עת מחקריים רבים מאוד בעברית, יותר מאשר בכמעט כל תחום מחקר אחר (אולי חוץ ממדעי היהדות, על הדיסציפלינות הרבות הכלולות בהם). ביניהם כתבי-עת בררניים כדוגמת **משפטים**, ובנוסף להם ספרים וקובצי מאמרים. יתר על כן. ניכרת, כפי שהראינו במחקר, מגמה מובהקת של מקצוענות אקדמית של הפרסומים.¹⁴⁰ כך, בשונה מהעבר, רוב מכריע מהפרסומים הם של חוקרים אקדמיים מקצועיים. כחמישית מכלל המאמרים שהתפרסמו ב**משפטים** בעשור האחרון נכתבו על-ידי חברי סגל הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, ולמעלה מ-75% מכלל המאמרים נכתבו על-ידי חברי סגל פנים במוסדות להשכלה גבוהה.

תמריץ בולט לכתיבה משפטית בעברית נובע מכך שהמאמרים, כמו גם ספרי המחקר המשפטיים, מאוזכרים ומצוטטים לא רק בכתיבה אקדמית, אלא גם בפסקי-הדין של בתי-המשפט השונים, ובהם בית-המשפט העליון. כך, בבדיקה במאגר נבו של כל 151 פסקי-הדין וההחלטות של בית-המשפט העליון שאורכם חמישה עמודים ומעלה (לא כולל החלטות של רשמי בית-המשפט) שניתנו בין התאריכים 16 ביוני ו-15 ביולי 2020, נמצאו הפניות לספרות משפטית ב-25 פסקי-דין והחלטות. בסך הכול אוזכרו על-ידי בית-המשפט העליון במהלך חודש זה 52 מאמרים שפורסמו בכתבי-עת או בספרים בעברית, 39 ספרים בעברית, וכן 16 מאמרים ושני ספרים באנגלית. דומה כי משמעותם של נתונים אלה, למרות פרק הזמן הקצר שעליו הבדיקה השתרעה,¹⁴¹ אינה אנקדוטלית בלבד.¹⁴² אכן, באזכורים בפסיקה, ובמיוחד בפסיקה של בית-המשפט העליון, של כתיבה אקדמית,

¹⁴⁰ ראו לעיל, סעיפים 26-30.

¹⁴¹ החודש שנבחר לבדיקה היה האחרון לפני השלמת גירסתו הסופית של המאמר.

¹⁴² ראו גם ממצאו של פרי, לעיל ה"ש 1, בעמ' 428 ו-437, כי בכלל פסקי-הדין במאגר נבו שניתנו עד 6.3.2006 היו 2,722 הפניות למאמרים שפורסמו בכתבי עת משפטיים עבריים בשנים תשנ"ג-תשס"ב. 893 מן ההפניות שאותרו (כ-33%) נכללו בפסקי-דין של בית-המשפט העליון, ו-1,829 נכללו בפסקי-דין של ערכאות אחרות. ראו גם שחר, לעיל ה"ש 45; וכן יורם שחר, רון חריס ומירון גרוס "נוהגי ההסתמכות של בית המשפט העליון – ניתוחים כמותיים" **משפטים** כז 119 (1996) – מאמרים שבהם אין אומנם נתונים מפולחים של כמות האזכורים של ספרות ישראלית

יש לא רק יוקרה,¹⁴³ אלא הם גם מאפשרים לאנשי אקדמיה השפעה, ולפחות תחושה של השפעה, על פיתוח המשפט הישראלי.

55. אין לדעת מה היה המצב אילו מדיניות הפרסומים בפקולטות למשפטים בישראל הייתה דומה למדיניות המקובלת במדינות אחרות. האם היו נכתבים מאמרים רבים עוד יותר בעברית? האם חוקרים שכיום כתיבתם היא ברובה באנגלית היו כותבים מאמרים רבים יותר בעברית? האם היו יוצאים לאור כתבי-עת משפטיים נוספים? האם היו חלים שינויים בתחומי הכתיבה בעברית? האם איכות המאמרים בעברית הייתה עולה, משום שהמאמרים המשובחים ביותר לא היו נשמרים לפרסום בחו"ל? האם ייתכן, אפילו, שההרכב המגדרי של חברי הסגל של הפקולטות ובתי-הספר למשפטים היה משתנה?¹⁴⁴ בין כך ובין כך, קשה לומר כי בהיבט הכמותי השינויים בהרגלי הכתיבה והכתיבה הרבה באנגלית הובילו לזניחת המחקר המשפטי בעברית או לסכנה קיומית לחקר המשפט הישראלי. שאלה מעניינת, שמחקר זה אינו יכול להשיב עליה, היא אם השינויים בהרגלי הכתיבה והתמריץ לכתיבה באנגלית השפיעו על איכות המאמרים הנכתבים בעברית.

מכל מקום, גם אם קיים קשר מסוים בין השינויים, בחלקם שינויים מהותיים, שחלו במהלך השנים, כעולה מהמחקר שערכנו, בהרגלי הכתיבה בכתב-העת **משפטים** ובכתבי-עת ובספרים משפטיים בעברית בכלל, לבין התמריצים של חוקרים ישראלים לפרסם את מחקריהם באנגלית בבמות לא-ישראליות הרי שלא ניתן לייחס שינויים אלה רק, וגם לא בעיקר, לתמריצים אלה. כפי שהראינו במאמר, יש בממצאי המחקר אינדיקציות ממשיות, גם אם לא הוכחות מוחלטות, לכך שהשינויים נובעים ממגוון רחב של התפתחויות שחלו במהלך השנים – במשפט הישראלי הפוזיטיבי, בעולם שמחוץ למשפט, במחקר המשפטי, בארגון ובערכים של ההשכלה הגבוהה בישראל, ואפילו באופנה.

בפסיקת בית-המשפט העליון בתקופות המחקר (עד 2004), אך יש בהם נתונים בדבר המגמות באזכורי ספרות משפטית ישראלית וזרה ובאזכורי מקורות ישראלים (חקיקה, פסיקה וספרות), שמהם עולה מגמה עקבית של הרחבה גוברת של אזכורי ספרות משפטית ישראלית.

¹⁴³ ראו פרי, שם, בעמ' 447.

¹⁴⁴ לשיעור הנמוך-יחסית של נשים מבין חברי הסגל של מרבית הפקולטות ובתי-הספר למשפטים בישראל ראו לעיל, ה"ש 105-106.

נספחים

נספח א – מספרי המאמרים שפורסמו בכל שנה

שנה	N	%	אחוז מצטבר
1968	54	4.7	4.7
1970	47	4.1	8.8
1971	43	3.8	12.6
1972	42	3.7	16.3
1973	40	3.5	19.8
1975	31	2.7	22.5
1976	26	2.3	24.7
1977	34	3.0	27.7
1979	36	3.1	30.9
1980	24	2.1	33.0
1981	30	2.6	35.6
1982	39	3.4	39.0
1983	26	2.3	41.3
1984	36	3.1	44.4
1985	24	2.1	46.5
1987	33	2.9	49.4
1988	20	1.7	51.1
1989	46	4.0	55.2
1990	17	1.5	56.6
1991	8	.7	57.3
1992	26	2.3	59.6
1993	10	.9	60.5
1994	31	2.7	63.2
1995	41	3.6	66.8
1996	20	1.7	68.5
1997	25	2.2	70.7
1998	22	1.9	72.6
1999	15	1.3	74.0
2000	18	1.6	75.5
2001	19	1.7	77.2
2002	11	1.0	78.1
2003	26	2.3	80.4
2004	12	1.0	81.5

שנה	N	%	אחוז מצטבר
2005	23	2.0	83.5
2006	13	1.1	84.6
2007	16	1.4	86.0
2009	7	.6	86.6
2010	11	1.0	87.6
2011	27	2.4	89.9
2012	26	2.3	92.2
2013	20	1.7	94.0
2014	6	.5	94.5
2015	18	1.6	96.1
2016	6	.5	96.6
2017	22	1.9	98.5
2018	17	1.5	100.0
סך הכול	1144	100.0	

נספח ב – שאלון לקידוד

שם מחבר/ים: _____

שם המאמר: _____

אות הכרך: _____

עמוד ראשון של המאמר: _____

שנה לועזית: _____

מספר עמודי המאמר: _____

מספר מחברים: _____

מאפייני המחבר/ים (אפשר לסמן יותר מתשובה אחת):

1. איש/אשת אקדמיה במשפטים (חבר סגל פנים במוסד להשכלה גבוהה)

2. איש/אשת אקדמיה בתחום אחר שאינו משפטים

3. תלמידי מחקר לתואר שלישי

4. תלמיד מחקר לתואר שני

5. תלמיד לתואר ראשון

6. שופט בית-המשפט העליון

7. שופט בערכאה שאינה העליון

8. עורך-דין/מתמחה

9. אחר: _____

שיוך מוסדי של המחבר לאוניברסיטה העברית: (1) כן / (2) לא

מגדר המחבר/ים: (1) אישה / (2) גבר / (3) גם גבר וגם אישה

מתודולוגיה: לא אמפירי / אמפירי

סוגת המאמר:

1. מאמר "רגיל"
2. הערת פסיקה
3. הערת חקיקה
4. ביקורת או תגובה לספר או מאמר
5. הרצאה או דברי ברכה
6. אחר

תחומי משפט, פרספקטיבות וזרמים בחקר המשפט (יש לסמן את מקסימום הקטגוריות כאשר מדובר במאמר שעוסק במספר תחומים או זרמים במחקר המשפטי):

1. דיני עונשין
2. דיני חוזים
3. דיני נזיקין
4. דיני תאגידים
5. משפט חוקתי
6. משפט בינלאומי פומבי
7. משפט בינלאומי פרטי
8. דיני קניין
9. דיני מיסים
10. דיני משפחה וירושה
11. אתיקה מקצועית
12. דיני ראיות
13. סדר דין אזרחי
14. סדר דין פלילי
15. משפט מינהלי
16. תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)
17. דיני הגבלים עסקיים
18. דיני אכיפת חיובים
19. משפט וכלכלה
20. משפט ומגדר
21. משפט והיסטוריה
22. משפט השוואתי
23. משפט עברי
24. משפט דתי אחר

25. משפט אזרחי אחר

26. דיני עבודה

27. דיני ביטוח

28. דיני איכות הסביבה

29. דיני קניין רוחני

30. אחר

האם עיקר ההתמקדות במאמר היא במשפט הישראלי?

(1) כן

(2) לא

(3) ההתמקדות דומה במשפט ישראלי ולא-ישראלי

נספח ג – שכיחות תחומי המאמרים לפי עשורים

	N	%	
1968-1979	62	18.1%	דיני עונשין
	50	14.6%	משפט חוקתי
	42	12.3%	דיני חוזים
	36	10.5%	דיני משפחה וירושה
	35	10.2%	דיני קניין
	32	9.4%	דיני נזיקין
	28	8.2%	משפט עברי
	22	6.4%	משפט מינהלי
	16	4.7%	דיני תאגידים
	16	4.7%	אחר
	14	4.1%	דיני עבודה
	13	3.8%	דיני מיסים
	13	3.8%	דיני ראיות
	13	3.8%	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)

משפט בינלאומי פומבי	9	2.6%	
סדר דין אזרחי	7	2.0%	
דיני תעבורה	7	2.0%	
סדר דין פלילי	6	1.8%	
דיני אכיפת חייבים	6	1.8%	
משפט דתי אחר	4	1.2%	
דיני איכות הסביבה	1	.3%	
	432	126.3%	

	N	%	
1980- 1989	53	19.7%	דיני עונשין
	47	17.5%	דיני חוזים
	33	12.3%	משפט מינהלי
	24	8.9%	דיני קניין
	22	8.2%	דיני נזיקין
	22	8.2%	אחר
	21	7.8%	משפט חוקתי
	21	7.8%	דיני ראיות
	19	7.1%	סדר דין אזרחי
	14	5.2%	דיני תאגידים
	14	5.2%	דיני משפחה וירושה

4.1%	11	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
4.1%	11	דיני עבודה	
3.7%	10	דיני מיסים	
3.3%	9	משפט עברי	
2.2%	6	משפט בינלאומי פומבי	
2.2%	6	משפט בינלאומי פרטי	
1.5%	4	דיני קניין רוחני	
1.1%	3	משפט אזרחי אחר	
.7%	2	סדר דין פלילי	
.4%	1	אתיקה מקצועית	
.4%	1	דיני אכיפת חיובים	
131.6%	354		

% N

20.6%	43	משפט חוקתי	1990-1999
15.8%	33	דיני עונשין	

12.0%	25	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
11.5%	24	דיני קניין	
10.5%	22	אחר	
8.1%	17	משפט עברי	
7.7%	16	משפט מינהלי	
7.2%	15	דיני תאגידים	
7.2%	15	דיני מיסים	
6.2%	13	דיני חוזים	
5.7%	12	דיני נזיקין	
4.8%	10	דיני משפחה וירושה	
4.3%	9	סדר דין פלילי	
4.3%	9	דיני אכיפת חיובים	
3.8%	8	משפט אזרחי אחר	
2.4%	5	משפט בינלאומי פומבי	
2.4%	5	דיני ראיות	
1.9%	4	סדר דין אזרחי	
1.4%	3	אתיקה מקצועית	
1.4%	3	דיני עבודה	

דיני הגבלים עסקיים	2	1.0%
משפט בינלאומי פרטי	1	.5%
דיני איכות הסביבה	1	.5%
דיני קניין רוחני	1	.5%
	296	141.6%

N %

משפט חוקתי	25	18.0%	2000-2009
אחר	23	16.5%	
דיני נזיקין	20	14.4%	
דיני עונשין	18	12.9%	
דיני חוזים	17	12.2%	
דיני תאגידים	13	9.4%	
דיני קניין	13	9.4%	
משפט מינהלי	10	7.2%	
סדר דין פלילי	9	6.5%	
דיני מיסים	8	5.8%	
דיני ראיות	8	5.8%	
תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	8	5.8%	
סדר דין אזרחי	6	4.3%	

משפט אזרחי אחר	5	3.6%
דיני עבודה	5	3.6%
דיני משפחה וירושה	4	2.9%
דיני הגבלים עסקיים	3	2.2%
דיני קניין רוחני	3	2.2%
משפט בינלאומי פומבי	2	1.4%
משפט בינלאומי פרטי	2	1.4%
דיני אכיפת חיובים	2	1.4%
משפט עברי	2	1.4%
	206	148.2%

N

משפט חוקתי	31	21.4%	2010- 2018
דיני תאגידים	23	15.9%	
אחר	20	13.8%	
דיני נזיקין	19	13.1%	
דיני חוזים	13	9.0%	
דיני משפחה וירושה	12	8.3%	

תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	12	8.3%
דיני עונשין	10	6.9%
דיני מיסים	6	4.1%
דיני הגבלים עסקיים	6	4.1%
דיני עבודה	6	4.1%
דיני קניין	5	3.4%
דיני אכיפת חיובים	4	2.8%
משפט עברי	4	2.8%
משפט אזרחי אחר	4	2.8%
אתיקה מקצועית	3	2.1%
סדר דין פלילי	3	2.1%
משפט בינלאומי פומבי	1	.7%
סדר דין אזרחי	1	.7%
משפט מינהלי	1	.7%
	184	126.9%

נספח ד – שכוחות פרספקטיבות וזרמים ייחודיים (מתוך כלל המאמרים) לפי עשורים

עמודה 1	עמודה 2	N	%
---------	---------	---	---

1.7%	6	משפט וכלכלה	1968- 1979
0.0%	0	משפט ומגדר	
2.5%	9	משפט והיסטוריה	
3.1%	11	משפט השוואתי	
1.1%	3	משפט וכלכלה	1980- 1989
0.0%	0	משפט ומגדר	
0.0%	0	משפט והיסטוריה	
1.8%	5	משפט השוואתי	
6.5%	14	משפט וכלכלה	1990- 1999
1.9%	4	משפט ומגדר	
3.3%	7	משפט והיסטוריה	
13.5%	29	משפט השוואתי	
6.9%	10	משפט וכלכלה	2000- 2009
2.8%	4	משפט ומגדר	
2.8%	4	משפט והיסטוריה	
14.5%	21	משפט השוואתי	
10.5%	16	משפט וכלכלה	2010- 2018
1.3%	2	משפט ומגדר	

0	0.0%	משפט והיסטוריה
1	.7%	משפט השוואתי